

اُزبېک تیلی

آلتينچي صنف درسليک كتابى

۱۳۹۹: باسیلگن يیلى

سرود ملی

دا عزت د هر افغان دی	دا وطن افغانستان دی
هر بچی یې قهرمان دی	کور د سولې کور د توري
د بلوڅو د ازبکو	دا وطن د ټولو کوردي
د ترکمنو د تاجکو	د پښتون او هزاره وو
پامیریان، نورستانیان	ورسره عرب، گوجردی
هم ايماق، هم پشه ٻان	براھوي دي، قزلباش دي
لكه لمړ پرشنه آسمان	دا هېواد به ټل څلپړي
لكه زره وي جاویدان	په سينه کې د آسيا به
وايو الله اکبر وايو الله اکبر	نوم د حق مودی رهبر

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

معارف وزیر لیگی

اُزبِک تیلی

الтинچی صنف درسليک كتابی (٦- صنف)

پاسیلگن بیلی: ۱۳۹۹ ھ. ش.

الف

كتاب مشخصاتى

مضمون: اوزبېك تىلى درسلىك كتابى

مؤلفلر: تعليمى نصاب اوزبېك بولىمى درسلىك كتابلار مؤلفلرى

تېكشىرووچىلار: تعليمى نصاب اوزبېك بولىمى درسلىك كتابلار مؤلفلرى

صنف: آلتىنچى

من تىلى: اوزبېكى

يوكسلتىرووچى: درسلىك كتابلار تأليفى و تعليمى نصابى نىنگ يوكسلتىريش عمومى رياستى

ترقەتووچى: معارف وزيرلىگى عامه آگاهلىگى و روابط رياستى

باسىلگان يىلى: هجرى شمسى ١٣٩٩

ایمیل آدرس: curriculum@moe.gov.af

درسلىك كتابلار معارف وزيرلىگى گە تېگىشلى بولىپ، بازارده آلدى - ساتدى گە اجازه بېرىلمەيدى. متخلفلار بىلن قانونى معاملە بولىدە.

معارف وزیری نینگ پیامی

اقرأ باسم ربک

بیزگه حیات بغیشه‌گن و اوقیش و یازیش بویوک نعمتی‌گه اپگه قیلگن تینگری تعالی دن منتدارمیز و الله عَزَّلَهُ تمانیدن بیرینچی قتله اوقیش پیامی نازل بولگن اپنگ سونگی رسول حضرت محمد مصطفی عَلِیٰ کوپ درودلر بولسین.

بیز ۱۳۹۷ ییلى، معارف ییلى نامیگه مسمى بولگن لیگى برقەلرگه معلوم دير. شوندھی بیز نینگ عزیز مملکتی میزد تعلم و تربیه تیزیمی نینگ آپریم بولیم لریده اساسی اوزگریش لر کېلیشى ممکن. اوقیتووجی، اوقیتووجی، کتاب، مكتب، اداره و آنه-آنەر كېنگش ادارەلری، افغانستان معارف تیزیمی نینگ اساسی و آلتی لیک عنصرلریدن حسابله‌دی و بولر مملکت تعلیم و تربیه سینی رواجلتتیشیریشده مهم رول اوینەیدی. بوندھی بیر مهم پیتده، افغانستان معارفی نینگ بوبوک عایله‌سی و باشچیسی، مملکت تعلیم و تربیه سی نینگ زمانوی تیزیمینی رواجلتتیشیریشده اساسی اوزگریشلر يره‌تیش اوچون قرار قبول قیلگن.

شو اوچون، تعلیمی نصابنى اصلاح و رواجلتتیش، معارف وزیرلیگی نینگ مهم بیرینچی درجه‌دگى ایشلریدن سنه‌لەدی. درسلیک کتابلر کیفیتى، محتواسى و اولرنى مكتبلر، مدرسه‌لر و باشقە دولتى و شخصى تعلیمی ادارەلرەد ترقەتیش جريانى توغریسىدە اعتبار قره‌تیش معارف وزیرلیگی نینگ دستورلریده بیرینچى اوپریندە دير. بیز نینگ درسلیک کتابلریمیز کیفیتلى بولمه‌گن صورتده، مملکتىدە تعلیمی پايدار هدفلرگه اپرىشەلەمەيمىز.

يوقارىدە گى ذكر بولگن هدفلر و بير مهم تیزیم گه اپرىشىش اوچون، مملکت بۇيىچە برقە اوقیتووجىلردن، اولرنى كېلەجك نسل نینگ تربیه‌لەلۈچىلەری صفتىدە، التماس قىلەمیز كە اولر اوشبو كتاب و محتواسىنى عزيز باللرگە اوگرگەتىش جريانىدە هرقىندە سعى و حرکتلىریدن باش تارتىمەسىن لر و دينى، ملى و انتقاد فکرلى بولگن فعال و آگاه نسل نى تربیه‌لەش اوچون كوشش قىلىسىن لر. اوقیتووجىلەر، هەركون يىنگى تعهد و مسؤولىت پىذىرىلىكىن دن تىقىرى، عزیز اوقۇچىلەرنىڭ يقىن كېلەجكده افغانستان نینگ ثمرەلى، متمندۇن و معمار خلقى صفتىدە رواجلەنىشىنى نىت قىلىپ، درس بېرىش نى باشلەسىن لر.

عزیز اوقۇچىلردن، اولرنى مملکت نینگ كېلەجك اپنگ ارزشلى سرمایه‌سی صفتىدە، ايستەيمىن كە اولر فرصنىنى قولدن بېرمەي، اوقیتووجىلەرنىڭ درسىدىن ادب و احترام كمالى بىلەن علم اوگانىپ، اولرنىنگ بىلەمىدىن تۈغرى شىكلەدە فايىدەلىسىن لر.

آخرە، مملکت برقە تعلیمی ايش بىلەمانلارى، تعلیم و تربیت داشمندلارى و اوشبو درسلیک كتابنى تىاراش و ايديت قىلىش اوچون جى سعى و حرکت قىلگن تعلیمی نصاب بولیمیدە گى فنى هەمكارلرden منتدارچىلىك بىلدىرىپ، اولرگە تینگری تعالى دن بو مقدس و انسان ساز يۈلە موققىتلىك ايستەيمىن.

بىر معيارى و رواجلنگن معارف تیزیم گه اپرىشىش و آزاد خلق لى آباد، آگاه و مرفة افغانستان آرزوسى بىلەن.

دكتور محمد ميرويس بلخى

معارف وزیرى

فهرست

سان	عنوان	بېت
١	حمد	١
٢	مكە قبيلەلرینى كىتە اوروشىن قوتقدىلر!	٥
٣	مطالعه و اۋقىش اهمىيىتى	٨
٤	كۈكىلم فصلى	١١
٥	اماندارلىك ثمرە سى	١٥
٦	حضرت عثمان (رض) سخاوتى	١٩
٧	برىكت، بىرلىكىدە	٢٤
٨	نظافت- ايمان نىنگ بىر بؤلە گى	٢٧
٩	آتايى بلخى	٣١
١٠	اساسى قانون	٣٥
١١	آنە تىلەدە اۋقىش	٤٠
١٢	آق جۇچە	٤٣
١٣	ميمىنە لىك پروفېسسور غلام محمد	٤٩
١٤	چىدەم و تحمل	٥٣

۵۶	لطفه	۱۵
۵۹	افغانستان قیزیل آی جمعیتی (هلال احمر افغانی)	۱۶
۶۲	عامه‌های اخبار واسطه‌لرینی بیله‌سیزمی؟	۱۷
۶۵	عفو یا کچیریم	۱۸
۶۸	وقت آلتین دیر!	۱۹
۷۲	حضرت بالال (رض) سیرتیدن	۲۰
۷۷	غلام محمد خدیم	۲۱
۸۱	آتملر سوزی، عقل نینگ کوژی	۲۲
۸۶	اولکه سپورلیک	۲۳
۹۰	بیر گوزه‌لیگی	۲۴
۹۴	عالیلوی حیات	۲۵
۹۸	تیلفون	۲۶
۱۰۱	چرس ضررلری	۲۷
۱۰۵	قالین	۲۸
۱۰۹	لغتنامه	۲۹

بىرىنچى درس

هدفلر:

- اولوغلىگى حقيده معلومات تاپىپ، اعتقادلار كوچه يىشى.
- دكلمه شكليدە اۋقىشنى اوْرگىشى.

سۇراقلر:

- پىپ، كۈك و بىرچە مخلوقنى كىيم يېرەتگەن دىرى؟
- الله ﷺ صفتلىرىدىن نېچتەسىنى آت توتىنگ!

حمد

لال قالىب وصفىنگ ارا اھـل راز
معرفتىنگ ايـكى جهانـدىـن بـرـون
همـتـىـنىـ چـرـخـ نـورـدـ اـيـلاـدىـنـگـ
قالـدىـ توـاضـعـ بـيـلـهـ اـيـلاـبـ سـجـودـ
لالـهـ قـيـلـورـ غـرـقـةـ خـونـ اـوـزـينـىـ
سـبـزـهـ قـدـمـ آـسـتـيـدـهـ اـفـتـادـهـلىـقـ

ايـ كـرمـىـنـگـ بـيرـلـهـ فـلـكـ كـارـسـازـ
وصـفـىـنـگـ اـبـرـورـ حـدـ بـيـانـدىـنـ بـرـونـ
كـيـمـنـىـ مـحـبـتـ اـيـلـهـ فـرـدـ اـيـلاـدىـنـگـ
تاـپـتـىـ فـلـكـ گـبـدـىـ سـبـنـدىـنـ وـجـودـ
نـرـگـسـ آـچـىـبـ غـيـرـتـ اـيـلـهـ كـۈـزـىـنـىـ
سوـسـىـنـ آـزاـدـ، اـپـتـارـ آـزاـدـهـلىـقـ

غنجه تعجب بيله خندان بولور
 هوش كوزين آچسا كيشى هر ورق
 اندا رقم حرف وجودى اينىگ
 اي بارى صورتته هويدا يوزونگ
 غير تماشاي يوزونگ قilmائين
 شبنم انگار سته دندان بولور
 معرفتى دفترىدىن بير سبق
 ظاهر اولوب معنى بودى اينىگ
 عشق ابلىگ مايئه سودا يوزونگ
 عشق دين اوزگانيمه نى بilmائين
 كامران ميرزا

اساسي توشونچه:

الله ﷺ فضل و كرمىنى وصف قىليش ناممكى دير. كابيات خلقتى، دشت و دلهلر كوم-كۈك بولىشى، درخت و بوتلر يىشنب گل قىليش لريگە هركىم هوس كۈزى بىلەن باقسى، هر قىسيسى الله ﷺ نينگ معرفت دفترچىسى دير. شونينىگ اوچون الله ﷺ نى سپوپيش هر بندەگە اپنگ كېرەكلى دير.

تحليلى اوقىش سۈراقلرى:

درس متنى نى دقت بىلەن اوقيب، سۈنگ قويىدەگى سۈراقلاركە جواب بېرىنگ:

١- الله ﷺ وصفىگە كيم لال قالىب دير؟

٢- الله ﷺ وصفى نيمەدن تشرقى دير؟

٣- الله ﷺ فرد آيلەگن كىشى نينگ اهمىتى قىندهى بولەدى؟

٤- فلك گىنبدىنى كيم يرهتگن؟

٥- نرگس گلى، لاله گلى، سوسن گلى، غنچە، گل، و درختلر يfragى كىشىگە قىندهى الله ﷺ معرفتى بولەدى؟

٦- محبت و حقيقي عشقنى كيم كە بېرىش كېرەك؟

فعالىتلر:

١- تورت اوقووچى حمدشريفىنى دكلمە شكلده اوقىسىن لر.

٢- الله ﷺ صفتلىridن نېچىتەسىنى آيتىنگ!

٣- قويىدەگى يىنگى لغتىر معناسىنى تاپىپ، جملەلرده ايشلەتىنگ:

كرم، لال قالىش، اهل راز، معرفت، تواضع، سجود

اوى تاپشىرىيغى:

حمدشىرىنى نىڭ نىڭ كاتابچەلر ئىزلىرىپ، كاتابچەلر ئىزلىرىپ كېلىنگ!

فعالیت:

قوییده‌گی بیتلرنی جیم اوقيب، كپن هر گروپدن نوبت بيلن دکلمه قيلينگ:

معرفتىنگ ايکى جهاندىن برون
همتىنى چرخ نورد ايلادىنگ
سېزه قدم آستىدە افتادە ليق
معرفتى دفترىدىن بير سېق
ظاهر اولوب معنى بودى انينگ

وصفىنگ ابرور حد بياندىن برون
كيم نى محبت ايله فرد ايلادىنگ
سوسىن آزاد اپتار آزاده ليق
هوش كۈzin آچسا كىشى هر ورق
اندا رقم حرف وجودى انينگ

مناقشه و سۈزلىشۇو:

اوقووچىلار ايکى گروپ گە بۈلەنib، حمد درسى بارەسىدە مذاکره قىلىسىنلر، هر گروپ نېچە چىرايلى بیتلرنى تىلب، بير ورقة يازىسىنلر. اخىرده هر گروپدىن بير كىشى سېلىنگن بیتلرنى اوقيب بېرسىن و سېلىش دليلىنى آيتىسىن.

فعالىتلەر:

- 1- بير اوقووچى حمد متنىدىن بير بىتنى اوقيسىن و ايکىنچى اوقووچى اوئىننگ معنا و مفهومىنى آيتىسىن. عكسىنچە، اوچىنچى اوقووچى ايکىنچى بىتنى اوقيسىن، تۈرتىنچى اوقووچى، معنا و مفهومىنى آيتىسىن، شوندەي قىلىپ آخرگچە دوام بېرسىنلر.
- 2- درس متنىدىن فايدەلنىب، اللە صفتلىرى بارەسىدە نېچە جملە يازىنگ!
- 3- اللە مخلوقلارىدىن نېچەتىسى نىنگ آتلرىنى يازىنگ!
- 4- درس متنى نىنگ آخرىدىن اوچ بىتنى يازىنگ، سۈنگ بیتلردىن ايشلەتىلگەن گۈزەل سۈزلىنى بېلگى لب، عىلەحە يازىنگ.

قوىيدەگى بیتلرنى بير اوقووچى اوقيسىن، باشقەلر دقت بىلن اپشىتىب، قويىدەگى سۈرەقلەرگە

جواب بېرسىنلەر:

هستى صانع غە ابرورلار گواه
بو بىريسى شمع سىپەر انجمىن
اۋزگاچە صورت بو چمن دا عيان
گۈل گا قىلور باد صبوحى ستېز

گردىشىدىن ظاهر اولوب مهر و ماھ
اول بىريسى نور درە هر چمن
بو ايکى نىنگ تابشىدىن هر زمان
گاھ شىگوفە بۈلۈبان اشىكىز

- ۱- صانع نینگ بارليگيگه نيمه‌لر گواه دير؟
- ۲- اول بيريسيدن مقصد نيمه؟
- ۳- اول بيريسي چمن‌لرده نيمه بېرىھدى؟
- ۴- بو بيريسيدن مقصد نيمه؟
- ۵- بو بيريسي سېھر انجمنى گە نيمه دير؟
- ۶- آى و كون (مهر و ماه) نينگ تابشىدين نيمه بولىدۇ؟
- ۷- شگوفە قىندهى ياش تۈكالىدۇ؟
- ۸- ياش (اشك) دن مقصد نې دير؟

اوى تاپشىرىغى:

كتابچەلىنىڭيزگە بويوك تېنگىرى تعالى نىنگ صانع و يره تووچىلىگى و او يره تىگن گۈزەل نرسەلر
حقيده كميده بېش سطرلىك انشاء يازىب كېلىنگ!

ایگینچی درس

هدفلر:

۱- حضرت محمد ﷺ سیرت‌لری حقیده معلومات تاپیش.

۲- قوشیمچه‌لر باره‌سیده معلومات تاپیش.

سُوراقلر:

۱- حضرت محمد ﷺ قهیبرده توغیلیب، قهیبرده وفات قیلگن‌لر؟

۲- حضرت محمد ﷺ نینگ اپنگ کتھ معجزه‌لری نیمه دیر؟

مگه قبیله‌لرینی کتھ اوروشدن قوتقربدیلر!

بیر دهشتلى آقین کېلیب، کعبه دیوارلرینى بوزىب يىبارگن ابدى. نېچە مدتىن سۈنگ مگە قبیله‌لری کعبەنى يىنگىدىن توزىشىگە باشلەديلر.

کعبه دیوارلرینى توزەتىدilر، لېكىن حجرالاسودنى قىسى قبیله نمايندەسى اوز اورنىگە قۇيىشىدە جنجال بېولدى. يو جنجال تۈرت كونكچە دوايم ابىدى. قبیله‌لر ارەسیدە كتھ اوروش باشلەنیشىگە آز قالدى. اخىرده كېنگاشىب، هر كىم بنى شىيە بايدىن كېلسە، شو قىين مسأله‌نى يېچسىن دېب، كېلىشىدilر.

اوشه پىتىدە حضرت محمد ﷺ بنى شىيە بايدىن كىرىب كېلىدilر و يېغىلگەن كىشىلر حضرت محمد ﷺ نى كۈرىب، يو كىشى امين، بويورگە حكملىرىگە كۈنەمiz، دېdilر.

کپین حضرت محمد ﷺ چادرلرینى يېرگە يايديلر، حجرالاسودنى مبارك قوللىيگە كۈتۈرۈب چادر اوستىيگە قوئيدىلر. سۈنگ قىيلەلر سالارلرلرلر، چادر تېڭىرەكىدىن توتىب، كۈتۈرىشنى بويوردىلر. قىيلەلر سالارلرلى چادرنى كۈتۈرۈب، حجرالاسود قۇيىلەلر دىيگن يېرگە آلىپ باردىلر. ينه ده حضرت محمد ﷺ اۋۇزلىرى حجرالاسودنى چادردىن كۈتۈرۈب، اورنىيگە قوئيدىلر. منه شو تدبىيرلىرى بىلەن مكە قىيلەلرلى ارهسىدە بۈلەدىيگەن احتمالى كىتە اوروش دفع بۇلدى.

اساسى توشۇنچە:

كعبەنى قىيەتىنە قورىشىدە، مكە قىيلەلرلى ارهسىدە كىتە جنجال بۇلدى. بو جنجال كىتە اوروشىگە سبب بۈلەيشى گە آزقالدى، لېكىن حضرت محمد ﷺ تدبىيرلىرى بىلەن بو قىين چىلىك حل بۇلدى.

سۈرەقلر:

- درس متنىنى دقت بىلەن جىم اۋقىنگ. سۈنگ قوئىدەگى سۈرەقلەرگە قىىسقە و چقان جواب بېرىنگ:
- * كعبەنى نىمە بوزگەن اپدى؟
  - * مكە قىيلەلرلى نىمە قىلماقچى بۇلدىلر؟
  - * مكە قىيلەلرلى ارهسىدە نىمە اوچون جنجال بۇلدى؟
  - * مكە قىيلەلرلى كېنگاشىب، نىمە گە كېلىشىدىلر؟
  - * حضرت محمد ﷺ قىسى بايدىن كېلىدىلر؟
  - * يېغىلگەن كېشىلەر حضرت محمد ﷺ حقيىدە نىمە دېدىلر؟
  - * حضرت محمد ﷺ جنجالنى حل قىلىش اوچون نىمە تدبىير قىلىدىلر؟

فعالىتلەر:

الف - درس متنىدىن فايدەلىنىپ، شو درسده گى حضرت محمد ﷺ نىنگ قىيلگەن ايشلىرى بارەسىدە سۈزۈلەنگ.

ب - قوئىدە گى يىنگى سۈزۈرنىنگ معناسىنى تاپىپ، جملەلرده ايشلەتىنگ:

١ - قوتقە رىش	٢ - آقىن	٣ - حجرالاسود	٤ - بېچىش	٥ - امين
٦ - كۈنىش	٧ - يايماق	٨ - سالار		

ج - هر قطاردىن بىر كىشى تورىب، تۆزگەن جملەلردىن بىر تەسىنى اۋقىسىن و باشقەلر فىكىرى بىلدىرىسىن

د - اۋقىلەدىيگەن متننى دقت بىلەن اپشىتىب، تۈغرى املا بىلەن يازىنگ!

اوى تاپشىرىيغى:

قولەي و عاقلانە تدبىير بىلەن اپل ارهسىدە گى جنجاللار و اوروشلار آلدىنى آلىش قاعدهلرلى حقيىدە بېش سطرلىك بىر متن يازىپ كېلىنگ!

گرامر قاعده‌لری

قوییده‌گی جمله‌لر نی انيق اوقيب، تگيگه خط چيزيلگن سوزلرگه دقت قيلينگ:

اخيرده كېنگاشىپ، هر كىم بىنى شىبە بابىدەن كېلسە، شو قىين چىلىكنى يېچسىن دېب، كېلىشىدىلەر.

اوشه پىتىدە حضرت محمد ﷺ بنى شىبە بايدىن كىرىپ كېلدىلر. يېغىلگەن كىشىلر، حضرت محمد ﷺ نى كۈرىپ، بو كىشى امين، بوبورگەن حكم لرىيگە كۈنەمىز، دېدىلر.

یوقاریده گی پاراگرافه (- دن، - سه، - نی، - گن، - گه، - میز) قوشیمچه لر دیر.

قۇشىمچە:

سۈزىنېڭ اۋزەك يا نېگىزى گە قوشىلېب، اوئىنگ معناسى ياشكلىنى اۋزگەتىرۇوچى يايىنگى سۈز يساواچى قىسىنى "قوشىمچە" دېدىرلەر؛ مثاللار: قوشىم، پول سىز، ارچەتىو، المەلیخ، قاردېك، بىرلىك، توگون، بىلپىغىچ و يايپىق.

یوقاریده‌گی سوژلنینگ تگیگه خط چیزیلگن مه، سیز، تو، لیغ، دېک، لیک، ون، غیچ و يق قسمى قوشیمچەلر دیر.

فَعَالِتُرْ:

الف- درس متنی نینگ سونگی پاراگرافی نی چیرایلی خط بیلن یازینگ، سونگ متنده ایشله تیلگن قوشیمجه لرنی، تنبل، علیحده یازینگ.

ب- قوییده گی بُوش پیرلرنی مناسب سُوزلر بیلن تولدیرینگ:

* بير دهشتلى آقين كېلىپ . . . . . بىيارگن ايدى، نېچە مدتدىن سۈنگ . . . . باشلەدىلر.

* کعبه دیوارلینی توزه‌تدیلر . . . . . قوییشیده جنجال بولدی.

* اوشه پیتده حضرت محمد ﷺ . . . . . کپلدار، بیگلگن کیشی لر . . . . .
* . . . . . کوریب، بو کیشی امین . . . . . کونه میز، دیدیلر.

ج- اوقیتوبچی اوقييديگن متن نى دقت بىلن ايشيتىب، سۈنگ سوراقلرىيگە جواب پېرىنگ:

* حضرت محمد ﷺ قدومی نینگ توپراغینی، کیم لر کوزلریگه سُرمه قیله دیلر؟

* يولدوزلر كيمينگ يوزيدن نور آلهدى؟

* همه، کیم نینگ خوشہ چینی دور؟

* برچه نرسه‌لر قیسی کیشی نینگ طفیلیدن یره‌تیلگن دیر؟

اوی تاپشیریغی:

اوقيتووچى سىزگە بىر متنى اوقيىدى. متنگە قولاق سالىپ، كتابچەلرىنگىزگە يازىنگ، كېين

اوندن قوشيمچهلى سۈزىلنى كۈچىرىپ يازىنگ، اوشە سۈزىلدىن قوشيمچەلرنى بىلگى لب كۈرسەتىنگ.

اوچینچى درس

هدفلر:

- ۱- مطالعه و اۇقىش اهمىتىنى توشونىب، اونگە قىزىقىش.
- ۲- حىاتىدە كېرەكلى معلوماتنى مطالعه آرقىلى تاپىش و اوندىن فايدەلە ئالىش.

سۈرەقلر:

- الف) يقين كونلارده كىيم بىراركتاب اوقيگىن يا بازاردىن ساتىب آلگان؟ كتابنىنگ آتى نىمە؟
- ب) سىز قىندهى كتابلارنى ياقتىرىسىز؟
- ج) كىيمنىنگ اوىيىدە كىيچىك يا كىّتەراق كتابخانە بار؟

مطالعه و اۇقىش اهمىتى

انسانلار عصرلر بۈيىچە كېنگ بىليم، معلومات و تجربىلەرگە اپگە بولگەن. بىليم، معلومات و تجربىلەر تورلى يۈل - يۈرۈقلەر آرقەلى نىلسدن - نىل گە اوئىب كېلگەن. هر بىر نىل، اۇتمىش نىللەر بىليمى، معلوماتى و تجربىسىنى كتابلار و تورلى يازوولىرىنىڭ اورگانلىرىنىڭ.

اورگانلىرىنىڭ اولوشى كىيىلىرى، ياشلار اوچون عمل گە آشىدە. بوندە مدرسه، مكتىب و كتابخانەلرنىنگ اولوشى كىيىلىرى، ياشلار اوچون جودە كۆپ بىليم و معلومات كېرەك. بولىرىنىڭ كىتە بىر قىسىمى، يازماه اثرلىرىنى اوقيش آرقەلى حاصل بولەدە. شونىنگ اوچون، مطالعه، هر بىر انسان تورموشى و فعالىتىنىنگ اجرەلمىسى بولىمى دىر. خداوند اولوغ يېغىرىمىز حضرت محمد ﷺ گە

ایتگن بیرینچى سۈزى ھم "اقرأ" يعنى "اۋقى" سۈزى بۇلگەن و شو آتلى آيت ھم نازل بۇلگەن! اسلام مقدس تعلیماتىدە ھم مطالعە و اۋقيش تأکيدلەنگەن.

مطالعە انسانلارگە تورلى مدنىت، بىليم، تجربە و تارىخىنى تانىتىدە. بولىدىن تىشقىرى، مطالعە آرقەلى انسانلارنىڭ بىليم و معلومات سويىلەرى اۋسەدە، آنگ و عمل لرى اۋزگەریپ بارەدە.

بويوك عالملار، فيلسوفلار، حكىم و طبىيەلر، منجملار، ادييلىر و يازىچىلار علمى اثرلەرنى اۋقيش آرقەلى بىليم چۈقىلىرىگە چىقىنلر و كۆپ اثرلر يېرەتگەنلەر.

بوکونگى ياشلار اوچون اورگىنىش امکانلارى كۆپ دىر. تورلى كتاب، مجله، جريده، تىلەيزيون، راديو و انترنيت، ھەمدە كورس لەرنى فايىەلنىش لرى ممكىن.

مطالعە و اورگىنىشىدە وقت جودە قىمتلى دىر. هر بىر كىشى كونىگە بىر - نېچە ساعت وقتىنى مطالعەگە اجرەتىشى كېرەك. حاضرگى زمان بىليم و يوتوقلىرىدىن اوزاق قالگەن كىشى، تورموش فعالىتلىرىگە اونوملى قوشىلە آلمەيدى.

اساسى توشۇنچە:

مطالعە و اۋقيش، انسانلار بىليمى و معلوماتىنى آشىرەدە. بويوك انسانلار مطالعە و اۋقيش طفيلي مشهور بۇلۇپ، كۆپ اثرلر يېرەتگەنلەر. مطالعە، انساننى كمال و ترقىيات سارى يېتكەلەيدى.

فعالىتلەر:

الف- متننى بېش دقىقەدە انىق و جىم اۋقىنگ و قويىدەگى سۈراقلارگە قىسىقە جواب بېرىنگ:

- متن عنوانى نىمە دىر؟

- خداوند نىنگ پىغىرىمىزىگە ايتگن بيرينچى سۈزى نىمە اپدى؟

- انسانلار اوچون مكتب، مدرسه و پوهنتون لەدە اۋقيش يېتىلى اېمسى؟ نېڭە؟

- كتاب و مطبوعاتدىن تىشقىرى، باشقە نىمەلەرنى اورگىنىش ممكىن؟

- هر كىم بىرار كتاب ياخىدە و يا مجلەنى اۋقىگەن بۇلسە، فقط آتىنى ايتىسىن.

ب- هر دستەدىن بىر كىشى نوبت بىلەن تورىب، اۋز دستەسىنىڭ فكر و ملاحظەلەرىنى باشقەلەرگە ايتىسىن.

ج- قويىدەگى سۈزلەرنى سۈزلىك ياردىمىدە معنا قىلىنگ:

يۈل - يورىق، آرقەلى، يازو، اولوش، تورموش، اجرەلمس، آنگ، قاندىرىلەدە، منجملار، چۈقى، يوقۇق، اونوملى.

د- يوقارى سۈزلەرنى اوچتەسىنى تىنلىب، جملە توزىنگ.

ه- هر قطاردىن اوچ كىشى نوبت بىلەن تورىب، توزگان جملەلەرىدىن بىر - بىر تەسىنى اۋقىسىن.

اوى تاپشىرىغى:

ھەركىم بىر كتاب ياخىدە اۋقىسىن و اۋقىگەن مجلە ياخىدە اۋقىش اهمىتى حقىدە، اۋقىش اهمىتى بېش سطرلىك متن يازىپ كېلىسىنلەر.

گرامردن قیترمه:

درس متنیندن آلینگن قوییده گی سۈزىلرگە دقت قىلىنگ و اولرده گی قۇشىمچەلرنى بېلگىلەنگ: انسانلر، تورلى، اوقيش، يازووچى، علمى، بوگونگى، يخشىراق

فعالىتلر:

الف - مباحثە:

اۇقووچىلار اوج گروپ گە بۇلينىب، بىرىنچى گروپ كتاب، اىكىنچى گروپ راديو و اوچىنچى گروپ تىلۋىزىيون نىنگ كمىدە آلتى تە فايىدە و ضرولرى، قولەيلىك و قىينلىكلارى حىقىدە اۇز ارا بحىتلەسىب، هرگروپ دن بىر كىشى بحىت نتىجەسى نى اوقيب ياخىرىپ بېرسىين.

ب - بېش تە قۇشىمچەلى سۈز يازىنگ (ينگى مثاللار بۇلسىن).

ج - هر قطاردىن بىر كىشى نوبت بىلەن يازگەن سۈزلىرىنى تختەگە يازسىن و قۇشىمچەلر تىگىگە خط چىزىب، كۈرستىسىن.

د - هر جملەدە گى قۇشىمچەلر سانى نى سىب، كۈرسەتىنگ:

* حرمەتلى اۇقووچىلار درسنى باشلەدىلر.

* مېن سىزگە رنگلى قلم بېرەمن.

* موزىدېك سوو، ياز كونلاردا ياقىملى و لذتلى دىر.

* يېغىن تېز توڭەدى.

ه - چە، لى، زار، لب، يىن قۇشىمچەلرنى مناسب اۇزەكلىرى گە قۇشىنگ.

و - هر قطاردىن بىر كىشى نوبت بىلەن تورىب، تۆزگەن سۈزلىرىنى اوقيسىين.

ز - قويىدە گى سۈزلىنىنگ قىسىلىرىدە قۇشىمچە ايشلەتىلمەگەن؟
ياغىن، يخشى، كۈريش، گۈزەل، جان، بىلک، ايشچى.

اوى تاپشىرىيغى:

اۇن تە سۈز يازىنگ؛ اولرنىنگ بېش تەسىدە قۇشىمچە بۇلسىن، بېش تەسىدە بۇلمەسىن.

تُور تینچی درس

هدفلر:

- ۱- کۆکلم فصلى حقيده معلومات تاپىش، همده اوندن يخسى فايدەلنيش.
  - ۲- كېلىشىك قوشىمچەلرنى بىلىش و جمله لرده ايشلەتىب، اوقيگان، اپشىتىگان، آيتىگان و سۈزۈلگۈن جمله لرده بېلگىلەرى آپىش.

سُورَةِ اقْلَرْ:

- ۱- نوروز بیره‌می و دهقان کونیده نیمه‌لر قیلینه‌دی؟
 ۲- کوکلم فصلی نیچه آیدن عبارت دیر؟ آتلرینی آیتینگ!

کوہ کلم فصلی

خیل-مه خیل قوشلر نینگ باغ و چمن لر و اپکین زارلر ده سیره شی؛ بولاق لر و اریخ لر، کاریزلر و دریالر سووی تاشدن تاشگه تېگىب شاوقىنىشى و بوتون موجودات نینگ جنبش و حرکتى طبیعت نینگ گۆزە لىكىم، گە يىنە دە گۆزە لىك قۇشىدى.

حقیقت ده هم کوکلم فصلی بیر گوزهٔل و چیرایلی فصل دير. بوتون بارلیقهه ینگی حیات و حرکت پرده‌دی. کوکلم فصلی اوسيش و گللب يشش، ابزگولیک و يخشی لیک امیدی و سپوینچی سینی بیروجی، فصل دیپ. او، اویزی نینگ کلیشی، بیلن پرچه انسانلر نی، هرقیده بولسله‌لر ایش و حرکت سری

چارله يدي. بو موسمه اوْقهووچيلر و اوْقيتىووچيلر مكتبلىيگە قىتىب ينگى درس و تعليملىيگە باشلەيدىلر. دەقانلار، بېرلىينى قوش هيدهب، اوروغلىنى سېپەدىلر، باغانلار باغ و چار باغلىيگە كېلىپ، ارىخلىيى تازەلب ينگى نهاللىنى اپكەدىلر، چاروادارلار و چوبان لر ماللىيىنى اوتلاقلەرگە اوتلەتىب باقەدىلر، ايشچى لر فابريکەلىيگە بارىب، ايشلىيگە قىزىقەدىلر. خلاصە قىلىپ آيتىگىدە بو فصلداه بىرچەلر اوْز ايشلىيى بىجىش بىلەن اولكەلرلىيىنگ گللب يىشەشى گە اونوملى اولوش قوشەدىلر.

كۈكلەم فصلينى منهشى صفتلىرى اوچون وطنداشلىيمىز قىرلەپ، هر بىل بەهارنىيىنگ بېرىنچى كونىنى نوروز بىرهمى يا دەقان كونى دېب، ايليق كوتىب آلهدىلر.

اساسى توشۇنچە:

كۈكلەم فصلى طبىعتىننگ قىته اویغانىشى، ايشگە اينتىلىش و حيات اوچون شور و شوق كۈرسەتىش، فصلى دىر. بەهار گۈزەل لىك، گللب يىشىش، اپزگولىك و تىرىكلىك رمزى دىر. بو فصلداه بوتون طبىعت و موجوداتى اویغانەدى.

فعالىتلەر:

- ١- درس متنى نى بېش دقىقەدە اوْقىب، قويىدەگى سۈرەقلەرگە جواب بېرىنگ:
  - بەهار دېلىگىندە نىمەلر آنگىمىزىگە كېلەدى؟
  - بەهارنىيىنگ ملايم و ياقىملى هواسى و فارم اپسىنى وجودگە نىمە بغىشلەيدى؟
  - بەهار فصلى دە نىمەلرنى كۈرهسىز؟
  - كۈكلەم فصلى قىندهى بېر فصل دىر؟
  - كۈكلەم فصلى انسانىگە نىمەنى سېۋىنچى بېرەدى؟
  - كۈكلەم فصلينى خلقىمىز نىمە اوچون يخشى ليگى بارەسىدە اوپىنگ، كېپىن هر گرويدن بېر كىشى تورىب اوز فىكرىنى باشقەلرگە آيتىسىن.
- ٢- قويىدەگى ينگى لەتلەرنى كتاب سۈزلىگىدىن تاپىب، تۈرت- بېش تەسىنى مناسب جملەلرده ايشلەتىنگ:
  - يېرەلىش، آنگ، اينقىلىش، ياقىملى، فارم، اپسىن، اپسىش، موز، بوركەماق، سېرەش، شاوقىن، هيدى، انيق، سېۋىنچى، چارلەماق، موسم، اوروغ، اونوملى، اولوش، بىرەم، ايليق، تىنەم.
  - ٤- هر قطاردىن بېر اوْقهووچى تۈزگەن جملەلرېدىن نېچىتەسىنى باشقەلرگە اوْقىب بېرسىن. صنفداشلەر تۈغرى يا ناتۇرغىلىيگى حىقىدە اوز فىكرلىيىنى آيتىسىن لە.
  - ٥- نوروز بىرەمى و دەقان كونىنى قىندهى كوتىب آلهسىز؟ بو بارەدە هر گروپدىن بېر كىشى تورىب، بىلگەنلىيى باشقەلرگە آيتىب بېرسىن.

اوى تاپشىرىيغى:

- ١- نوروز كونى عايىلەنگىزىدە نىمە يېمكىلر پىشىرە سىزلىر؟ اوشبو حىقدە هر كىم اوْز عايىلە اعصالارى ياردەمى بىلەن بىلگەنلىيى نېچە سطردە يازىپ كېلىتىرسىن.

گرامر قاعده‌لری:

- قوییده‌گی جمله‌لرni اوقيب، تگيگه خط چيزيلگن سوزلرگه دقت قيلينگ:
- بابر، اپركين دن سووره‌دى: سپنى آته‌نگ كيم دير؟
  - قهى يېردن بۇلهسن؟
  - بو يېرده نيمه قيلەسەن؟
  - باتور كۈزلىنى آچىب، او ياق - بو ياققە قره‌دى.
  - مكتب گە كېتىه ياتكىنميزدە مېن آرقەدە اپديم، او كەم آلدىنده اپدى.
  - بىزنىڭ بالەرىيمىز يىلاققە كېتىگن لر، اوزىمىز قىشلاقدەمىز.

كېلىشىك قوشىمچەلری:

- أت يا كە آتلشىگن سوزنىڭ فعل گە، آت گە بۇلگن مناسبىتى و تابع لىگىنى افادا له يىدى.
- كېلىشىكلر نامى قويىدەگى لردىن عبارت دير:
- ۱- باش كېلىشىك ( ) - : گللىر كۈركىدى، مېن كېتدىم.
  - ۲- قره‌تقىچ كېلىشىك (نىڭ) - : كتاب نىنگ عنوانى، او نىنگ آته سى
  - ۳- توشوم كېلىشىك (نى) - : كتابنى اوقيديم، اونى كۈردىم.
  - ۴- جۇنەلىش كېلىشىك (گە، كە، قە) - : كېللىك گلگە قۇندى، موشوكىه نان بېردىم، قىشلاققە باردىك.
  - ۵- اورىن - پىت كېلىشىك (دە) - : كتابىدە يخشى معلومات بار، امتحان حالى آلدىنده.
  - ۶- چىقىش كېلىشىك (دن) - : اورتاغىم دن كتابىنى سۈرە دىم. اوندن درس اورگىندىم.

فعاليتلر:

- ۱- قويىدەگى متنى اوقيب، نوبت بىلن بىرین-كېتىن اورىن لرىنگىزدىن تورىب، اولرده‌گى كېلىشىك قوشىمچەلرنى بىر - بىر يېنگىزگە ايتىپ بېرىنگ:
- بەلول بىر كون هارونالرشيدىنىڭ سرايىگە باردى، خليفەنى كۈريشىگە مؤفق بۇلمەدى، بارىب تختى اوستىگە اولتىرىدى. يساوللر بەلولنى تائىمەى، تختى دن توش، دېب اورىب باشىنى ياردىلر. باشىدىن قان آقەياتىگن چاغدە هارونالرشيد سرايى دن چىقىب كېلدى. بەلول اونگە قرهب كولىب يىباردى. خليفە او نىنگ قاشىگە كېلىپ، كۈپ ادب و تعظيم بىلن سۈرەدى:

سىزگە نىمه بۇلدى؟ نىمه اوچون بونداق كولەسىز؟

بەلول:

مېن بىر ساعت سېنىنگ تختىنگ اوستىيگە اولتىرىدىم، چىدەآلمەى، اورىپ باشىمەنى ياردىيلر، سېن كىيم يىل لىدن بېرى بو تختىننڭ اوستىيگە اولتىرىيېسەن، سېنىنگ حالىنگ نې بۇلغەى، دېب كولەمن، دېدى.

هارون الرشيد بى سۈزىنى اېشىتىب، بەلول نىنڭ اياغى گە توшиб، عذر سۈرەب، كۈپ تعظىم و اكرا مېلىن اونى سرائى دن اوزەتدى.

- قويىدەگى جملەلرددە كېلىشىك قوشىمچەلرینى بېلگىلىپ يازىنگ:

- بەھار دېيىگىندە حرکت و قوزغەلىش، ايش و فعالىت آنگىمىزگە كېلەدى.

- بەھارنىنگ ملايم و ياقىملى هواسى اېسىب كېلىگىندە، موزلۇنگن يورەكلەرگە نور و حرکت يوگۇرەدى.

- بەھارده تورلى گللىرنىنگ هيدى انسان نى تورلى هيىدلر و عطرلارگە بوركەيدى.

- بەھارنىنگ كېلىشى بىلىن بوتون موجودات وجودىيگە قىتەدن جان كىرەدى.

- بەھارنىنگ بىرىنچى كونى - نوروز بىرەمى هر يىل اىلىق كوتىپ آلينەدى.

- بو موسم دە اوقدۇچىلار و اوقيتۇوچىلار مكتىبلەرىگە قىتىب، درسلرى گە باشلەيدىلر.

- بەھار طبىعتنىنگ گۆزەللىيگى گە يىنەدە گۆزەللىك قوشەدى.

- يىنگى يىل پىشوازى گە آلدىن دن يخشى تىارگەلىك آللەدىلر.

- قويىدەگى جملەلرنى مناسب كېلىشىك قوشىمچەلرلى بىلىن تۈلدىرىنگ:

- گل . . . . كۈرماقچى بۇلسىنگ، گلستان . . . . . بار.

- بىز كېلەجك هفتە . . . . . بىخشان . . . . . بارمۇزى.

- بىز اوتنگن كونى طلا تىپە . . . . . تاپىلگان قدىمگى يادگارلىكىلر . . . . . موزىم . . . . . كۈردىك.

- قىرغى . . . . . چىدەگن قىرغى بىرى . . . . . هم چىدەيدى.

- كوز . . . . . درختلر . . . . . آلتىن يپراغلۇرى تۈكىلەدى.

اوى تاپشىرىيغى:

كېلىشىك قوشىمچەلرینى اينقلابچى بېش سطرلىك بىر مطلب يازىنگ.

بېشىنچى درس

هدفلى:

- امانتدارلىك حقىدە معلومات گە اپگە بۈلۈش.
- باش كېلىشىك توغرىسىدە معلومات تاپىش.

سۇرالاقىر:

1- امین دېب قىندهى كىشىنى آيتە آله مىز؟

2- بىزلەك بىر نرسە امانت تاپشىرىلسە، نىمە قىلىشىمىز كېرەك؟

امانتدارلىك ثمرەسى

ابراهيم بن ادهم مبارك (رحمه الله عليه) جنابرلى، بىر تاجر نىنگ باغيگە نېچە يىلدن بېرى، باغانلىك قىلردى. باغ اپگەسى بىر كونى باققە كېلىپ، مبارك جنابرلىگە مېنگە بىر چوچوك انار كېلىتىرىنگ، دېدى.
مبارك (رحمه الله عليه) جنابرلى، انار درختلىرى آدىگە بارىپ، بىر انارنى اوزىب كېلىتىردى. تاجر انارنى بۇلكلب، يىپ كۈرسە، شور اپكىن. راحت سىزلىنىپ: "سىزگە چوچوك انار كېلىتىرىنگ دېسم، شور انار كېلىتىرىپ سىز! بارىنگ چوچوك انار كېلىتىرىنگ!" دېدى.

مبارك جنابرلى بارىپ، يىنە باشقە انار درختىدىن بىر انار آلىپ كېلدى. تاجر بو انارنى ھم بۇلكلب يىپ كۈرسە، بو ھم ناردان اپكىن.
تاجر اوپكەلەنىپ:

سىز چوچوك انار بىلەن شور انارنى آيىرە آلمەيسىزىمى؟ دېدى.

مبارك (رحمه الله عليه) جنابرلى: يۇق آيىرە آلمەيمىن!

تاجر: نىمە اوچون؟

مبارك (رحمه الله عليه) جنابرلى: باغ نىنگ مېۋەلریدن حاصل گە يېڭىنىم يۇق، شو اوچون تاتىنى بىلەيمىن.

تاجر تعجبلىنىپ: نىمە اوچون باغ نىنگ مېۋەلریدن يېمەدىنگىز؟

مبارک (رحمه الله عليه) جنابرلری: سیز باغ نى مبنگە تاپشیرگەن سیز، اما مبوبەلریدن يېماقە اجازە بېرگىنىڭي ز يوق، دېدى.

تاجر، مبارك جنابرلری نىنگ امین لىگى گە ايشانىب، كېبن او كىشى گە كۈپ احترام قىلر اپدى.
تاجر مبارك (رحمه الله عليه) جنابرلرنى نېچە قتلە سينەدى، لېكىن مبارك جنابرلریدن هېچ قندەي عىب و نقىص تاپالمەدى.

تاجىرىننگ بىر چىرايلى و مؤمنە قىزى بار اپدى. او نىنگ ساواچىسى كۈپ اپدى. تاجر، مبارك جنابرلری نىنگ امین، صادق و فراتىتىنى ياقتىرىپ، خاتىنى و قىزى بىلن مصلحتلىشىپ، او كىشى بىلن قىزىنى اوپلىتتىرىدى.

الله ﷺ نېچە بىلدەن سۇنگ بولرگە محدث، عالم، تقوالى و اولىاء كىشى عبداللە بن مبارك نى عطا قىلدى.

اساسى تووشونچە:

مبارك (رحمه الله عليه) حضرتلىرى، امین، صادق و ايشانلى كىشى اپدىلر. شو امانىتدارلىگى اوچون الله ﷺ اونگە "عبداللە بن مبارك" دېگەن محدث، عالم، تقوالى و اولىاء فرزندى عطا قىلدى.

فعالىتلەر:

1- درس متنى نى اۇقىتىووجى اۇقىسىن، اۇقۇوچىلەر اېشىتىپ، قويىدە گى سۈراقلەرگە نوبت بىلن جواب بېرسىن لە:

* مبارك جنابرلری، بىر تاجر گە نىمە ايش قىلر اپدى؟

* بىر كونى تاجر باققە كېلىپ، مبارك جنابرلرگە نىمە ايش بويوردى؟

* مبارك جنابرلری تاجرگە قندەي انار آليپ كېلتىرىدى؟

* مبارك جنابرلری نىنگ ايكىنچى قتلە آليپ كېلىگەن انارى قندەي اپدى؟

* تاجر اوپكەلنib، مبارك حضرتلىرىگە نىمە دېدى؟

* مبارك جنابرلری تاجىرىننگ سۈراغىيگە نىمە دېدى؟

* تاجر، مبارك جنابرلری نىنگ امین، صادق و فراتىتىلىگى اوچون نىمە ايش قىلدى؟

* مبارك جنابرلری و تاجىرىننگ قىزى دن قندەي فرزند توغىلىدى؟

۲- درس متنى نى بىر اوقووچى اوقيسين، سۈنگ ايكى اوقووچى نوبتىدە تورىب حكاىهنى باشقەلرگە ايتىسىن لر.

۳- جدول تى تولدىرىنگ:

- ۱- اوردىكە اوخشەگەن كەمراق قوش.
- ۲- انسان نىنگ كۈزى اوستىدە گى قىللەرنىنگ آتى.
- ۳- رىنگلر تۈرىدىن.
- ۴- انسان عضولىدىن.
- ۵- قلعە، حصار.
- ۶- ياپوق قوملىرىدىن بۇلگەن كىشى لرنى اىتەدى.
- ۷- حمل آيدىد كېلەدىگەن بىر تورلى قوش.
- ۸- كۆپ اياغلىك كىچىك حيوانلاردىن.

ق	ق	ق	ق	ق	ق	ق	ق
ق							
ق							
ق							
ق							
غ							
غ							
ن							
ي							
ق							
ق							
و							
ق							
ق							

۴- قويىدە گى لغتلىر معناسىنى تاپىپ، جملەلر دە ايشلەتىنگ:

- ۱- چوچوك ۲- اوپكەلماق ۳- آيرماق ۴- تات ۵- اولىاء

اوى تاپشىرييغى:

قويىدە گى تۈرتىلىكلىرنى كتابچەلر يېرىزگە مشق خطى بىلەن بىتىنگ، سۈنگ توشۇنچەسىنى يازىپ كېلىنگ:

قايسى مجلس دا كىيم اپشىتسانگ سۈز
بىلگىل اول سۈز سېنگا امانت دور
گر آنى اوزگا يېر دا فاش اپسانگ
اول امانت غە بول خيانىت دور

هر كىشى كىيم بىراو نى محرم اپتىب
مشورىتىدە امىن راز اپتى
گر ياشوردى بىلىپ صلاح سۈزىن
اوزىنى قلب و حىله ساز اپتى
حدىث الاربعين - عىلىشىرنوابى

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

- * مکتب تمانیدن بپریلگن کتابزرنی امانت دېک سقلش کېرەک.
- * سنجار ایشنى آخرىگچە پېتکىرىدى.
- * اريق ياقەسىدە اوسيملىكىر اوسگەن اپدى.
- * يولدوزلر آسمان دە پارلىب تورگەن اپدى.

يوقارىيدەگى جمله‌لرده مكتب، سنجار، اريق، يولدوز سۈزلىرى باش كېلىشىك دير.

باش كېلىشىك: بو كېلىشىك اساساً آت نىنگ جمله‌دە اپگە (فاعل و مسند) اپكنلىگىنى تأمينلەيدى. اونىنگ كۈرستىجىچ قوشىمچەسى يۇق، اما كىيم؟ نىمە؟ كىيم‌لر؟ نىمە‌لر؟ سۈرەقلىرىدىن بىرىيگە جواب بولەدى.

فعالىتلر:

۱- قويىدەگى جمله‌لرگه باش كېلىشىكىنى كۈرسەتىنگ:

- * تاجر بىر كونى باققە كېلىپ، مبارك جنابلىرىدىن بىر انار اىستەدى.
- * مبارك جنابلىرى، انار درختىدىن بىر انار اوزىب كېلدى.
- * انار درختى كۈپ سىرحاصل اپدى.
- * تىگاب دە تاتلى انار تاپىلەدى.
- * قىندهاردە چوچۇك انارلى بار.

* انار درختى نىنگ گلى قىب - قىزىل دير.

۲- قويىدەگى جمله‌لرنىڭ بۇش جايلىرىنى بېرىلگەن سۈزلىرى بىلەن تۆلدىرىنگ:

بىر، اوكتىم چوپان، تاغلردن، اپركىن، آى قىز

- * ..... آنهسىگە ياردىمىشىدە.
- * ..... ساعت سكىزىدە ايشىگە باشلەدى.
- * ..... قوىلىنى، دلهلرگە اوئلتىگىنى آلىپ كېتدى.
- * ..... قوياش تېگەرىگىدە ايلەندى.
- * ..... دريالر سووى تۈلىپ آقەدى.

۳- درس متىنى بىر اوقدوچى تورىب اوقيسىن، باشقە اوقدوچىلر دقت بىلەن اپشىتىپ، درس نىنگ كېلىشىك قوشىمچەلى سۈزلىرىنى تىلب، كتابچەلرگە يازسىنلر، سۈنگى ايڭى اوقدوچى يازگەن سۈزلىرىنى نوبىتىدە تورىب اوقيسىنلر. باشقە اوقدوچىلر تۈغرى و ناتۇغرىلىگى حقىدە فىكر بىلدىرىسىنلر.

اوى تاپشىرىيغى:

۱- كتابچەلرلىرىنىڭىزگە تۈرت جمله يازىپ، اوندە باش كېلىشىكىنى بېلگى لب كۈرستىنگ.

۲- قويىدەگى سۈزلىرىنىڭ معناسىنى تاپىپ، جمله‌لرده ايشلەتىنگ:

چوچۇك، اوپكەلماق، سينەماق، ساوجى، فراست، محدث، تقولى، تاتلى، اپگە

آلتنىچى درس

هدفلر:

- ١- حضرت عثمان رض سيرتلرى بىلن تانىشىپ، اورنك آلىش.
- ٢- جۇنەلىش كېلىشىكىلار حقىدە معلومات تاپىش و اوقيگىن نرسەلرىدە بېلگىلەي آلىش.

سۈرەقلر:

- ١- حضرت عثمان رض دن آلدىن مسلمانلارنىڭ خليفەسى كىيم اپدى؟
- ٢- حضرت عثمان رض حضرت محمد صل گە كىيم بولۇر اپدىلر؟

حضرت عثمان (رض) سخاوتى

حضرت ابوبكر صديق رض خلافتلىرى و قتىدە خلق كتە قورغاقچىلىك و آچرچىلىك بىلن يوزمه-يوز بۇلدىلار. آسماندىن بىر تامچى يامغير تامچىلمەدى؛ هىچقندەي بىر اوسيملىك اوسمەدى؛ حيوانلر قىرىلدى؛ خلق قورغاقچىلىك و آچرچىلىك دن اولىم بوساغەسىگە بارىب قالدىلار. خلقە تىريكچىلىك قىين بۇلىپ قالگى اوچون ھەملەرى حضرت ابوبكر رض نىنگ آلدىگە بارىب: "كۈپ وقتىن بېرى يامغير يامغەيدى و يېردىن ھم اوسيملىك كۈركەمەگن. مسلمانلار اولىمنى كوتماقدەلر، يېرده سوو و بىزدە يېمك اوچون هېج نرسە يوق. نىمە ايش قىلىشىمىزنى بىلەمەيمىز. اپندى سىز نىمە بويورەسىز، نىمە ايش قىلەيلىك؟" دېدىلر.

حضرت ابوبكر صديق رض اولر گە:

صبر قىلينگ! كېچەگە بىر قىلەيدى، دېب اميد بىلدىردىلر.

هنوز قویاش باتمه‌ی توریب، حضرت عثمان[ؓ] نینگ تجارت کاروانی شامدن مدینه منوره‌گه پیتیب کېلدى.

مدینه خلقى بو خبرنى اپشیتىچى، كېچىكتىرمەى اوئىننگ پىشوازىگە چىقىدىلر. بو کاروان ده بىر مىنگ توپىدە بوغداي، ياغ و موiz آرتىلگان اىكىن. کاروان نینگ حضرت عثمان[ؓ] اويلرى توغرىسىدە توختەشى بىلەن مدینە تاجىلرى قاصلرىيگە كېلىدilر. حضرت عثمان[ؓ] اولرنى كۈرگچ:

- نىمە تىلە يىسىزلىر؟ دېب سۈرەدىلر.

اولر:

- بىز بو کاروان نى ساتىب آلىش اوچون آلدىنگىزگە كېلگەن مىز! نېڭە كىيم خلق بونگە كۈپ محتاج دىر، دېدىلر.

حضرت عثمان[ؓ]:

- كۈپ يخشى، آللەدىگەن بۇلسنگىز، مېنگە قىچە فايىدە بېرەسىزلىر؟ دېدىلر.

تاجىلر:

- هر بىر درهمىنگىز اوستىيگە ايڭى درهم فايىدە قۇيىب تۈلەيمىز! دېدىلر.

- مېنگە بوندن كۈرە كۈپراق فايىدە بېرەدىگەن كىشى بار!

- اوندەى بۇلسە بىز هر بىر درهمىنگىزگە اوچ درهم تۈلەيمىز!

- بوندن ھم آرتىقراق بېرەدىگەن كىشى بار!

- كۈپ يخشى، هر درهمىنگىز اۇرنىيگە تۈرت درهم تۈلەيمىز!

- مېن تانىيدىگەن كىشى بوندن ھم كۈپراق فايىدە بېرەدى!

- هر درهمىنگىز عوضىيگە بىز ھم سىزگە بېش درهم بېرەمىز!

- او كىشى مېنگە بوندن ھم كۈپراق بېرەدى!

- اى ابا عمر! بىزدىن باشقە مدینەدە يىنه تاجر يوق و بىزدىن ھم آللەين ھېچ بىر تاجر سىزنىنگ آلدىنگىزگە كېلمەگەن-كۆ؟ دېمك سىزدىن بوندەي يوقارى بىع گە آللەدىگەن كىشى كىيم دىر؟ آيتىنگ چى؟

حضرت عثمان[ؓ]:

الله^ع هر بىر درهم توغرىسىدە مېنگە اون درهم بېرەدى. اگر سىزلىر بوندن كۈپراق تۈلەيدىگەن بۇلسنگىز، سىزلىرگە ساتىلەمن.

بۇنى تاجىلر اپشىتىب:

- بىز مونچە فايىدەنى سىزگە تۈلەى آلمەيمىز! دېدىلر.

حضرت عثمان[ؓ]:

مادامىكە شوندەى اېكىن، دېمك مېن ھم الله^عنى گواه آلىب بو کاروان دەگى بىرچە بوغداي، ياغ و موizنى اوئىننگ يۈلىگە وقف قىلىپ، كىبىغىلر، محتاج، قشاق و ناتوان كىشى لرگە بۇلىپ بېرەمن، دېدى.

اساسى تووشونچه:

الله يُولىگە مال - دولتىن اۇتىش، اوئىننگ راضىلىيگى اوچون بىرچە فقير، ناتوان، قشاق و كمبىل لرگە ياردىم بېرىش، سخاوت و جوانمردىك دىر.

فعالىتلر:

- ١- درس متنىنى تۈرت - بېش دقيقە ايچىدە اۇقىب، قويىدەگى سۈراقلەرگە جواب بېرىنگ:
  - قورغاقچىلىك و آچرچىلىك مسلمان لر ايچىدە قىسى خليفە وقتىدە مدینەد يوز بېرگن اپدى؟
  - مسلمانلارگە تىرىكچىلىك شرايطى قىين بۈلگىنده، حضرت ابوبكر صديق ﷺ قاشىگە كېلىپ نىمە عرض قىلدىلر؟
  - حضرت ابوبكر صديق ﷺ اولرگە نىمە دېدىلر؟
  - اوشە پىتىدە قوياش باتمسدن آلدىن، كيم نىننگ كاروانى شامدن مدینە منورە گە كېلىدى؟
  - حضرت عثمان ﷺ نىننگ قاشىگە مدینە تاجىلرى بارىب، نىمە دېدىلر؟
  - آخردە حضرت عثمان ﷺ مدینە تاجىلرى تماينىدەن بېرىلگەن پىشنهاد گە قىندهى جواب بېرىدىلر؟
  - قويىدەگى سۈزلەر معناسىنى تاپىب، مناسب جملەلرده ايشلەتىنگ:
قورغاقچىلىك، آچرچىلىك، سخاوت، خلافت، بىع، درهم، تۈلەماق

اوى تاپشىريغى:

سخاوت و جوانمردىك بارهسييده اپشىتىگەن، اۇقىگەن و كۈرگەن لرىنگىزىنى تۈرت - بېش سطرلىك
قىسقە بىر مطلبە يازىپ كېلىنگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اوقيياتگننده تگيگه خط چيزيلگن سۈزلىرى دقت قىلينگ:

۱- بىز سىز گە جان و دل بىلن كمكلىشىش گە تىارمىز.

۲- قوياش تاغ آرقە سى گە باتدى.

۳- همه مكتب گە كېلدى؛ لېكىن احمد هنوزگچە كېلمەگن.

۴- يخشى سۈز گە قولاق سال، يمان سۈز گە اولاق سال.

۵- سىزنىڭ سۇراغىنگىز گە اوزىيم جواب بېرهمن.

۶- يخشى سۈز فيلنى ھم يۈل گە سالر.

جۇنەلىش كېلىشىيگى:

بو كېلىشىك جمله آرهسىدەگى سۈزلىنى يىر- بىريگە باغلىيدى و (گە) قوشىمچەسى بىلن

افادەلەدى. سۈز نېگىزى آخرىدە (ك) يا كە (گ) تاوشى بۈلسە (كە) و (گە)، و اگر ق و غ بۈلسە، (قە)

شكلى قوشىلەدى؛ مثال: كورككە، قشلاق- قشلاققە، تاغ- تاققە، باغ- باققە، مثال:

كىيمگە كە بار ھمت ايلە اعتماد

عاقبەت الامر تاپر اول مراد

بىر قىزى بار اېرىدى مە خاورى

عارضىيگە شىمس و قمر مشترى

(احمد بىلخى)

سيغىر بىر حجرە گە اون ايڭى مەھمان

بىر اقليمە سىغيشىمس اىكى سلطان

كىيم ظلم ايلين اوزاتسە سلطان بۈلەمى؟ بۈلەمس

قۇي لر گە قورت ھرگز چوپان بۈلەمى؟ بۈلەمس

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرنی اوقيب، جونه‌ليش كېلىشىنى بېلگىلەنگ:

بىر كون لك لك تولكى گە ايتدى:

سېن اوى گە قرهب اولتير، مېن اوچىپ بارىپ اوزىمىز و بالەلرىمىز گە اوقات تاپىب كېلەمن.
تولكى راضى بۇلىپ، آلتى كونگچە اوى ده اولتىردى. لك لك كېلمەدى، آچىكىدىن اولر
حالى گە توشدى. اوياق، بو ياققە قرهب كىشىنى كۈرمەسى لك لك نىنگ بىرته بالەسينى يېب
قويدى. شوندە لك لك كېلدى. تولكى اونى كۈرۈپ يىغى گە باشلەپ ايتدى:

بۇيى اوزون جانىنگ، كسل بۇلىپ اولىپ قالدى، شونگە يىغله يەمن.

لك لك خفه بۇلىپ، يىغلب بالەسينى آلىپ تولكىدىن يشىريپ باشقە ياققە اوچىپ كېتدى.
۲- جونه‌лиش كېلىشىنى انىقلابچى اوچ - تۇرت جملە يازىنگ.

۳- هر قطاردن بىر كىشى تورىپ توزگن جملە سىنى اوقيسىن، باشقەلر تۈغرى يَا
ناتۇغىريلىگى حقيده فکر بىلدىرسىن.

اوى تاپشىرييغى:

جونه‌ليش كېلىشىنى انىقلابچى بېش سطرلىك بىر مطلب يازىنگ.

پېتىنچى درس

هدفلە:

- ۱- شعر مفهومىنى توشونىب، او حقدە سۈزلەسى آلىش.
- ۲- شعرنى دىكىمە قىلە آلىش.
- ۳- "قرەتقىچ" كېلىشىقىنى بىلەپ، جملەلردىھ ايشلتە آلىش.

سۇراقلىرى:

- ۱- بىرلىك نىمە دېگىنى؟
- ۲- بىرلىك نىنڭ نىمە فايىدەسى بار؟

برىكت، بىرلىكىدە

بىرلىك نى توزىنگ دوستلار	بىرلىكىدە محبت بار
بىرلىكىدە شفقت بار	بىرلىكىدە بۆلۈنگ دايىم
تىنچلىك بىلە اېل قايم	اېل اىچىرە توزىنگ وحدت
اېل لرگە قىلىنگ خدمت	بىرلىك بىلە يورت آباد
وحدت بىلە اېل دلشاراد	فيض و برىكت بىرلىك
بىرلىك اېل اوچون جان دېك	

اساسی توشنونچه:

بیرلیک بار بپرده تینچیلیک، مهر و محبت، اپناقلیک و برکت بار، شونینگ اوچون اپللر ارهسیده بیرلیک اورننه تیشیمیز کپره ک. هر بیر انسان بیرلیک بیلن اوز اپزگو نیتلریگه اپریشه دی. حقیقتده بیرلیک همه میزگه ابدی غایه و منگو ایستک بولیشی لازم.

فعالیتلر:

الف- شعرنی دقت بیلن اوقيب، قوييده گى سۈراقلرگە جواب بېرىنگ:

۱- شعر نيمه حقييده آيتيلىگن؟

۲- بيرلىك انسانلرگە نيمه لرنى ساوغە كېلتىرەدى؟

۳- شعرنинگ سۈنگى بىتىيده بيرلىك نيمه گە اوخشىتىلگن؟

۴- فيض و برکت سۈزلەری شعرنинگ قىسى بىتىيده كېلتىرىلگن؟

ب: قوييده گى يىنگى لغتلر معناسىنى يازىب، جملەلرde ايشلهتىنگ:

توزماق، بيرلىك، قاييم، وحدت، فيض

ج: هر قطاردن بير كىشى تورىب، يوقارىدە گى سۈزلەرنى بىرتهسىنى تىلب بير جملە توزىب،
ايتىب بېرسىن.

اوى تاپشىريغى:

بىرلىك فايدەلری و نفاق ضررلەری حقييده كمىدە پىش سطرلىك متن يازىنگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرni اوْقىنگ و تىگىگە خط چىزىلگەن سۈزلرگە دقت قىلىنگ:

۱- بىرلىكىنىڭ قدرىنى بىرچەمiz بىلىشىمiz كېرەك.

۲- بىرلىك نىنگ قدرىنى، بىرلىك بۇلمەن پىتىدە بىلەمiz.

يوقارىدەگى "نىنگ" قوشىمچەسىنى "قرتىقىج كېلىشىك" قوشىمچەسى دېدىلەر. بو قوشىمچە، اوْزىدىن كېپىنگى سۈزنى اوْزىدىن آلدىنگى سۈزگە قىرهتەدى.

قوییده‌گی جمله‌لرنىڭ بۇش بىرلىنى تۇلدىرىنگ:

۱- بىرلىك بار يېرددە ..... بار.

۲- اپلر .. بىرلىك .. كېرەك.

۳- بىرلىك .. دۇستلر.

۴- اپل اىچىرە ..... وحدت.

قوییده‌گی جمله‌لرni چىراىلى خط بىلەن كتابچەلرنىڭiz گە يازىنگلر:

۱- بىرلىك بار يېرددە مەرومەخت بار.

۲- بىرلىك، فيض و بركت كېلىتىرەدى.

۳- اپل اىچىرە بىرلىك ابدى بۇلسىن.

۴- يورت، بىرلىكىدە يىشىنەيدى و آباد بۇلەدى.

۵- اپلر اىچىرە بىرلىك توزىشىمiz كېرەك.

اوى تاپشىريغى:

بىر كىچىك خاطرە يا حكاىيە يازىب، اوندە حاضرگە اوْقىيگەن (باش كېلىشىك، جۈنەلىش كېلىشىك و قرهتىگە كېلىشىك) قوشىمچەلرنى ايشلەتىب، تىگىگە خط چىزىب، كۈرسەتىنگ.

سکيزيونچى درس

هدفلر:

- ۱- نظافت و پاكيزهلىك تۇغريسيدە معلومات گە اپگە بۈلۈش و تورموش دە رعايە قىلىش.
- ۲- اۇرین - پىت كېلىشىگى حقيده معلومات تاپىش.

سۈرالقلر:

- ۱- نظافت و پاكيزهلىك حقيده نيمه لرنى بىلەسىز؟
- ۲- نظافتنى مراعات قىلمەگن كىشى نيمه لرگە يۈلىقىشى ممکن؟

نظافت - ايمان نينگ بىر بۈلەگى

نظافت، پاكيزهلىك دېگىنى دير. نظافت اپنگ يخشى فضىلتىردن سنه لەدى. الله ﷺ قرآن كريم دە: (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الظَّوَافِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ) "حقىقت دە الله ﷺ توپە قىلووچى و پاكيزه كىشى لرنى سپوهى دى" دېب ايتىگن
پىغمېرىمىز حضرت محمد ﷺ: "نظافت، ايمان نينگ بىر بۈلەگى دير" دېب ايتىگنلر.
نظافتنى مراعات اپتىگن بندەسىدەن الله ﷺ خرسىند بۈلەدى. پاكيزهلىك، ساغلىك و سلامتلىكىنى انسانلىرىگە ارمغان قىلەدى. هفتەدە كمىدە ايڭى - اوچ مرتە سوو و صابون بىلەن بىن نى يووپىش كېرەك.

اوْسَگَنْ تِيرَنَاقْ لِرْنِي قِيرَقِيشْ ضَرُورَه. بَدَنْ كِيرْ بُولَگَنْ چَاغَدَه، تِيرِيدَه گِي تِيشِيكَلَرْ بِيرْ كِبَلهَدَى و شَوْ سَبَبَلِي انسَانْ تُورَلِي كِسْلَلِيكَلَرْ گِه يِيلِيقَهَدَى. شُونِينِغَدِبَكْ تِيرَنَاقْ لِرْ آلينِمَهَ گَنَدَه، تِيرَنَاقْ آستِيَگَه مِيكَروْبِلَرْ جَايِلَشَهَدَى، شُونِينِغَ اوْچَونْ هَر دَايِمْ قَوْلَ لِرْنِي صَابُونْ بِيلَنْ يِوْبِيبْ تُورِيشْ كِبَرهَكْ.

كِيمِلِرنِينِغَ دَايِمْ پَاكِيزَه اسَرَه لِيشَى ضَرُورَه، كِيمِ كِيرْ بُولَگَنَه ايسَلَنَهَدَى. كِيمِي ايسَلَنَگَنْ كِيشِيدَنْ انسَانَلِرْ جَيِرْ كَنهَدَى. اوِيدَه گِي بُويُومَلِرْ، اينِيسَه يِيمِكْ يِيه دِيگَنْ بُويُومَلِرْنِي پَاكِيزَه اسَرَه شْ كِبَرهَكْ. عَالِيهَ، مَكْتَبْ و اطَّرافْ - مَحِيطْ نِينِغَ پَاكِيزَه بُولِيشَى لَازَمْ.

نظافَتِي مَرَاعَاتِ قِيلِيشْ، سَاغَلامَلِيكْ، قَوْوَانِجْ و اجْتمَاعِي حَرَمَتِنِينِغَ ضَامَنِي دَيرَ. انسَانِنِينِغَ جَسمِي نَظَافَتْ گَه مَحْتَاجْ بُولَگَنِي دِبَكْ، اوِينِنِغَ رُوحِي و يِشَهِيدِيگَنْ مَحِيطِي هَمْ نَظَافَتْ گَه مَحْتَاجْ دَيرَ.

اساسِي توْشُونِچَه:

نظافَتِ دِبَگَنَه پَاكِيزَه لِيكْ توْشُونِيلِه دَى. الله ﷺ تُوبَه قِيلَه دِيگَنْ و پَاكِيزَه كِيشِى لِرْنِي سَبُوهَدَى.

حضرَتِ محمد ﷺ نَظَافَتِ ايمَانِنِينِغَ بِيرْ بُولَه گِي دِبَبْ، ايتَّنَلَرْ.

نظافَتِنِي مَرَاعَاتِ اپِتِيشِ الله ﷺ خُوشِيلِيگِي گَه سَبَبْ بُولَهَدَى. پَاكِيزَه لِيكْ سَاغَلامَلِيكَدَنْ درَكْ دَيرَ.

فعَالِيتَلَرْ:

الف: درس متنیدن فَايِدهِنِيبْ، قَوْيَيِدَه گِي سُورَاقَلَرَگَه جَوابْ بِيرِينِغَ:

* الله ﷺ نَظَافَتِ بارَه سَيِّدِه نِيمِه دِيگَنْ؟

* حضرَتِ محمد ﷺ نَظَافَتِ حَقِيدَه نِيمِه دِيگَنْ لَرَ؟

* نَظَافَتِنِي مَرَاعَاتِ اپِتِيشِ انسَانِ گَه نِيمِه آليَبْ كِبَلهَدَى؟

* نَظَافَتِنِي مَرَاعَاتِ اوْچَونْ نِيمِه قِيلِيشْ كِبَرهَكْ؟

* نَظَافَتِنِي مَرَاعَاتِ قِيلَهَگَنْ كِيشِى نِيمِه لِرَگَه دُوجْ كِبَلهَدَى؟

* كِيمِيمِيزِنِي نِيمِه اوْچَونْ پَاكِيزَه اسَرَه شِيمِيزْ كِبَرهَكْ؟

ب: درس متنى نِي جِيمْ اوْقيَبْ، اوْچْ اوْقَوْوَچِي نُوبَتْ بِيلَنْ نَظَافَتِ حَقِيدَه فَكَرْ بِيلَدِيرِسِينْ.

پ: قَوْيَيِدَه گِي لَغَتَلِرْ معَنَاسِينِي سُوزِلِيكَدَنْ تَاپِيبْ، جَملَه لِرَدَه ايشَلَه تِينِنِغَ:

نظافَتِ، فَضِيلَتِ، تُوبَه، سَبُويَشِ، تِيرَنَاقْ، بِيرَكِيلِيشِ، مِيكَرُوبْ، تُورِموشِ، بُويُومْ

اوِي تَاپِشِيرِيغَى:

اُزِينِگِيزِنِي قَنَدَهِي پَاكِيزَه اسَرَه شِينِنِغَيزْ حَقِيدَه آلتِي سَطَرَدَنْ عَبارَتِ قِيسَقَه مَقالَه يَا زِيبْ كِيلِينِغَ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرni اوقيب، آستيگه خط چيزيلگن سوزلرگه دقت قيلينگ:

بدن كير بولگنى ده تپريده‌گى تېشىكلر بېركىله‌دى. نتيجه‌ده انسان تورلى كسللىكىلرگه يۈلىقەدى. شونىنگ دېك، تىرناقلىر آلينمەسە، تىرناق آستيگه ميكروبلر جايىشەدى و يېمك يېڭىن پىتىدە بو ميكروبلر قارىن گە بارىب، تورلى كسللىكىكە يۈلىقىتىرىدە. يوقارىدە گى جمله‌لرde ايشلەتىلگن (دە) قوشىمچەسى، اورين-پىت كېلىشىك قوشىمچەسى دىر.

اورين-پىت كېلىشىگى: ايش- حرکت نىنگ بىرار مكان و زماندە بجريلگىنинى انگلتەدى، اورين-پىت كېلىشىگى (دە) قوشىمچەسى بىلن شىكلەندى. مثال: صنفە درس اوقيله‌دى. (اورين، مكان) قىش فصلىدە قار ياغەدى. (زمان)

فعالىتلر:

الف:- الله ﷺ قرآن كريمىدە نظافت حقىدە، بويورگن كلامىنى وحضرت محمد ﷺ آيتىگن سوزلرini يازىب، اولرده اورين-پىت كېلىشىك قوشىمچەسىنى كۈرسەتىنگ. ب:- درس متىيدن اورين-پىت ايشلەتىلگن سوزلرنى تىلب يازىنگ، يازىنگ سوزلرنى اىكى اوقووچى اوقيسىن و باشقە اوقووچىلر توغرى و ناتۇغرىلىگى حقىدە فكىرىنى بىلدىرسىن لر. ج: قويىدە گى لطيفەنى اوقينگ. لطيفەدە اورين-پىت كېلىشىگى ايشلەتىلگن سوزلرنى كۈرسەتىنگ:

افندى درياده چۈمىلەياتىگن اپدى. تۈر تىشلەياتىگن بلىقچىلرنى كۈربىب قالدى. افندى شونغىب بارىب، تۈرگە كىردى. بلىقچىلر، تۈرگە جودە كەن بلىق ايلىندى دېگن خيالدە تۈرنى تارتىب آلدىلر، قرهسەلر، افندى ايلجەيب اولتىرىيدى. بلىقچىلر: افندى! سىز تۈرده نىمە قىلىپ يورىب سىز؟ دېبدىلر.

افندى: كۆپ يىللەرن بېرى بلىق بولىپ، تۈرگە توشىشنى آرزو قىلىپ يورر اپدىم، ارمان دە كېتمەى دېدىم دېب، جواب بېرىيدى.

د: قوييدهگى جدولنى تۈلديريينىڭ:

- ١- كورشده ايشلهتىلەدىگن هنر.
- ٢- تۈغرى، راست، حقيقت.
- ٣- ياروغلىك يرهەدىگن نرسە.
- ٤- قازىلگن و يا كاولنگن يېرى.
- ٥- قوشلار سانىدىن.
- ٦- چاي اىچىلەدىگن يېرى.
- ٧- چقىرماق، دعوت قىلماق، مهمان قىلماق.

٠	ج					
١		ج				
٢		ج				
٣		ج				
٤		ج				
٥		ج				
٦		ج	خ			
٧		ج	ل			

اوى تاپشىرىيغى:

اۋرین - پىت ايشلهتىلگن كمىدە تۈرت جملە كتابچەلرىنگىزگە يازىب كېلىنگ.

تُوقّيزيْنچى درس

هدفلر:

- ۱- آتايى بلخى و اوينىڭ شعرى بىلەن تانىشىش.
- ۲- تووشوم كېلىشىكلىرى بارەسىدە معلومات تاپىپ، اولرنى جملەلرده تانىب، ايشلەتە ئالىش.

سۈرەقلر:

۱- بلخ آتىنى اپشىتىگەن سىزمى؟ بلخ شاعىلریدن قىسىلىرىنى تانىسىز؟ بىر نېچىتەسىنى آيتىپ بېرىنگ!

۲- آتايى بلخىنىڭ آتىنى اپشىتىگەن سىزمى؟ اوينىڭ شاعىلریدن بىرار بىتنى بىلسىنگىز، اۋقىب بېرىنگ!

آتايى بلخى

آتايى بلخى بلخ دە توغىلگەن. او، هجرى تُوقّيزيْنچى عصرنىڭ بىرىنچى يىرىمىدە بلخ دە يىش اپدى. اسماعىل آتا، آتايى نىنگ آتهسى اپدى، بو كىشى ابراھىم آتائىنگ اۇغلى و توركستان پىرى خواجه احمد يىسّوئى نىنگ ايناغەسى بۇلر اپدى.

آتايى انسان سېور، استعدادلى، خوشخلق، خوشطبع و درويش صفت انسان بۇلگىلىگى اوچون طبىعتى و يورهگىدىن باى كىشى اپدى. اوينىڭ آيتىگەن شاعىلردى اۆز زمانىدە بوتون توركىلر آرەسىدە يېرەلگەن اپدى. تر كانە شعر آيتىدى و شاعىلریدە سېوگى و محبت كېنگ كۇلمەدە عكس اپتىيرىلگەن؛ ظلم، انصاص سىزلىك و عدالت سىزلىكىنى قرهلەگەن.

آتايى بىليم سېور، معرفتپور كىشى اپدى و اۆز عصرى نىنگ بويوك بىلەمانى و عاقىل و فيلسوف كىشىلىرىدىن سەھىلردى. اوينىڭ شاعىلریدە تورلى بىليملىرى كېيىشلى سۈزلىرنى اۋقىيىمىز. بو آتاقلى شاعر آلدىدە توركى و درى كىي باى ادبىات گە اېگە بۇلگەن تىل لىرىنىڭ كتە خزىنهسى تورگەن اپدى. او بو خزىنەدن فايدەلىنىپ، ناياب اينجولىرنى آلىپ رشتە گە تىزدى.

آتايى هر بىر دە بۇلگەن دە اۆزى نىنگ انسانى بورچىنى اونوتىمەدى. عصرىدە دوام قىلىپ بارەياتگەن قىيىناقلار سېبلى وطندىن اجرەلىش گە مجبور بۇلدى. ولايت مە- ولايت، يورتمە- يورت سفر قىيلدى. بلخ دەن هرات گە باردى و اوندىن سمرقندىگە كېتدى و او بىر دە فقيرانە يىشىدى.

آتايى هېچ كىيم دەن آت و تۈن تىلەمەدى. سراي، كاخ و ايوان گە محتاج بۇلماهدى. او، كۈپ مسافرت دەن كېبن قىتىپ وطنى، بلخ گە كېلدى و شوپىر دە وفات ابتدى. اوينىڭ مزارى بلخ دە دىرى.

بوستان وقتی بُولدى

نشار اپتگەی سىنگە بو دُ منظوم	قولاغ سالسىنگ آتايى سوْزلىرىگە
كېل اى دلبر كە بُولستان وقتى بُولدى	* * *
گل آچىلدى، گلستان وقتى بُولدى	* * *
بُولىپ سرخوش گل افسان وقتى بُولدى	* * *
هزاران نوع الحان وقتى بُولدى	اوقيب گل بختىنى مجلسىدە هىردم
أتايىغە هم احسان وقتى بُولدى	مغنى لرغە بىللىرى يىكىن زار
بو دم كيم گل قىلور بىللغە افغان	* * *

اساسى توشونچە:

آتايى بلخى بلخ دن بُولىپ، خواجه احمد يسّوى ايناغەسىنىڭ نىيرەسى اپدى. آتايى استعدادلى، خوش طبع و درويش صفت كىشى اپدى. شعرلىرى اوز عصرىدە بوتون توركىل آرەسىدە يىرەلگەن اپدى. او توركانه شعر آيتىر اپدى. اونىنگ شعرلىريدە محبت و سېوگى عكس اپتىرىيلگەن.

فعالىيترلەر:

- تۈرت گروپىگە بُولىپىپ، درس متنىنى افز آلدىنگىزىدە تۈرتت - بېش دقيقە ايچىدە اوقيب، اوندن سۈنگ آتايى بلخى حقيده اورگىنگەنلىرىنگىزىنى هر گروپدىن بىر كىشى تورىپ باشقەلرگە آيتىپ بېرسىن.
- قويىدەگى يىنگى سۈزلەر معناسىنى سۈزلىك دن كۈچىرىپ، اولىدىن اوج - تۈرتتەسىنى مناسب جملەلردىن ايشلەتىنگ: انسان سپور، خوش طبع، طبىعت، درويش صفت، توركانه، كۈلم، معرفت، فيلسوف، تېگىشلى، خزىنە، اينجو، رشتە، بورج، يورت، فقيرانە، نشار، بوستان، مغنى، الحان، احسان، يىكىن، سرخوش.
- هرگروپدىن بىر كىشى تورىپ، تۈزگەن جملەلردىن بىر نېچىتەسىنى باشقەلرگە اوقيب بېرسىن؛ باشقەلر تۇغرى و ناتۇغرى لىگى حقيده اۋازىفكەرلىرىنى بىلدىرسىنلىر.
- آتايى بلخى حقيده اورگىنگەن معلوماتلىرىنگىزىدىن تۈرتت - بېش سطر يازىپ، هرگروپدىن بىر كىشى باشقە اورتاقلىرىنگىزىگە اوقيب بېرىنگ.

اوى تاپشىرىيغى:

- آتايى بلخى نىنگ، بوستان وقتى بُولدى، دېگەن شعرىنىڭ مفھومىنى نىرگە اوگىرىپ، كېلتىرىنگ و بوتون شعرنى يا كە بىر نېچە يىتىنى يادلنىك.

گرامر قاعده‌لری:

- قوییده‌گی جمله‌لرنی دقت بیلن اوقيب، تگيگه خط چيزيلگن سۈزلىرى توجه قىلينگ:
- آتايى بلخى ظلمنى، انصافسىزلىكىنى و عدالتسىزلىكىنى قره‌لەيدى.
  - آتايى شعرلىريده تورلى بىلمىرگە تېگىشلى سۈزلىنى كۈره‌مىز.
  - آتايى توركى و درى ادبىاتى نىنگ كىنه خزانه سىدەن ناياب اينجولرىنى آلىپ رىشته‌گە تىزدى.
  - آتايى هر يېرده بۇلگىنى دە اوز بورچىنى اونوتىمەدى.

اوقيب گل بختى نى مجلس ده هر دم
بۈلۈپ سرخوش گلستان وقتى بۇلدى
(آتايى)

يوقارىدەگى چىزىق چىزىلگن (نى)، توشوم كېلىشىيگى دير.

توشوم كېلىشىيگى:

بو كېلىشىك، اوزىدين آلدىنگى (آت) نىنگ مفعوللىكى و ايش - حرکت اوئىننگ اوستىيگە واقع بۇلگنلىكىنى كۈرسىتەدى، كىيمى؟ نىمەنى؟ سۈرالىردىن بىرىگە جواب بۇلدى. هر وقت اوتىملى (متعدى) فعل بىلن كېلەدى؛ مثال:

- آيدىن نى كۈردىم، قالىن تۈقىيىدى، ايناغەسى قالىن نى بازارگە آلىپ بارىپ، ساتەدى. اوندن قۇلگە توشىگەن پولنى يېغىب، يونگ آلىپ اونى بۈيپ، اپگىرىپ، قىتەدن قالىن قۇيىدى. بىر آى اىچىدە كېچە و كوندوز تىنمسى دن ينه اونى تۈقىيىدى و شو يۈلدىن اوز عايىلەسى نىنگ نفقەسىنى تأمىنلەيدى.

يوقارىدەگى جمله‌لرده توشوم كېلىشىيگى قالىن نى، پول نى، اونى، نفقەسىنى دېگەن سۈزلىرى بىلن كېلگەن. دقت قىلىپ، ايشلەتىش جايىنى بىلىپ آلىنگ.

فعالیتلر:

- ١- توشوم کېلىشىگى بىلەن اىكى - اوچ جملە يازىنگ!
- ٢- هەر قطاردن بىر كىشى تورىب، توزگۇن جملەلرىنى باشقەلرگە اوقيب بېرسىن و باشقەلر او
حقدە اوز فکرلرىنى بىلدىرسىن لر.
- ٣- قويىدەگى مطلبدن توشوم کېلىشىگىنى بېلگىلەپ يازىنگ:
كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر دانا چال اورمان گە بارىب، تۈقىزتە خىمچەنى كېسىب كېلىرىدى و
اوغىللەرنى چقىرىب، اولرگە:
- بالەلريم، مېن سىزلىرنىڭ كۆچلەرنىڭىزنى سينەماقچى من! سىزلىر منه شو تۈقىزتە قوشىب
باغلەنگەن خىمچەنى سىندىرىپ كۈرىنگلەرچى؟ دېبدى.
- اوغىللەرى بىرىن - كېتىن خىمچەلنى سىندىرىماقچى بۇلىدىلىر، اما قىلالىمىدىلىر. شوندن كېين
دانا چال خىمچەلنى يكە قىلىپ، بىرمە - بىر سىندىرىبىدى و اوغىل لىرىگە:
- بالەلريم، اگر سىزلىر ھەم بىرلەپ تورسەنگىز، ھېچ بىر ياو سىزلىرنى يېنگە آلمەيدى. اگر
بىر - بىرىنگىز بىلەن جنجال قىلىپ ايرىلىپ يورسەنگىز، ھەر كىم سىزلىرنى يېنگەدى، دېبدى.
- ٤- قويىدەگى جملەلرنى توگلەنگ:
- بىز بەهاردىن باشلەب . . . دوام اپتىرماقچى مىز.
- سېن امتحان اوچۇن قىسى كۈندەن درس . . . باشلىپسەن.
- اوقيتۇوچى بوگۇن . . . چقىرىب . . . سۈرەدى.
- اوقووچىلر . . . توگەتىب كتابخانە گە كېتىلىر.
- چاي اىچىلەدىگەن جاي . . . . . بىغىلىدىك.
- وفاسىز . . . حيا يۈق، حياسىز . . . . . وفا يۈق.
- ٥- توشوم کېلىشىگى بۇلگەن سۈزلىرنى كۈرسەتىنگ:
بازارگە، اويدە، كتابنى، چۈتكەدە، قالمىنگ، صنفاداشىنى، يورەگىدە، اوزىنى، اپرته گە، اونىنگ.

اوى تاپشىريغى:

- ١- توشوم کېلىشىگى بىلەن كىميدە تۈرت جملە يازىنگ.
- ٢- كىميدە اون سطرلىك بىر خاطره يا حكاىيە يازىب، اوندە حاضرگەچە اورگەتىلىگەن بىچە
كېلىشىك لەرنى ايشلەتىنگ و آستىگە چىزىپ، تورلىرىگە اجرەتىب، كۈرسەتىنگ!

اونینچي درس

هدفلو:

- ۱- اساسی قانون حقيده معلومات تاپيش و اوندن اوز حياتده فايدهلنيش.
- ۲- چيقيش كېليشىگىنى اورغىب، متنلرده بېلگىلب، ايسلتە بىلىش.

سۈرالقىل:

- ۱- بىر عايىلەدە كىچىك، كىنەن اطاعت قىلمەسە، او عايىلەنинگ عاقبىتى نىمە بۇلەدى؟
- ۲- اگر بىر اويدە هر كىمニنگ بورچى بېلگىلنگن بۇلسە، اوىننگ ايشلىرى قىدەرى آلغە بارەدى؟

اساسى قانون

تارىخ اۋقىتۇوچىسى ھر كون صنف گە كېلگىنيدە، اۋقۇچىلەن تۇرت - بېش دقىقە بۇلسە ھم كونڭى خېلىرىنى سۈرەب، اولر بىلەن فكر المشتىردى. بىر كون تارىخ ساعتىيە قابىل اۋقۇچىلەن بىرى تۇختەمېش:

استاد، شوکونلاردا راديو و تيلوизيون لردا اساسى قانون بارەسىدە كۈپ گېرەدىلر. اساسى قانون دېگىنى نىمەدەن عبارت دىر؟ بو بارەدە بىزگە گېرىپ بېرسىنگىز، بىزنى جودە ھم ممنون قىلەسىز، دېدى اۋقىتۇوچى گە.

اوقيتوروچي اپسه، اوقيتوروچيلرگه قرهب شوندهي دېب باشلهدى:

بىلەسىزىمى؟ انسان ذاتاً بىر اجتماعى موجود دىر. او، اوز اجتماعى تورموشىدە ضرور بولغان نرسەلرنى بجرىش اوچون تىگەرىگىدەكى آدمىر بىلەن ارتىاطادە بولىشىڭە مجبور دىر. بو علاقەلر بىر قىچە قاعدهلر تىزىمى آرقەلى بېلگىلنەدى. شو قاعدهلر بولمەگىنە، حيات دە ترتىب سىزلىك يوز بېرەدى. بو قاعدهلر حقىقت دە بىر اجتماعى ضرورت صفتىدە جامعە عضولرى تمانىدىن آرەگە كېلەدى. بىر جامعەدە منهشىو حياتى ضرورتلر اوچون قاعدهلر تىزىمى قانون دېلەدى.

اوزانق بارمەيمىز! منهشىو مكتىبىمىزنى آلىپ كۈرەمیز، اپرتهلب وقت تورىب مكتبىڭە كېلىش اوچون تيارگەلىك كۈرەسىز؛ اوزىنگىز مكتب تعىين اپتىگەن وقتىدە درس گە حاضر بولەسىز، درسلرنى ايزچىل اوقيتىسىز، غير حاضر بولمەيسىز، مكتىبە صنفداشلىرىنگىز بىلەن يخشى مناسبتىدە بولەسىز، اوقيتوروچى تمانىدىن تاپشىرىلىكىن اوى تاپشىرىغىنى بجرەسىز، بىز اوقيتوروچيلر ھم سىزلىك بى مكتب تعىين اپتىگەن وقتىدە صنف گە كېلىپ درس بېرەمیز، غير حاضر بولمەيمىز، مكتب نظمى و پروگرامىنى تطبيق اپتەمیز، مكتب ادارەسى تمانىدىن بېرىلەدىكىن هادىلتىرنى عمل گە آشىرەمیز!

قرەنگ! منهشىو ايشلرنىنگ ھەممەسى حقىقتىدە مكتىبە بىر قانون نىنگ بولىشىدەن دلالت قىلەدى، اگر منهشوندە قانۇنلار مكتىبە يا باشقە ھەر ادارەدە بولمەسە، ادارەسىزلىك و نظم سىزلىك يوز بېرەدى و مكتب و ادارە ايشلرى كون سەيىن بوزىلىپ كېتىدە.

عزيز و جانەجان اولكەمېزدە ھم انهشوندەي بىر قانون موجود دىر و او، اساسى قانوندىن عبارت.

بونى اپشىتىگەن، توختەميش استادىدىن يىنە سۈرەدى:

استاد، اولكەمېز اساسى قانونىدە نىمە نرسەلر بارەسىدە معلومات بېرىلگەن دىر؟
استاد آيتىدى:

اساسى قانونىدە جامعەمېزدە يىشەياتىگەن بىرچە كىشىلرنىنگ اپرکىنلىكلىرى و مكلفىتلىرى بېلگىلەنگەن و اۋرتهلىدەكى مناسبتلىرىن كېلىپ چىققۇن حق و حقوقلىرى و وجىيەلەرى تعىين اپتىلەنگەن. افغانستان اساسى قانونى بىر سلسەلە يازىلىكىن اصول لەردن عبارت بولىپ، دولتنىنگ تشكىلاتىنى انىقلەيدى. بو قانونىدە دولت ارگانلىرى كوج و قدرتى عملگە آشىريش يۈللەرنىنگ افادەلەيدىكىن عمومى و كلى قاعدهلر كۈرسەتىلەنگەن.

اولكەمېز اساسى قانونىدە كۈرسەتىلەنگەن دولت شكلى جمهورى رياستى دىر، اوندە، مقتنە، اجرائىيە و قضائىيە كۆچلرى و اختيارلرى و حد - حدودى انىقلىنگەن.

اولوس نىنگ دولت اوستىدەكى حق و حقوقلىرى و اولرنىنگ دولت تۈغرىسىدەكى وجىيە و مكلفىتلىرى، مقتنە، اجرائىيە و قضائىيە كۆچلرى رئيسلىرى سىلەنىشى و انتساب بولىشىنىنگ قىندهلىكى قىد اپتىلەنگەن دىر. خلاصە قىلىپ ايتىگەن، افغانستان اساسى قانونىدە اولكە و اولوس تقدىرىرى و تورموشى گە تېگىشلى بىرچە ادارەلرنىنگ بورجىلرى و قىلەدىكىن ايشلرىنىنگ قىندهلىكى بېلگىلەنگەن.

اساسی توشونچه:

اساسی قانوننده بیر جامعه‌ده يشه‌ياتگن برچه کيشي‌لرنينگ اپرکين‌ليکلري و مکلفيت‌لري پېلگىلنگن و اوړته‌لريده گي مناسبتلدن کېلېب چيقېب، حق - حقوق‌لري و وجيه‌لري تعين اپتيلگن. افغانستان اساسی قانوني بيرسلسله يازبلگن اصول لردن عبارت بولیب، دولتنينگ قنده‌ي ليگيني انيقله‌يدی. بو قانوننده دولت ارگانلري کوچ و قدرتیني عملگه آشيريش يؤللرينى افاده‌لويديگن عمومي و کلى قاعده‌لر کورسه‌تيلگن.

فعاليتلر:

- درس متنيني اوں دقيقه‌ده اوز آلدینگىزدە جيم اوقينگ، اوندن سونگ قوييده‌گي سۈرالقلرگە جواب بېرىنگ:
- انسان قنده‌ي بير موجود دير؟
- انسان اجتماعي تورموش ده نيمه‌گە محتاج دير؟
- انسان علاقه‌لري نيمه نرسه آرقه‌لى بېلگى‌لنه‌دى؟
- اگر انسان حياتي ده نظم و قاعده بولمسه، نيمه يوز بېرددى؟
- اگر بير مكتبه‌ده يا باشقه بير اداره‌ده قانون بولمسه، نيمه يوز بېرددى؟
- اساسی قانون نيمه‌دن عبارت دير؟
- افغانستان اساسی قانونيده نيمه‌لر پېلگىلنگن دير؟
- تورت گروپگه بېلنيب، اول افغانستان اساسی قانونيده کورسه‌تيلگن نرسه‌لر حقيده سۈزلنگ، اوندن كېن هرگروپدن بير کيши اورنىدين توريپ، باشقه‌لرگە اوز گروپى فكرىنى بىلدىرسىن لر.
- قوييده‌گى لغتلرنى لغتىماهدن تاپىب، معنالىنى يازىب آلينگ، اولر جمله‌سىدىن تۈرت، بىش تەسينى مناسب جمله‌لرده ايشله‌تىنگ: اجتماعي، تورموش، مناسب، قاعده، حد - حدود، جامعه، تيارگرلىك، ايزچىل، هدايت، دلالت، اداره، اوز باشىمچه‌لىك، اپرکين‌ليك، وجيه، بورج، اصول، پارلمان، مقتنه، اجرائىي، قضائيه، اختيار، انتصاب، تقدير.
- توزگن جمله‌لرینگىزنى هر گروپدن بير کيши باشقه‌لرگە اوقيب بېرسىن، تۈغرى و ناتۇغرىلىيگى حقيده ايشيتىگن لر اوز فكرلىنى بىلدىرسىن لر.

اوى تاپشىرييغى:

افغانستان اساسی قانونينى حرمت قىلىب، اونگه قرهب عمل قىلىش حقيده تۈرت - بىش سطرلىك بير مطلب يازىب کېلىنگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لر نینگ تگیگه خط چیزیلگن سۈزلىيگە توجه قىلىنگ:

تاریخ اوقيتووچىسى اۇقۇوچىلەرنىن هر كون خېرىنى سۈرهب آلدى، بىر كون لايق اۇقۇوچىلەرنىن

بىرى توختەميش استاددن سۈرەدى: استاد، اساسى قانون دېگىنى، نىمەدن عبارت دىر؟

او ايتدى: اساسى قانون بىر سلسەلە يازىلگان اصول دن عبارت دىر؛ اوندە دولت تشكىلاتى

انيقلەندى.

بو كېلىشىك "دن" قوشىمچەسى بىلەن افادەلندى.

كمال اپت كسب كيم عالم اوبي دين

سېنگا فرض اولماگاى غمناك چىقاماق

جهان دين ناتمام اوتماق بىعىنه

اپرور حمام دين ناپاڭ چىقاماق

نوابى

يوقارىدەگى جمله‌لرده چىقىش كېلىشىگى (دن - دين) (استاددن، نىمەدن، اصول دن، اۇقۇچىلەرنىن،

اوبي دين، جهان دين حمام دين) دېگەن سۈزلىرده اىشلەتىلگەن.

چىقىش كېلىشىگى:

بو كېلىشىكىن آلدىنگى سۈز، ايش - حرکتىنинگ باشلەنىش، كېلىپ چىقىش، اجرەلىش اورنى،

منبى، وقتى، سبى يا كە ايش حرکتىنинگ بىجريشىدە واسطە ئېكنلىكىنى بىلدىرەدى.

قوییده‌گى جمله‌لرنى اوقيىنگ و اولرده چىقىش كېلىشىگىنى بىلگىلەنگ:

- آنەم اۇتىگەن كون مزارشىرەفدىن كېلدى.

- اكەم قىصار بارگان اپدى. او بىردىن يخشى او زوم كېلتىردى.

- تۇناكۇن قىنداھاردىن انار كېلتىرگەن اپدىلەر.

- اۇرتاغىيم اماننى يۈلە كۈردىم. او، بازاردىن كېلدى.

- كېچقۇرۇن كۈچەمىزدىن بىر عايىلە كۈچىپ كېتدى.

فعالیتلر:

- ۱- چىقىش كېلىشىگىنى اوچ تۈرت جملەگە اىشلەتىنگ.
- ۲- هەر مېزدىن بىر كىشى تورىب، توزتەن جملەلرینى باشقەلرگە اوقيب بېرسىن، باشقەلر تۈغرى و ناتۇغرىلىيگى حقيىدە فكىرىنى بىلدىرسىنلر.
- ۳- قوبيىدەگى جملەلردىن چىقىش كېلىشىگىنى اوز اورنىگە قۇينىڭ:
  - كۈپ . . . كۈپ اۇلر، آز . . . آز.
  - بىر باغ . . . بىر گل.
  - يمان . . . قاچ، يخشىگە قولاق آچ.
- ۴- دەقان آسمان گە قرهب ياغىمير . . . قووانسە، بىرگە قرهب مۇل حاصل . . . سوپونەدى.
  - قوبيىدەگى سۈزلەنى اوز جايىگە قۇيىب، جملەلرنى تۈغرىلەنگ:
  - انسانلار، توشۇندرىيلر، قدىم، وقت، اهمىتى، دن، گە
  - نى، قرى، آلدىن، لىكىن، غىيمىت، بىيگىت، توتىنگ، لىك
  - اونومىلى، كېرەك، فايدهلىش، وقىدن.

اوى تاپشىريغى:

كمىدە آلتى سطرلىك بىر انشاء يازىب، چىقىش كېلىشىگىنى اىشلەتىنگ.

اون بيرينچى درس

هدفلر:

- آنه تىلىنى سپوיש و اونى اورگىش.
- حالت روشنىنى چوقورداق اورگىش و اولرنى جمله لerde ايشلته آلىش.

سۈرەقلر:

- باللر بيرينچىدە قىسى تىلىنى اورگىنەدىلر؟
- سيزنىڭ آنه تىلينىگىز قىسى تىل دىر؟

آنە تىلده اوقيش

آنە تىل دېگىنده، انساننىڭ اپسىگە ھەمدەن آلدىن آنه مەھرى و محبىتى كېلەدى. باللنىڭ تىليگە بىرینچى قىلە حرفلىر و سۈزلەرنى، آنه دېگىن مەھربان انسان قۇيىدە و اونگە سۈزلىشنى اورگىتەدى. شونىنىڭ اوچون بالە، ھەمدەن آلدىن اوز آنه تىلىنى اورگىنەدى و او تىلده سۈزلىشكە ايتتىلەدى. باللرگە، آنه لر بىرینچى يقىن كىشى بۈلگىنى سېلى، باللر بىرینچى بار "آنە" سۈزى، كېپىن چەلەك باشقە سۈزلىنى اورگىنەدى. شونىنىڭ اوچون آنه تىلى و آنه سۈزى فرزندلر اوچون عمر بۇيىچە حرمت گە سزاوار چوچوك سۈز بۈلۈپ قالەدى.

در حقىقت، تىل بىر خلق نىنىڭ بايلىگى، فرهنگى و تارىخى دىر. هر بىر ملت و هر بىر خلق، اوز تىلى و فرهنگى بىلەن تىرىك دىر. شونىنىڭ اوچون آنه تىلىنى اسرەش و اوستىريش كېرەك. تىلى و فرهنگىنى يۇقاتىن خلق، اوزى ھم يۇقالەدى. تىل آرقەلى انسانلار، اوز تويفۇ- حسلرىنى، ھەمدە اىستىك و تىلكلارنى باشقەلرگە بىلدىرىدەدىلر. بىر ملتنىڭ اۇتمىشى و تارىخى تىل آرقەلى بېلگىلەنەدى. آنه تىلى شوندەى مەھم اپكىن، آنه تىلده اوقيش، آنه تىلده سۈزلىش و آنه تىلده يازىش هر بىر ملت فرزندلرىنىڭ مسلم حقى دىر. اولكە اساسى قانونىدە هر بىر خلق نىنىڭ اوز آنه تىلیدە تىلەمىش آچىق يازىلگەن. اينىقسە اوزبېك تىلى ھم، اوزبېك اولوسى يىشەياتىن و لايتلار و اولوسوال لىكلەرde رسمى تىل دېب اعلان قىلىنگەن.

عزيز اوقوچىلر!

كېلىنگ، آنه شوندەى آلتىن فرصتىن فايىدەلىنىب، اوز آنه تىليمىزدە اوقيب، اوز آنه تىليمىزدە سۈزلىب، اوز آنه تىليمىزدە يازىشگە حرکت قىلە يلىك و دولتنىنىڭ بو يېرەتگەن يخشى امكانىيەتلىرىدىن فايىدەلنە يلىك.

اساسى توشونچه:

باله‌لر بيرينچىد، اوْز آنه تىيل لرينى اوْرگنه ديلر. آنه بيرينچى بولىپ اوْز باله‌سييگە اوْز آنه تىيلينى اوْرگتەدى. باله بيرينچى قتلە "آنە" سۈزىنى اوْرگنەدى. هر بير ملت اوْز آنه تىلى و فرهنگى بىلن تيرىك دىر. شونىنگ اوچون، هر بير خلق نىنگ تىيلىدە كتابلار چاپ بۇلىشى كېرىك و هر بير ملت نىنگ باله‌لرى اوْز آنه تىيل لريده تعليم آليشلارى ضرور دىر.

اولكەمىز نىنگ، يىنگى اساسى قانونىدە، هر بير خلق فرزندلرى اوْز آنه تىيل لريده اوّقى آله‌دى، دېب قىد اپتىلگەن.

فعاليتلر:

الف: درس متنىنى اوْقىيگىندن كېين، قويىدەگى سۈراقلارگە جواب بېرىنگ:

۱- باله‌لر بيرينچىدە قىسى تىلىنى اوْرگنە ديلر؟

۲- باله بيرينچىدە قىسى سۈزىنى اوْرگنە دىرى؟

۳- هر بير خلق و ملت نىمه بىلن تيرىك؟

۴- تىيل و فرهنگى نى يۈقاتىڭ خلق نىمه بۇلەدى؟

۵- دولت اساسى قانونىدە اوْزبىك تىلى حقيده نىمه دېيلگەن؟

۶- باله‌لر قىسى تىيلە يخشى اوْرگنە آله‌دىلر؟

ب: قويىدەگى لغتىر معناسىنى يازىپ، جملەلر دە ايشلەتىنگ:

مقدس، اينتىلماق، بايلىك، اوستىريش، يۈقاتماق، تويعو، اوتمىش، بېلگىلەنماق

ج: هر قطاردىن بير كىشى تورىب، توزگان جملەلر دىن اىكىيەتىسىنى اوْقىسىن و باشقەلر بوحقدە فکر بىلدىرسىن.

اوى تاپشىرىغى:

هر كىيم عايىلە اعضاسى ياردىمىدە كمىدە اوچتە مقال و بىرتە جومباق يازىپ كېلسىن. آنه تىل حقيده مقال يازىپ كېلگەن لر، اوْقىتۇوچى تمانىدىن تشويق اپتىلەدى.

گرامر قاعده‌لری:

- ۱- با تور اوز آنه تيلينى اورگنيشده چقان حرکت قيله‌دی.
- ۲- با تور اوقيتووچى سيدن اورگنگن درسینى بيرمه- بير آنه سىگه آيتىب بېرىدى.
- ۳- اوقيتووچى تاشفولا ددن درسنى سۈرەگىنده، او جيم توردى و جواب بېرە آلمەدى.
- ۴- با تور چين دن هم اوز آنه تيلى نى يخشى اورگنگن اېكىن.
- ۵- مېن بازار ده تۈرهنى تۈستىن كۈرۈپ قالدىم.

يوقارىدەگى مثال لرده تىكىگە خط چىزىلىگەن سۈزلەر، حالت روشى دېليلەدی.

حالت روشى: ايش حرکت يا فعل نىنگ قىدەي حالتىدە يا كە قەي طرزىدە بجرىلىگەنلىگىنى بىلدىرەدی و (قىدەي، قى حالدە، قى طرزىدە؟) كېي سۈرەقلەرگە جواب بۇلەدی. مثال: عرابەلر سېكىن بارى اپدى. حالت روشى گە: آستە- سېكىن، جيم، چقان، درحال، بىردىن، بىرآن، بىرمە- بىر، پىادە، تۈستىن، قولمە- قول، چين دن، آچىق- آيدىن، كۈپىنچە، يىنگىچە و يانمە- يان كېي سۈزلەر كىرەدی.

فعاليتلر:

- ۱- اوز تيلينىڭىزدە نېچە درسلىك كتابنى حاضر گەچە اوقيدىنگىز؟
- ۲- كمide اوچ جملە يازىب، اوندە حالت روشى نى كۈرسەتىنگ.
- ۳- قويىدەگى جملەلرنىڭ بۇش جاي لرىنى تۈلۈرىيىنگ:
  - آنه تىل دېكىنده .. . . كېلەدە.
  - بالە بىرینچىدە .. . . اورگنەدە.
  - ..... بىر خلق نىنگ بایلىگى دىر.
  - هر ..... اوز فرهنگى بىلەن .. . .
- ۴- قويىدەگى جملەلرنى اوز كتابچەلرنىڭىزگە چىرايلى خط بىلەن يازىنگ:
  - مېن اوز آنه تيليمدە درس اوقييىمن.
  - مېن آنه تيليمنى سېوهمن.
  - هر بىر خلق اوز آنه تىلى و فرهنگى بىلەن تىرييک دىر.
- ۵- آنه تيلى سېۋىب، قدرلىش حقىدە كمide بېش سطرلىك انشاء يازىنگ.

اوى تاپشىرىيغى:

ايستەگن موضوعىنگىز حقىدە كمide بېش سطرلىك بىرمتىن يازىب، اوندە كمide بېشتە حالت روشىنى ايشلەتىب، كۈرسەتىنگ.

اون ایکینچی درس

هدفلر:

- ۱- قصه اوقيش و اوندن اورگنيش گه قيزيقيش.
- ۲- اپرکين بحثلشيش و فكر بيلديريشنى اورگنيش.
- ۳- روش تورلرينى بيليب، سوزلش و يازىش ده، ايشلتە آلىش.

آق جوچە

سنجرگە آنهسى كابلدن بير مصور كتاب كېلتىرىدى. بو مصور رنگلى كتابدە تورلى قوشلر صورتى چىزىلگەن و هر بير قوش حقىدە معلومات بېرىلگەن اپدى.

سنجر بو كتابنى نېچە قتلە ورقلب اوقيدى و بىرچە قوشلارهسىدە بير آق جوچە كۈنگلى گە جودە ياقىب قالدى.

سنجر كۈپ وقتدىن بېرى پول لرينى بير قطى چە گە يىغىرىدى. قطى چەنى آنهسىگە آلىپ بارىب: آنهجان، شو پول لرگە بير آق جوچە بېرىدىمى؟ دېپ سۈرەدى. آنهسى: جوچەنى نىمە قىلەسەن؟ تاوغىمىز كورك بۇلگەن. بارىب نېچىتە يومورتقە (غلە) ساتىپ آلىپ كېل. باستىرسە يلىك، كۈپ جوچەلر چىقدە. هر قىسىسىنى خوشلەسنىڭ، اوشەسى سېنىدەن، دېپدى.

سنجر در حال دكاندىن اون بىرته تاوغۇ يومورتقەسىنى ساتىپ آلىپ كېلدى. آنهسى سمانخانە نىنڭ بىر بورچىگىدە سماننى يايىپ، تېكىسلەدى و يومورتقەلرنى ياووق-ياووق قۆپىپ، كورك بۇلگەن تاوغۇنى باستىرىدى. سۇنگ سنجرگە قرهب:

- منه، اپندى سېن بىلەسەن و تاۋوقة قرهش. هر كون اىكىي- اوج قتلە سووينى تازەلب، آدىيگە دان تىشلەب، خبر آلىپ تور. يىگىرمە- يىگىرمە بىر كوندىن كېين جوچەلر چىقە باشلەيدى، دېپدى. سنجر، يىگىرمە كون گچە آنهسى آيتىگەن دېك قىلدى. يىگىرمە بىرىنچى كوننى پريشانلىك و صىرسىزلىك بىلەن اوتكزىب، رخصت زىگىنى ايشيتىشى بىلەن- آقى مكتىدىن اوويى گە چاپىپ كېتىدى. سمانخانە اپشىگىنى آچىب كىرگەن زمانى، يورە گى سپۇينچەن تۈلىپ، كۈكسيدە قىيق- قىيق اوورە باشلەدى و كۈزلىرى جرقلەب، آچىلىپ كېتىدى. قولاغىگە تاۋووغىنىڭ قىغ-قۇلغىنى و نېچىتە

جۈچەنینگ چى-چى لىگنى اپشىتىلىدى. سنجىر يقين راق بارگىچ، جۈچەلر قۇرقىب، بلندراق چى-چى لىب، تاواوقة بوسىنib، قناتى آستىدە ياشىنдиلىر. تاواوغ سنجىرنى تانىب، قۇغ-قۇغ لىب، جۈچەلر يىنى تىنچىتىدى. جۈچەلر سېكىن-سېكىن، بىرته- بىرته آنه تاواوغ قناتى آستىدىن چىقىدىلىر.

سنجىر سىنەدى: بىر، اىكى، اوچ، تۈرت، بېش، ئالى. اونىنگ كۈزلىرى آلدىدە آلتىتە جۈچە چى-چى لىب يورىدى. سنجىر تىكىلىپ قىرەدى و اولر آرەسىدە اوزى سېوگىن آق جۈچەنى قىدىرىدى. جۈچەلر رنگمە- رنگ اپدىلىر: سرېغ، قره متول، آله چوپار. سنجىر مأيوس بۈلۈپ، يىعىسى كېلىدى. اونىنگ يورەگى تىلەگن، كتابىدەگى دېك آق جۈچە بولر آرەسىدە كۈرۈنمسى اپدى. شونچە محنت و انتظار ضابع كېتىگەن مېدى؟

شو پىتىدە، ينه بىر جۈچە تاواوغ نىنگ آرقە تامانىدىن چىقىدى و سنجىرنىنگ يورەگى تۈلقۇنلىنىب، كۈزى جرقىلب، كۈنگلى آچىلىپ كېتىدى. كۈزىگە نىمە كۈرۈنردى؟ بىر آق جۈچە! خودى كتابىدەگى دېك آپاڭ جۈچە! پىلرى آپاڭ قارگە اوخىشىپ يلىتىرىدى. اىكىتە كۈزى اىكىتە قره الماس دېك جلا بېرردى. توموشوغى قىب- قىزىل مرجان گە اوخىشىرىدى و باشىدىن آياغى گچە حتى بىر نقطەچە قره خالى ھم يۈوق اپدى!

سنجىر، آق جۈچەنى قولىگە آلىپ، تاواوغ نىنگ قۇغ-قۇغ لىگنى گە قره مەمى، سمانخانەدن چىقىب، آنهسىنى يانىگە چاپىپ باردى و ذوقلىنىب:

- آنەجان، مونىڭە قره نىڭ! مېنى آق جۈچە منى كۈرۈنگ! خودى كتابىمەدەگى دېك آپاڭ! دېدى.

- عجب يخشى گىنە آق جۈچە اپكىن! نېچىتە جۈچە چىقىيدى؟

سنجىر مأيوس لىك بىلەن جواب بېرىدى:

- يېتىتە، اما فقط شونىسى شونداغ آق اپكىن.

- ھەممىسى ھم جۈچە كو! آق و قره سى نىمە؟ بولىنىنگ رنگى استە- سېكىن اۋزگەرەدى. بىر نېچىتەسى كېپىن راق آق بۈلۈشى ھم ممكىن. كېلەسى بىلەدە آق تاواوقة سىنى يىغىب باستىرەمىز. اوشىنداھ ھەممىسى آق جۈچە بۈلۈپ چىقىدى.

- مېنگە شو بىرته آق جۈچە ھم بىس. جۈچەلر نىمە يېدى؟

- ھرقىنداق دان نى يېيدى. دان تاپمەسنىڭ، مونچە كېپىكىنى ياغىگە بولب بېرسىنگ، ھم بۈلەدى.

سنجىر: «خى، آنەجان» دېب، سمانخانەگە قرهب كېتىدى و شو وقتە آنهسى آرقەسىدىن قىچقىرىدى:

- سنجىر جان، كىرگەن- چىققەنинىڭ دە اپشىكىنى يخشى بېرىكىت. ينه اوشە كەن قره ياوايى

موشوك (پشك) كىرىپ، جۈچەلرنى يېب قويمەسىن.

سنجىر، سمانخانەگە كىرر اپكىن، بلند تاواوش بىلەن:

- «بېغم بۈلەنگ، آنەجان! شونداغ قىلەمن» دېدى و سمانخانەگە كىرىپ، تاواوقة بىلەن جۈچەلرگە سوو و دان بېرىپ، اولرىنىنگ دان يېگىنى و سوو اىچىگىنى گە قرهب، اولتىرىدى. انچە وقت اوتنىدىن كېپىن آنهسىنىنگ «سنجىر، سنجىر جان» دېب، چىقىرگەنинى اپشىتىپ، يورەگى بۈلەر- بۈلەس آق جۈچە دەن

ایریلیب، «لبیک (البهی)، آنهجان» دېدی و سمانخانه اپشیگینی قتیق اوریب، چیقیب کېتدى. اپشیک بۇساغەسیگە تېگىب، قىتىدی و يریم قىرە آچىلیب قالدى.

سنجر آفتابە، سیلاپچین (چیلاپچین) كېلىتىرىپ، آنهسىنینگ قولىنى يوودىرىپ، دسترخواننى توشەدی و آشنى آلېب كېلگىنى آشخانە تمانگە باردى. هنوز آشخانەگە يېتمەئ تورىب، سمانخانە اپشیگى گە كۈزى توшиб، يورەگى شوو اپتىب کېتدى. سمانخانە تمانگە يوگوردى و اپشیگىنى شاشىلىپ آچدى. شو پىتىدە بىر قره نرسە آتىلىپ، چیقیب کېتدى. سنجر تىكىلىپ قرەدى و قرانغولىكىدە موشوكنىڭ يانىب تورگۇن كۈزلەينى تانىب قالدى.

سنجر، چراغنى آنهسىنینگ قولىدىن آلېب، سمانخانەگە كىردى و يورەگى گە:

- خدا جان، كاشكى بىر قره موشوك مېنىنگ آق جۈچەمنى يېگەن بۇلمسە! دېگەن گېپ قىتىدی.
چراغنى ياووغراق قىلىپ، جۈچەلرنى سنهدى: بىر، ايڭى، اوچ، تۈرت، بېش، آلتى. يىنە هم بىرته-
بىرته سنهدى: بىر، ايڭى، اوچ، تۈرت، بېش، آلتى. هر قىچە سنهدى، جۈچەلر سانى آلتى تەدن آشىمەدى.
سنجر تاواوغنى سورىپ آرقە- آلدىنى قرەدى، سمانخانەنинگ ھە TAMANINNI كۈزدن كېچىردى، تىقىرى گە
چىقىب، ھە بىر پەنە جايىنى اختردى. يىنە سمانخانەگە كىرىپ، بىر بىرنى، او بىرنى قىدىرىدى، اما بىرچەسى
بىھەودە ئىدى! «قىيسى جۈچەنى يېگەن ئىكىن؟» دېپ، جۈچەلرنى بىرمە-بىر كۆز اونگىدىن اوتكىزدى. آق
جۈچەدىن باشقە ھەمەسى بار ئىدى. سنجرنىنگ يورەگى سىنىپ، كۈنگلى بوزىلدى. سمانخانە اپشىگىنى
يائىپ، زنجىرىنى سالىپ، اوى گە كىردى. آتە- آنهسى قىنچە كە آش گە چقىرىدىلر، بارمەئى، جايىگە
كىرىپ، كۈرپەنى باشىگە تارتىدى.

سنجر اۋازىنى گناھكار بىلىپ، ملامت قىلە باشلەدى:

- اپشىگىنى قنداق ياپمەئ، آچىب قۇپىپ من؟ اگر اپشىگىنى يخشىلىپ يائىپ، زنجىرىنى سالگۇن
بۇلسىم ئىدى، قره موشوك مېنىنگ آق جۈچەگىنەملى يېمىسىدى! بىچارە آق جۈچەگىنەم، آخر قره
موشوكنىڭ يېمىشى بۇلدى!

سنجر كۈرپە ايچىدە تۈلغەنەپ، اوخلالمەدى. آه چىكىب، باشىنى كۈرپەدىن چىقدى. شو پىتىدە
كۈزى دبوارگە توшиб، يىلت اپتىب کېتدى. دبوار بوزىدە اوئىننگ غۇلگى آسىلگەن ئىدى.
سنجر يوگورىپ توردى، غولكىنى مىخ دن آلېب، نېچىتە كىتە- كېچىك قىرەللى تاشنى ھە
تاقچەدىن تېرىپ آلدى و ياستىغى آستىگە قۇپىپ ياتدى.

او، غۇلك بىلەن نىشاننى اورماقە كۆپ چىچەن ئىدى و بېللەشۈولرەدە بىرچە اورتاقلىرىدىن اوستۇن
چىقدى، اما ھېچ قچان بىراتە چىمچىقنى آتىش يى بىرار جاندارگە آزار يېتكىزىش اوچۇن بو قورالنى
ايشىتمەگىنى، اما حاضر كە ياوايى قره موشوك اوئىننگ سېوگۇن آق جۈچەسىنى يېگەن ...
سنجر، اپرته تانگ اوپقۇدن اوغىاندى. غۇلك بىلەن قىرەللى تاشلىنى ياستىغى آستىدىن آلېب، اولرگە
تىكىلىپ قرەدى و اوى- خىاللار ايلەسیگە چوکىب، ايڭىلىنىب قالدى....

اساسى توشونچه:

سنجر مصور (رسملى) كتابده قوشلر ارهسىدن بير آق جۈچەنى ياقتيرىب قالدى. او، آنهسىنىڭ مصلحتى گە كۈره، كورك تاواوغىنى باستىرىدى و بير آق و نېچى تە رنگمە- رنگ جۈچە گە اپگە بۇلدى؛ لېكىن پرواسىزلىيگى طفili موشوك آق جۈچەسىنى بىدى. سنجر جوده آغىر قىفو و پشيمانلىيکە دچار بۇلدى.

فعاليتلر:

- ١- اۇقيتۇوچىنگىز قصەنى اۇقى ياتىنگىدە اونى انىق اپشىتىنگ و قويىدە گى سۈراقلەرگە قىسقە جواب بېرىنگ:
  - قصە نىمە حقدە اپدى؟
  - سنجر آق جۈچە آلمەن دېگىنە، آنهسى اونگە نىمە دېدى؟
  - سنجر تاواوقنىڭ تىكىگە نېچىتە يومورتقە قۇيدى؟
  - يومورتقەلرنىنگ نېچىتەسىدىن جۈچە چىقىدى؟
  - جۈچەلر نېچە كوندە يومورتقەدن چىقىدى؟
  - آق جۈچەنى موشوك قىندهى قىلىپ بىدى؟
- ٢- موشوك سنجرنىڭ سېۋىملى آق جۈچەسىنى يېگىن، او اچىق اوستىگە غۈلگىنى تىارلاب قۇيىگەن. اپنە، او نىمە قىلىشى كېرەك؟ اۇقووچىلر تۇرت، دستە گە بۇلىنىپ، شو حقدە بحثلىشىسىنلر.
- ٣- هر دستەدن بير نمايندە تورىب، دستەسىنىڭ فكرينى آيتىسىن.
- ٤- قصەنىنگ اپنگ چىراىلى و اپنگ يرەمس حادىھىنى بېلگىلەپ، كتابچەلرنىڭىزگە يازىنگ. كېپن هر قطاردن بير كىشى اۇز يازووينى اۇقىسىن.
- ٥- قويىدە گى سۈزلەرنىڭ معناسىنىنى تاپىپ يازىنگ:
  - مصور، سېۋىنج، تومشوغ، بېركىتماق، موشوك، چېچن، قورال، چىزىلگەن، سۈنگەرە، تۇلقۇنلىپ، شاشىلىپ، اۇى، ايكى لنماق، ايلەنە، چۈكماق
  - ٦- هر قطاردن بير كىشى تورىب، سۈزلەرنىڭ معناسىنى تختە گە يازسىن.
  - ٧- هىرىپ اۇقووچى كمىدە ايكى سۈزنى مناسب جملە گە ايشلەتىپ، كتابچەسىگە يازىپ كېلىسىن.

اوى تاپشىريغى:

بو حكاىيە نى قىسقىتىرىپ و باشقە بىرار حكاىيە نى عايىلەنگىز اعضاسىدىن اپشىتىپ، يازىپ كېلىنىڭ!

گرامر مشقی:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اوْقینگ و تگیگه خط چیزیلگن سوْزلرگه دقت قیلينگ:

- سنجر کتابنی نېچه قتلە ورقىب اوْقىدى.
- مكتبدن اوبيى گە چاپىب كېتدى.
- او يومورتقەلرنى ياووق - ياووق قۇيدى.
- او سمانخانه اپشىگىنى قىيق اورىب يابدى.
- او نشان اورماققە كۈپ چېچن ابدى.
- سنجر تىكىلىب قرهدى.

يوقارىدە‌گى جمله‌لرده ايشله‌تىلگن (نېچە قتلە، چاپىب، ياووق - ياووق، قىيق، كۈپ چېچن و تىكىلىب) سوْزلرنىنگ بىرچەسى تورلى ايش يا حرکتلىرنىنگ قندەلىيگىنى كۈرسىتەدى. بو سوْزلر روش (قىد) دېپىلەددى.

روش (قىد):

ايش - حرکت يا فعلنىنگ وضعىتى، قندەلىيگى، مقدارى و يوسىينىنى بىلدىرىھەدىگن سوْز روش دېپىلەددى؛ مثاللار: غورىللەب، اپرتەراق، چقان، آلتى تە - آلتى تە، تېپەدن. بو روشنىنى قويىدە‌گى جمله‌لرده كۈرىننگ:

- طيارە غورىللەب اوْتىدى.
  - مهمانلر اپرتەراق كېلدىلر.
  - باللەر چقان ايشله‌دىلر.
  - پىالەلرنى قطى گە آلتى تە - آلتى تە قۇى.
  - او تېپەدن تورىب، يىزنى چقىرىدى.
- روش، قندەى؟، قچان؟، قەيىردى؟، قەيىرگە؟، قنچە؟ كىي سۈرائىرگە جواب بېرەدى.

فعالىتلە:

- قويىدە‌گى جمله‌لرده روشنى بېلگىلنگ:
- آيدىن تاقىنى چىرايلى تىكەددى.
- يۈلبرىس اوبيىدىن شاشىلىب چىقدى.
- او، كۈپ ايشله‌يدى و آز دم آلدى.
- هوا قىزىگەن پىتىدە، دم آلدىك.

- ۲- هرقطاردن بير اوچوچى تورىب، بېلگىلنگن روشنى بير- بير جمله ده كۈرستىسىن.
- ۳- يانمه- يان اولتىرگن لر، سېكىن، كۆپ، بىرته- بىرته و ساوق سۈزلىنى جمله لىرده روش صفتىدە ايشلتىسىن لر.
- ۴- تۈرت كىشى نوبت بىلەن تختە گە بارىب، توزگن جملەسىنى يازسىن و باشقەلر فكر بىلدىرسىن.
- ۵- قويىدە گى جملەلرنى مناسب روش لر بىلەن تۈلدىرىنگ:
- مېن بوگون . . . اوېغاندىم.
  - سۈلەس . . . گېپىرىدى.
  - يۈلۈز مىلسىدە . . . اولتىرگن اپدى.
  - قطاردە گىلر . . . صنف گە كىرىنگ!

اوى تاپشىرىيغى:

- ۱- اوقيىگن درسىنگىز ده بۇلمە گن بېشته روش سۈزىنى يازىنگ.
- ۲- تاپگن بېشته روشدىن مناسب جملە توزىنگ.

اون اوچىنچى درس

هدفلر:

- ۱- مىمنهلىك پروفيسور غلام محمد نينگ حياتى و قىلىگن فعالىتلرى حقيده معلومات تاپىش.
- ۲- مباحثە گە قوشىلىش و اپركىن فكر بىلدىرىشنى اۇرگىنىش.

سۈرەقلر:

- ۱- مىمنهلىك پروفيسور غلام محمد كيم اپدى؟
- ۲- مىمنهلىك پروفيسور غلام محمد نينگ اصلى هنرى ايشلرى نىمەدن عبارت اپدى؟

مىمنهلىك پروفيسور غلام محمد

مىمنهلىك پروفيسور غلام محمد اولكەمىزىننگ آتاقلى و بىتوک نقاشى، هنر و سیاست اربابلىرىدىن بىرى دىرى. او هجرى شمسى ۱۲۵۲ نچى يىلى فارىباب ولايتى مرکزى، مىمنه شهرىدە توغىلىدى. آتەسى عبدالباقى مىنگباشى مىمنه خانى دلاورخان نىنگ يقين كىشىلىرىدىن اپدى. امير عبدالرحمن بىلەن دلاورخان نىنگ مناسبتى بوزىلگىندەن سۈنگ آتە سى امير عبدالرحمن خان فرمانى بىلەن مىمنه دەن كابل گە سورگون شكليدە آلىب كېلىنىدى. سۈنگىرە بىر نېچە وقت نظارت آستىگە آليندى و كۈپ وقت اوتىمەي امير عبدالرحمن خان بويروقلرى بىلەن اولدىرىيلدى. شو وقتده غلام محمد ياشىگىنە بالە اپدى و يتىم بۇلىپ قالدى.

غلام محمد مىمنه گى ياشلىكىدەن - آق رساملىك و نقاشلىك هنرى بىلەن قىزىقىر اپدى. او، بو هنرلرده تۈلىق استعدادى بار اپدى و اۆزىچە تورلى نقشلىنى چىزىب يورر اپدى. اوللرده بىر مدت

جانگری آتلی بیر انگلیس طبیب و نقاش آدیده شاگرد بولیب، نقاشلیک رمزلرینی اورگندی. کپین حبیبیه و حربیه مكتب لریده رساملیک اوقيتووچیسى بولیب درس بېرىدى و انهشۇ زمانلرده كىن شهرت گە اپرىشدى.

ميمنهلىك غلام محمد امير امان الله خان دورىدە عالى تحصىلات اوچون آلمان گە بىيارىلدى و او بېردى رساملیک و نقاشلیک هنرلرنى تۈرلى رىشتەلرینى موققىتلى اوقيب اورگندى و تۈرت يوز تشقى مەحصل لر آرهىسىدە، بىرينجى اورىن نى اېڭىللەدى. آمانلىك استادلىرى و پروفيسورلرى اونينگ رساملیک و نقاشلىكىدە اوته لياقتى و مهارتىنى كۈرىب، رسمماً پروفيسورلىك يوكسک علمى عنوانىنى اونگە بېرىدىلر. شو پىتىدن باشلىپ پروفيسور دېب اتلە باشلىنىدى.

جرمنى دن قىتىنيدىن كېين صنایع مكتىبىنى قوردى، بو مكتىبدن اولكەنинگ كۈپگىنە تانىقلى رسام و نقاشلىرى اونينگ شاگىرىلىگىنى كۈرىب چىقىدىلر. ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد جوده كۈپ چىرايلى و گۈزەل تابلولۇر چىزگەن دىر. او كىشىنинگ يېرەتگەن اثرلرى اولكە و چېت اپل نينگ ملى نگارستانى و موزىملىرىدە سقلىنماقدە.

ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد مشروطىيت جنبشىنинگ فعال رەبىلرلى و اعضالارىدىن اپدى. اولكە سىاسى حياتىدە، بىر ترقى سپور و ضياءلى كىشى صفتىدە كىن نىش اۋىينەدى و انهشۇنىڭ اوچون امير حبىب الله زمانىدە قماققە آلىنىدى. او آرمانى يۈلە دەل كورەشىدى.

ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد هجرى ١٣١٤ نچى يىل، قوس آىي نينگ اۇن تۈرتىنچى سىيدە آتىمىش اوچ ياشدە وفات اپتى، كابىلە عاشقان و عارفان قىرستانىدە توپراققە تاپشىرىيلدى. پروفيسور اولكە تارىخىنинگ بويوك سىاسى و فرهنگى شخصىتى صفتىدە همىشە حرمت بىلين اولوسىمیز تمانىدىن ارداقلنەدە.

اساسى توشۇنچە:

ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد اولكەنинگ آتاقلى و تانىقلى بويوك سىاست و هنر سىمالارىدىن بولىب، مشروطىيت نەھضتىنинگ فعاللىرىدىن سنه لەدە. امير عبدالرحمن زمانىدە يتىم بولەدە و امير حبىب الله و امير امان الله خان زمانىدە مشھور بولىب، جرمنى دە عالى تحصىل آلىب، پروفيسورلىك عنوانىنى قولگە كېلىتىرەدە، صنایع مكتىبىنى بىرينجى بار قورەدە و كۈپگىنە رساملر و نقاشلىرنى تربىيەلەيدى.

فعالتلر:

- ۱- درس متنی نی بپش دقیقه ده جیم اوقيب، قوييده‌گي سوراقلرگه جواب بېرىنگ:
- ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد نينگ آتهسينى كيم شهيد اپتدى؟
- ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد آتهسى شهيد بۈلگىنده نىچە ياشدە اپدى؟
- ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد اوللارده كيم نينگ آلدىدە شاگرد بۈلدى؟
- ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد قىسى مكتبىلرده اوقيتۇوچى بۈلۈپ ايشلەگن دىر؟
- ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد قىسى پادشاھ وقتىدە جرمىنى گە تحصىل اوچون باردى؟
- او جرمىنى دە نىچە محصل ايچىدە كيم طرفىدىن پروفيسورلىك عنوانىنى آلدى؟
- ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد نيمه اوچون و قىسى پادشاھ تمانىدىن قماققە آليندى؟
- ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد قىسى جنبش نينگ فعال عضولىرىدىن اپدى؟
- ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد جرمىنىدىن كېلگىنىدىن سۈنگ اولكەمېزىدە قىسى مكتبىنى قوردى؟
- ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد قندەى بىر سيما اپدى؟ اوئىنگ يېرەتگن اثرلىرى
قەيپىرلرده سقلنماقدە؟
- ميمنهلىك پروفيسور غلام محمد قچان، قەيپىرده وفات اپتدى؟
۲- قوييده‌گي يىنگى سۈزلەرنىڭ معناسىنى تاپىب، تۈرت- بېش تەسىنى مناسب جملەلردى
ايшелەتىنگ:
آتاقلى، تانيقلى، يېتكى، ارباب، مىنگباشى، سورگون، قىزىقىش، چىزىش، رمز، اپريشماق،
يوکسک، صنایع، مشروطىيت، ضياءلى، قماق، آرمان، ددل، پارلاق، سيما
۳- هر قطاردىن بىر كىشى تورىب توزگن جملەلردىن ايكييتهسىنى باشقەلرگە اوقيب بېرسىن.
اپشىتىگن لر توغرى و ناتۇغرىلىگى حقىدە اوز فكرلىرىنى بىلدىرسىن لر.

اوى تاپشىرىيغى:

- ۱- بىرار رسام يا نقاشنى تانىسنگىز، يا چىرايلى نقاشلىك تابلوسىنى كۈرگن بۈلسىنگىز، شو حقىدە
كمىدە تۈرت- بېش سطر يازىب كېلتىرىنگ.

فعالیتلر:

۱- ایکی آلدین - کپین میزLER آرقەسیده اۇلتىرگن اوقدووچىلر بىر گروھ بولىپ، قويىدەگى موضوعىلىك نىنگ بىرى حقيىدە سۈزلىشىپ، كېنگاشلىرى نىنگ تىيىجەسىنى بىرتهلرى ايتىب بېرسىن: كتاب، موسىقى، نقاشلىك، مجسمە توزەتىش، تىاتر، سينما، اوپىن (رقص)، خوشنويسلىك، بىليم، مادى بايلىك، ساغلىك، مستقل لىك، اپرکىن لىك، بختىارلىك و يخشى دۆست.

۲- اگر قرهەمە قرشى نظرلر موجود بولسە، مباحثە قىلىنگ.

۳- اوقيتووچىنگىز اوقييدىيگەن متن نى اپشىتىپ، املاءسىنى چىرايلى خەت بىلن يازىنگ و اوندە بىرچە تىنىش بېلگى لرىنى قوللىنگ.

۴- قويىدەگى تىتىلگەن سۈزلەرنى اوز جايلىرىگە قويىپ، يازىنگ:

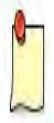
• يخشى، اويقۇ، مېن، اوخلب، دن، اوغاندىم، تۈپىپ.

• نىنگ، سۈنگ، ياغمىر، تورلى، دن، كۈريش، رنگلەرى ممكىن، نى

• سىيم - سىيم، باشلەدى، ياغمىر، ياغە، كۈرينگ.

اوى تاپشىرىيغى:

بىرىنچى فعالىتىدە بېرىلگەن موضوعىلىك نىنگ بىرىسى حقيىدە كمىدە ۸ سطرلىك انشاء يازىپ، اوندە حالت روшинى ايشلەتىنگ.

اون تۈر تىينچى درس

هدفلىرى:

- تورموشىدە چىدەم (تحمل) اهمىتىنى بىلىش و چىدەملى بېلىش.
- پىت (زمان) روشنىنى بىلىش و جملەلرده بېلگىلەپ، ايشلتە ئايىش.

سۈرەقلەر:

- قىسى پىتىدە چىدەملى بېلىشىمىز كېرەك؟
- چىدم سىزلىك بىلەن بىرىلگەن ئايىننەققىتى قندە ئېلەدى؟

چىدەم و تحمل

قدم مقصىدغە قۇيىسىنگ بېل روان آهستە- آهستە

بىراق يۈلغە يورامىش كاروان آهستە- آهستە

جدل اىلاپ بىتاالمس بو يۈلغە گر بىتاي دېسىنگ

آشوقمەمى سىلەجى چون رىگ روان آهستە- آهستە

بىر اىشغە قىل تحمل، بى تحمل بېلما غىل زىنەھار

تحمل دىن بۇلۇر بېر بۆستان آهستە- آهستە

شمال سۈزىدىن اندك تېكسە نى دېك قىلماغىل غوغَا

كولرسن غنچە دېك آچسىنگ دەن آهستە- آهستە

گىنە نى سەھل بىلمە ذرە چە بېلسە، حذر قىلغىل

قىلىور اندك كىل آخر زىيان آهستە- آهستە

اپران لردىن آليپ تعلیم تون و كون خدمتىن قىلغىل

كە طوطى بۇلغوسى شىرىن زىيان آهستە- آهستە

تىرىيكلەكىكا ايشانمە اپى هويدا، قىل عبادت كىيم

بۇلۇرسىن بېر كونى توپراق همان آهستە- آهستە

(هويدا)

اساسی توشونچه:

هر بیر کیشی مقصدیگه اپریشیش اوچون صبر و چیدهملی بولیشی کېرەك. انسان صبر و چیدەم بىلن مقصد منزلىگە يېتىدەي. دنياده هر بير ايش اوچون شاشىلەمە، چىدەم و تحمل بىلن آلغە بارىشىمىز كېرەك. چىدەمىسىزلىك عاقبىتى پشىمانلىك دىر.

فعاليتلور:

- ١- شعرنى اوچ دقىقىدە جىيم اوقيىنگ.
- ٢- هرقطاردن بىرىنگىز بير بىتنى دكلمەشكىلەدە اوقيىنگ.
- ٣- شعرنىڭ قىسى بىتى سىزگە ياقتدى؟ اوشه بىتنى كتابچەنگىزگە يازىنگ.
- ٤- هرقطاردن بىر كىشى اوزى ياقتىرگەن بىتنى اوقيب، دليلىنى سۈزلىسىن.
- ٥- قويىدەگى يىنگى سۈزلەرنىڭ معناسىنى يازىب، جملەلرده ايشلەتىنگ:
- ٦- هرقطاردن بىر كىشى تورىب، توزگان بىر جملەسىنى اوقيىسین و باشقەلر او حقدە فكر بىلدىرسىن.

اوى تاپشىرىغى:

- ١- هر كىيم شурىن بىر بىتنى تىلب، اوئىنگ مضمۇنى حقيىدە كمىدە اوچ سطر يازىب كېلسىن.
- ٢- قويىدەگى جملەلرنى اورنىككە قرهب، كېنگە يېرىنگ:
  - مېن كېتەمن.
  - ياغدى.
  - حكايه آيتەدى.
  - اوچىب كېتدى.
  - جىران جايىزه آلدى.

اورنك، يازدىم:

الف- مېن خط يازدىم. ب- مېن بير خط يازدىم. ج- مېن دوگانەم گە بير خط يازدىم. د- مېن اېنگ يقين دوگانەم گە بير خط يازدىم. هـ- مېن اېنگ يقين دوگانەم مراڭ گە ساغىنچىن تۈلە بير خط يازدىم. و- مېن، انچەدن بېرى كۈرمەگەن يقين دوگانەم مراڭ جان گە شوگون ساغىنچىن تۈلە بير اوزون خط يازدىم.

گرامر قاعده‌لری:

تگیگه خط چیزیلگن قوییده‌گی سوژلرگه دقت قیلینگ:

- ۱- مقصد تمانگه چرچه‌مසدن قدم قویسنگ، بیر کون مقصدینگگه کامیاب بوله‌سن.
- ۲- مبن قچان لردن ببری بیر ایشگه اورینیب یاتییمن.
- ۳- هر بیر کیشی مقصدگه اپریشیش اوچون کېچه- کوندوز ایتیلیشی کېرەک.
- ۴- هر بیر کیشی اۋز مقصدی اوچون تۇن و کون دېمسدن تلاشیشی کېرەک.

تگیگه خط چیزیلگن يوقاریده‌گی سوژلر «پیت روشي» دېیله‌دى.

پیت روشي (قید زمان):

پیت روشي، ايش- حرکت يا فعل نینگ بجريليش پیتینى بيلديرىب، (قچان، قچانگچه و قچاندن بېرى) كېي سۈرالىرگه جواب بېرىدى: اپرته، ايندین، اپرتهلب، ايلگرى، سۈنگرە، هميشه، كېچه، بوگون، توnakون، آللەقچان، آلدىن، كېچەسى، هر كونى، يىلدۇن يىلگچە، حاضر، كېي سوژلر بوندەي روشرل تورىگە كىرەدى.

فعالىتلە:

۱- "پیت روشي" بىلەن كمىدە بېش تە جملە يازىنگ!

۲- قوییده‌گىي جملەلردد بېت روشرلى تگیگه خط چیزینگ:

الف- مبن هر كون اپرتهلب درسلريمنى تكرارلەيمىن.

ب- ارسلان كېچە- کوندوز دېمسدن درسلرينى اۋقيىدى.

ج- كۈكلەم كېچەسى ياقىمىلى بولەدى.

قوییده‌گىي جملەلرنىڭ بۇش جايلىرىنى تۈلۈرىنگ:

۱- قدم قويىسنگ.....

۲- ..... بى تحمل بولمە غىل زىنەھار.

۳- كولرسن غنچەدېك.....

۴- تىرىكىلىككە ايشانامە.....

قوییده‌گىي آتەلر سوژلرينى توگلۇنگ:

۱- صىر قىلىسنىگ.....

۲- عاقل اۆزىدىن كۈرر.....

۳- چومچۇق دن قۇرقىسنىگ.....

اوى تاپشىرىيغى:

۱- كمىدە بېشىتە جملە يازىب، اولردد بېت روشنىنى ايشلەتىنگ.

۲- شعرنى تۈلىق يا بير نېچە بىتىنى يادلىنگ.

اون بېشىنچى درس

هدفلىر:

- ۱- لطيفەنинگ ادبى خصوصىتىنى بىلىش.
- ۲- لطيفە اپشىتىش و لطيفە ايتىش گە قىزىقىش و مهارت تاپىش.
- ۳- اورىن روшиنى اورگىش و جملەلرده قوللەسى آلىش.

سۈرەقلەر:

- (الف) بىرار پىت، بىرارتهنинگ ايتىگن سۈزى يا فاكاهىسىگە قىزىقىب كولگەنسىزمى؟
- (ب) بىرار لطيفە بىلەسىزمى؟ آيتىپ بېرىنگ.

لطيفە

لطيفە ادبى اثرنинگ بىر تورى دىر. بو كىچىك ادبى پرچە كۈپىنچە نىردى بۇلىپ، گاھى منظوم شكلى هم اوچرىدە. لطيفە، مضمۇن جەھتنى خىلمە- خىل مۇضۇع لرنى اوز اىچىگە آلهەدى. لطيفەدە معلوم بىر حادىث، حرکت يا كە عادت كولگىلى طرزىدە قىسقەچە بىيان اپتىلەدى.

لطيفەلرده كولگىدىن تىشقىرى گاھىدە كەچىلىكىلار هم كۈرسەتىلەدى. بوندەى لطيفەلرده ناتۇغرى اىشلەر و يەھەمسە عادتلەر كولگىلى طرزىدە انتقاد قىلىنەدى. لطيفە مجلس لر، صحبتلەر و يىغىن لرددە آدملىنى كولدىرىماق اوچون ايتىلەدى. لطيفە ايتىش آسان اپمس و كىشىدىن مخصوص مهارت و استعداد تىلەيدى. لطيفەنى دقت بىلەن اپشىتىش و اونى توشۇنیب- تۈپىب- تۈپىب كولىش هم كىشىلىرىدىن ذوق و سلىقە تىلەيدى.

آنە تىلنى اونوتمنى!

تۇرە قل خان! سىز و خاتىننېزنىڭ بىتى پشتلىرىنگىز اوزىبىك بۇلە تورىب، نىمە اوچون اويدە درى گېپىرەپ، بىرچە بالەلىرىنگىز درى زبان بۇلىپ، اۆزبېكچەنى بىلەمىدىلەر؟ سىزلەر بىلەر بىلەن اوزىبېكچە سۇزلىكىنلىرىنگىزدە، بوكۇن اولر اوز آنە تىللەرىنى اونوتىمەگەن بۇلە اپدىلە!

تۇرە قل خان بو اچىق، بىراق چىن سۇزلىرنى اورتاغىدين اپشىتىجىچ، يورگىدە ملى حس- توپغولرىنىڭە آلىپ، خجالىتنى يوزىگە قان يوگورىب، پىشانەسىگە اپسە، تېرى تامىچىلىرى تاپىلدى. او، يانىدە تورگەن اوغىلىرىدىن بىريگە قرهب، جىدى آهنگىدە دېدى:

- بەھروزجان، پس از اى كوشش كونىن كە به زبان مادرى تان «اوزىبىكى» گې بىزنىن، فەھمىدى جانىم!!

محمد حليم يارقىن نىنگ "طنزلىر توپلەمىدىن"

اساسى توشونچه:

لطيفه كېچيک ادبى پرچه بۈلۈپ، كولماق و عبرت آلماق اوچون ايشلەتىلەدی. اوندە تورلى حادىھلر، ناتۇغرى حركتىلار و يەھمس خوى و عادىلر عكس اپتىرىلەدی. لطيفه آيتىش اوچون مخصوص مهارت و استعداد كېرەك.

فعالىتلەر:

- ١- درسنى بېش دقىقەدە دقت بىلەن جىم اوقيىنگ!
- ٢- لطيفه قىندەرى بىر ادبى تور و اوئىنگ مەھم خصوصىتى نىمە دىر؟
- ٣- اۇقوچىلەرنىڭ ئىككى كىشى آلدىنگە بارىب، بىرى تۇرە قىل و اىككىنچىسى اۇرتااغى بۈلۈپ، لطيفەنى تمىلى شىكلەدە آيتىسىنلەر.
- ٤- هر قىطاردىن نوبت بىلەن بىر كىشى تورىب، تمىيل اپتىلگەن لطيفەدەگى انتقاد قىلىنىڭ كم چىلىگ حقيىدە قىسقەچە سۈزلىسىن.
- ٥- هر قىطاردىن بىر كىشى بىر قىسقە لطيفە آيتىب بېرسىن.
- ٦- قويىدەگى سۈزلەرنى سۈزلىك ياردىمىدە معنا قىلىنىڭ و اىككىتەسىنى مناسب جملەلردى ايشلەتىنىڭ:
- نەرى، منظوم، يەھمس، انتقاد، يىغىن، تۈبيب كولىش، چىن، اپشىتىگەن، النگە
- ٧- هر قىطاردىن بىر- بىر كىشى نوبت بىلەن تورىب، بېرىلگەن سۈزلىر توگە گۈنچە توزگەن جملەسىنى اۇقىسىن.

اوى تاپشىرىيغى:

هر كىيم كىيدە بىر چىرايلى لطيفە كتابچەسىگە يازىپ، اونى يادلەپ كېلىسىن.

گرامر قاعده‌لری:

- قوییده‌گی جمله‌لرنى دقت بىلن اوقيىنگ و تىكىگە خط چىزيلگەن سۈزلرگە توجه قىلىنگ:
- سىزلىرىنى دە بالە لر بىلن اۇزېپكىچە سۈزلەگەن لرىنگىزىدە، اولر آنه تىل لرىنى اۇرگىنردىلر.
  - اويانى دە تورگەن اوغىل لرىدىن بىرىيگە قرهب، دېدى:
  - سىز قەپىردىن كېلدىنگىز؟
  - آتەم انچە وقتدىن بېرى كاپلەنگە كېتگەن لر.

جمله‌لرده‌گى اوى، يانى، يېر و كاپل سۈزلرى اورىن روشى دېليلەدى.

اورىن روشى:

بو روش ايش- حرکت يا فعل نىنگ بىرىلىش اورىننى بىلدىرەدى. اورىن روشى قەپىردى؟

قەپىردى؟، قەپىرگە؟ كېي سۈراقلەرگە جواب بۇلەدى؛ مثاللار:

- مېن مكتبگە كېتەمن.
- كفترلر او تمان اوچىب كېتدىلر.
- شۇخ بالە تامنىنگ اوستىدىن يېقىلدى.
- موڭر حاضر كۈپرىيكتىنگ اۋستىدە تورگەن.

بو مثاللارده مكتب، تمان، تام و كۈپرىيكتىنگ سۈزلرى اورىن روشى دىرى.

فعالىتلە:

۱- بىر چوکى دەگى اوقدۇچىلەر مصلحتلىشىپ، قويىدەگى متندىن اورىن روشىنى بىلگىلەنگ: آيدىن اپرتىلب اويقۇدن اويعاندى و ياتاغىدىن چىقىدى. او تشنابگە بارىب، يوز- قولى و تىشىنى يوودى. كېين دىستاخوان يانىگە اولتىرىپ، چاي- نانىنى يېپ- اىچىدى. او، ياتاغىدە كىيمىلىرىنى كىيدى، سۈنگ كۆزگۇ قىرشىسىگە تورىب ساچىنى ترەدى. آيدىن آشخانەدە آنهسى بىلن خىرلىشىپ، مكتبگە كېتدى.

۲- هرقطارىدىن بىر كىشى تورىب، بىلگىلىكىن سۈزلرىنى اوقيسىن، باشقەلەر فكەر بىلدىرسىن.

۳- بازار، حمام، مزارشىرىف، باش، سۈزلرىنى عىلەجىدە جمله‌لرده اورىن روشى صفتىدە ايشلەتىنگ.

۴- تۈرەت كىشى نوبت بىلن تختەگە بارىب، توزگەن جملەسىدىن بىر تەسىنى يازسىن. باشقەلەر تۈزىلگەن جملەلر حقىدە فكەر بىلدىرسىن لر.

۵- قويىدەگى جمله‌لرده‌گى بۇش بېرىلەدە مناسب اورىن روشىنى يازىنگ:

- اۇرتاغىم بوجون . . . بىستر بۇلىيدى.

- بىز اپرتەگە . . . شەھرى گە كېتىماچىمىز.

- او كەم حالى گچە . . . دن كېلگەنلى يوق.

- مەھمان نى اوى نىنگ . . . گە اولتىرىغىزىنگ!

۶- هر قطاردىن بىر كىشى نوبت بىلن تورىب، توگلەگەن جملەلردىن بىر تەسىنى اوقيسىن.

اوى تاپشىرىغى:

كمىدە بېش سطرلىك بىر انشاء يازىب، اوندە اورىن روشىنى مناسب طرزىدە ايشلەتىنگ.

اون آلتینچى درس

هدفلر :

- ۱- افغانستان قىزىل آى جمعىتى و اوئىنگ ايشلىرى بارهسىدە معلومات تاپىش.
- ۲- درجه - مقدار رووشى (قىد درجه و مقدار) بارهسىدە معلومات تايىپ، جملەلرده ايشلته آلىش.

سۈرالقلر :

- ۱- افغانستان قىزىل آى جمعىتى نىمە ايشلرنى بىرىھىدى؟
- ۲- سىز بىر خىرييە مؤسسىسە گە باشلىق بۈلسىنگىز، اولوس گە نىمە خدمت لرقىلەسىز؟

افغانستان قىزىل آى جمعىتى (هلال احمر افغانى)

بىر قرن (يوز بىل) آلدىن ايتالىادە بىر دەشتلى اوروش بۇلدى. اوروش پىتىدە اروپادەگى سويسى مملكتى نىنگ بىليمدان و يازووچىلىرىدەن، هانرى دونانت دېگن بىر كىشى، اوشە اوروشىدە يەھەنگن، مصىبىتگە يۈلىققىن و كسل كىشىلەر حقىدە بىر كتاب يازدى. كتابنىنگ بىر بۈليمىدە، كىشىلەرن بىر گروپ كۈنگۈللە (رضاكارلار) روشىدە، اوروش ميدانىدە يەھەنگن، خىرىيە كۈرگەن و كسل لر نىنگ قوتقىريشىنى ايستەگەن اپدىلر.

بۇندىن كۈپ وقت اوئتمەى، هانرى دونانتنىنگ بو چقىريغىيگە كېكى دېگن جماعەنинگ سانى كون سەين آشدى، نتىجەدە خلق ارا قىزىل صليب جماعەسى قورىيلدى. قىزىل صليب جماعەسى نىنگ ايش لرى اوروش ميدانىدە گى كۈنگۈللە ئىش لر بىلەن چېكىلەنىب قالماھى، تىنچلىك پىتىدە بۇلەدىگەن خىرييە ايشلرنى هم قىرهب آلدى.

قىزىل صليب جماعەسى آيرىيم مملكتىلرده تورلى ئاتلار بىلەن آتلهدە. اسلامى مملكتىلرده، قىزىل صليب بېلگىسى هلال شكلىدە چىزىلەدى و اوڭىگە هلال احمر (قىزىل آى) دېب آت قۇيىگەن لر. اۇلکەمىزدە اونى، قىزىل آى جمعىتى دېب آت قۇيىگەن لر و بو خىرييە مؤسسىسە 1333نچى يىلده افغانستاندە قورىيلدى. افغانستان قىزىل آى جمعىتى نىنگ ايشى يلغوز سىل، ززلە، قحطچىلىك، قورغاقچىلىك، طوفان و يانغىن (حريق) سىنگىرى طبىعى حادثەلر و واقعەلر، اوروش ميدانىدە اوشىل

آلینگن اسیرلر، یاره‌لی و کسل بولگن انسانلرگه چېکله‌نیب قالمه‌ی، تینچلیکده هم، کوپ گینه خیرلی ایشلرنی بجريب کېلماقده. بو مؤسسه‌نینگ خیرلی ايشلری چېگره‌سيز دير و هر پېرده اېل - اولوسگه تعیض سیز ياردم بېرهدی.

بویوک عالم و متفکر شاعر امير علیشپر نوایي ايتگن لری دېك:

«آدمى اېرسنگ، دېماګيل آدمى آنى كه يوق خلق غميدین غمى»

اساسى توشونچه:

هانرى دونانت دېگن بير کىشى‌نینگ ابتکارى بىلن خلق ارا قىزىل صليب خيريه مؤسسه‌سى قورىلدى. افغانستاندە ۱۳۳۳ نچى بىلده بو خيريه مؤسسه قىزىل آى جمعىتى (افقانى سره مياشت هلال احمر افغانى) آتى بىلن ايش باشلەدى. قىزىل آى جمعىتى‌نینگ ايشلری يلغوز سيل، زلزلە، قحطچىلىك، قورغاقچىلىك طوفان و يانغىن سينگرى طبىعى حادثەلر، واقعەلر و اوروش ميدانىدە اوشلېپ آلینگن اسیرلر، یاره‌لی و کسل بولگن انسانلرگه چېکله‌نیب قالمه‌ی، تینچلیك چاغىدە هم کوپ گینه خیرلی ايش لرنى بجرەدی.

فعاليتلر:

- ۱- قىشلاغىنگىزدە بير طبىعى حادثە يوز بېرگىنده، نيمه خدمت قىلە آللەسيز؟
- ۲- قويىدەگى سۈرەقلەرگە تېزلىكده جواب بېرىنگ:
  - * بير قون (يوز بىل) آلدىن ايتالىاده نيمه واقعە يوز بېرگن اپدى؟
  - * هانرى دونانت اوروش حقىدە نيمه يازگن اپدى؟
  - * هانرى دونانت چقىريغىگە مردم قندەسى جواب قىتردىلر؟
  - * هانرى دونانت چقىريغى‌نینگ نتىجەسىدە نيمه قورىلدى؟
  - * قىزىل آى جمعىتى‌نینگ ايشلری نيمه لەردن عبارت دير؟
  - * اسلامى مملكتلرده قىزىل صليب بېلگىسى قىسى شكلە چىزىللىب، قىسى آت بىلن اته‌لەدى؟

- * اولكەمىزدە شو خيريه مؤسسه نيمه دېب آته‌لەدى؟
- * افغانستان قىزىل آى جمعىتى قىسى بىل قورىلدى؟
- * قىزىل آى جمعىتى تینچلیك پېتىدە نيمه ايشلرنى بجه‌رەدى؟
- * امير علیشپر نوایي اولوس گە خدمت قىلە دېگن كىشى لر باره‌سىدە نيمه دېگن؟
- ۳- قويىدەگى ينگى سۈزلەر معناسىنى سۈزلىكىن تاپىپ، جملەلرده ايشلەتىنگ:
  - دەشتلى، كۈنگۈللى، چېكله‌نىش، قمرەب آلیش، قىزىل صليب، هلال احمر، قىزىل آى جمعىتى، قورغاقچىلىك، چېگره‌سيز، يانغىن

اوى تاپشىرىغى:

قوىيدەگى بىتنى يادلنج و مفهومىنى كتابچەلرینگىزگە يازىپ كېلىنگ:
آدمى اېرسانگ، دېماګيل آدمى آنى كه يوق خلق غميدين غمى

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی مقال لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سوزلرگه دقت قیلینگ:

* تامچی- تامچی دریا بولور، آز- آز اور گنیب دانا بولور.

* یکه آتنی چنگی چیقمس، چنگی چیقسه هم دانگی چقمس.

* کوپده برکت.

* قیرقیگه چیده‌گن، قیرق بیریگه هم چیدر.

* یخشی آتگه بیر قمچی، یمان آنگه مینگ قمچی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده تامچی- تامچی، آز- آز، یکه، کوپ، قیرق، قیرق بیر، مینگ، سوزلری

درجه- مقدار روشی دیر.

درجه- مقدار روشی: ایش- حرکت یا فعل نینگ درجه و مقدارینی بیلدیریب، قنچه؟ و قیسی

درجه‌ده؟ کسی سوراقلرگه جواب بوله‌دی.

الف- پیغمبریمیز نینگ قوییده‌گی سوزلرینی او قوچیلردن بیر کیشی توریب او قیسین، باشقه

او قوچیلر دقت بیلن اپشیتیب، سوراقلرگه جواب بپرسین لر:

۱- اینی_ آغه‌لرینگیزگه ظالم بولسین یا مظلوم، یاردم بپرینگ! صحابه‌لر سوره‌دیلر: مظلوم‌گه

یاردم بپره میز، لپکن ظالم‌گه قنده‌ی یاردم بپریشیمیز ممکن؟

جواب ببردیلر: اونی، ظلم اپتیشدن تاخته‌تیب قالسنگیز، شو ایش اونگه یاردم لشگنینگیز بوله‌دی.

۲- قوشنی بیلن یخشی مناسبته بولینگ!

۳- باشقه‌لرگه رحم و شفقت قیلمه‌گن کیشی گه هبچ کیم رحم و شفقت قیلمه‌یدی.

۴- قول و آعزیدن خلق نینگ مال و جانی امان قالگن آدم، چین مؤمن دیر، خطا و گناه‌لردن

او زینی او زاق سقله‌گن کیشی حقیقی مهاجر دیر.

* بپرینچی حدیث‌ده پیغمبریمیز نیمه دېگن لر؟

* پیغمبریمیز قوشنی حقیده نیمه بیویرگن لر؟

* باشقه‌لرگه رحم و شفقت قیلمه‌گن کیشی لر عاقبتی نیمه بوله‌دی؟

* چین مؤمن کیم دیر؟

* حقیقی مهاجر کیم دیر؟

ب- افغانستانده قیزیل آی جمعیتی، بجره‌دیگن ایشلرني یازینگ.

ج- بیچه جمله‌ده درجه و مقدار روشینی کورسه‌تیب، یازینگ.

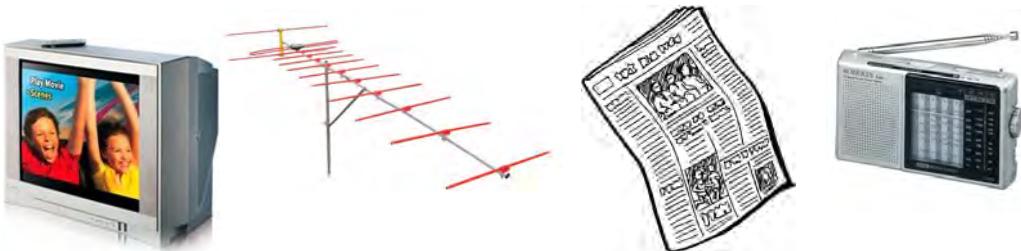
اوی تاپشیریغی:

درجه و مقدار روشینی قولله‌یدیگن حالده، کمیده ۸ جمله یازیب کېلینگ و روشنلرنى چیزیق بیلن کورسه‌تینگ.

اون يېتىنچى درس

هدفلىرى:

- عامه‌وى اخبار واسطه‌لرى مفهومىنى توشۇنىش، تورلرى و فعالىتلرى بىلەن تانىشىش.
- كىشى لر آنگى يوكسەلىشىدە عامه‌وى اخبار واسطه‌لرى تأثيرىنى بىلەن تانىشىش.
- روش لرنىنگ يسىھەلىش يوسون لرىنى بىلەن تانىشىش.

عامه‌وى اخبار واسطه‌لرىنى بىلەسىزىمى؟

باپ و بىرچە عايىلە اعضاىى كېچكى (آقشام) طعامنى بىب، تىلوېزيون خېلىرىنى اېشىتىپ اۇلتىرگەن اپدىلر. شوندە، خېلىرى جىريانىدە «عامه‌وى اخبار واسطه‌لرى» دېگەن اتمە نېچە قىتلە تىل گە آلىندى. باپ، خېر مضمۇننىي آز-ماز توشۇنگەن بولسە هم، بىراق شو اتمەنىنگ معناسىنى توشۇنمەدی. باپ، «سۈره گەن عىب اپمس، بىلمە گەن عىب» دېگەن مقالگە عمل قىلدى. او، بو اتمەنىنگ معناسىنى بىلماق اوچون آتەسىدەن:

- آتە جان، «عامه‌وى اخبار واسطه‌لرى» دېگەن سۈزنى راديو و تىلوېزيون لىدن كۈپ اېشىتىمەن. بونىنگ معناسى نىمە؟ دېب سۈرەدە.

شوندە، آتەسى باپرگە دېدى:

- اوغلىيم، بو عصر بىليم، تەخنىك و تورلى ساحەلرده گى معلومات عصرى دىر. انسانلار، بولرسىز اصلاحى يشالىمەيدىلر. اوندىن تىشقىرى، انسانلار دنيا بۈيىچە يوز بېرىدەيگەن تورلى سىياسى، فرهنگى و اقتصادى واقعەلر و اۋزگەرىش لىدن ھم خېر بۇلىشلىرى كېرەك. اپندي، منه شۇنچە نرسەلرنى انسانلارگە يېتكىزىشىدە قۇللەنىلەدەيگەن بىرچە واسطەلار «عامه‌وى اخبار واسطه‌لرى» دېپەلەدە.

شوندە باپ شاشىلىپ: "بو واسطەلار نىمەلر دىر؟" دېب سۈرەدە.

آتەسى اوغلى نىنگ معلومات گە چنقاقلىگىدىن قۇوانىپ، دېدى:

- «عامه‌وى اخبار واسطەلر» گروھى گە راديو، تىلوېزيون، مطبوعات (روزنامە، جريده، مجلە.....) و انترنەت كىرەدە. آدملىر بۇ نرسەلر آرقەلى اىستە گەن معلومات و خېلىرىنى قولگە كىرىتە آله دىلر. اوندىن

تشقیری، اولر بو واسطه‌لردن فایده‌لیب، اوْز فکر، تحقیقات، علمی یوتوقلر و ایش تجربه‌لرینی باشقه‌لرگه پیتکیزه آله‌دیلر. شونینگدېك، باشقه‌لرنيکىلردن هم فایده‌لنە آله‌دیلر.

باير جان، منه بىلهسەن كە موتىر، كېمە و اوچاق (طيارە) لر اوذاق مسافەلرنى يقين قىلگەن. اولر، تېز و قىسقە مىتدە آدمىرنى مقصىدلەرىگە پىتكىزەدى. «عامەوى اخبار واسطەلرلى» هم انسانلرنى بىر - بىرىيگە يقين لشتىرگەن و هم شەھرلر، اولكەلر و قطعەلر (براعظىم لر)نى بىر - بىرىيگە باغله‌گەن. بو بىلەن، بوتون كېنگ جەھاننى در واقع كىچىك قىلىپ قويىگەن. اپندى هر قندهى اوذاق يورتلەدە يوز بېرگەن حادثە، قىسقە مىتدەن سۈنگ بوتون دىنالا ترقەلەدى و آدمىر اوندن خېر بۇلەدى. بوندەى عجايب و حىرتلىرى ايشلەر «عامەوى اخبار واسطەلرلى» طفili بىجريلەدى.

باير، آتهسى سۈزلەپ بېرگەن معلوماتنى يخشى اپشىتىب، مىھسىيگە سىنگدېرىپ آلدى و آتهسىدەن تىشكىر قىلدى.

اساسى توشۇنچە:

مطبوعات، راديو، تىلويزيون و انترنت «عامەوى اخبار واسطەلرلى» دىر. بىر كەرسىدەگى آدمىر بو واسطەلر آرقەلى تورلى معلومات و خېرلەنەدەلىلر. بو واسطەلر، آدمىر، يورتلەر و قطعەلرنى بىر - بىرىيگە باغله‌يدى.

فعالىتلە:

- ١- متن اوقيىلە ياتىنە اونى دقت بىلەن اپشىتىنگ!
- ٢- «عامەوى اخبار واسطەلرلى» اتمەسى قىسى نرسەلرگە نسبتاً ايشلەتىلەدى؟
- ٣- هر قطاردىن بىر كىشى نوبت بىلەن تورىب، عامۇي اخبار واسطەلرلى نىنگ قەرى بىرىدىن كۈپرەق و قندهى فایده‌لەنگىنинى سۈزلىسىن.
- ٤- درس متنىدە كېلىرىلىگەن مقالىنى اپسىلەنگ! هر قطاردىن بىر كىشى نوبت بىلەن تورىب، مضمۇنى حقىيە قىسقە سۈزلىسىن.
- ٥- قوبيىدەگى سۈزلەنەنگ معناسىنى كتابچەلرینگىزگە يازىنگ: كېچكى طعام، اتمە، قتلە، آز - ماز، اوْزگەريش، شاشىلىب، قوللەنىلەدىگەن، چناقلىك، قۇوانىب، یوتوق، كېمە، قطعە، حىرتلىرى، سىنگدېرىپماق، اوچاق.

اوى تاپشىرىيغى:

برچە يىنگى سۈزلەگە مناسب جملەلر توزىنگ و كتابچەنگىزگە يازىب كېلىنىڭ!

گرامر قاعده‌لری:

روش‌لر، یسه‌لیشی گه کۇرە بىر نېچە تورگە بۇلینەدی:

قوییده‌گى جملەلرنى انيق اوقيىنگ و خط چىزىلگەن سۈزلەرگە دقت قىلىنگ:

- باير، تېز سۈرەدى.

- او، بىرچە معلوماتلارنى يخشى اپشىتىدى.

- مېن، بوجون كېچ كېلەمن.

- سىز، حاضر كېلىنگ!

يوقارىدەگى جملەلرده تېز، يخشى، كېچ و حاضر سۈزلەر ساده روشن دىرى.

ساده روشن:

ساده روشن لر بىرگىنە اوزەكىن توزىلەدى و اونگە هېچ قىنەسى قوشىمچە يا سۈز قوشىلمەيدى.

مثال اوچۇن: تېز، يخشى، كېچ و حاضر روشن لر يسمە ئىمسى، بلکە يىڭى و مستقل سۈزلەر دىرى.

فعالىتلر:

۱- اىكىيە ساده روشن يازىنگ، كېپىن اولىدىن جملە توزىنگ!

۲- هر قطاردىن بىر كىشى تورىب، نوبت بىلەن تختەگە بارىب، توزگان جملەسىنى يازسىن.

۳- قويىدەگى جملەلردىن ساده روشن لرنى بىلگىلەپ، كتابچەنگىزگە كۈچىرىنگ:

- شمال سېكىن ئىسماقىدە.

- اورتاق جان، تېز كېتىمە!

- آتهم نىنگ مەھىلرى جۇددە آشدى.

- توران، اپرته كېلىرمىش.

۴- قويىدەگى مەتندىن ساده روشن لرنى بىلگىلەنگ:

آتهم، اپرته توردىلەر. او كىشى، اول گللىرنى سوغاardiلىر، كېپىن انچە مطالعە قىلدىلىر. مېن ھم

اورنىمىدىن چقان توردىم؛ يوز - قۇلۇمنى يخشى يووib، يازىلگەن دىستاخوان تمانگە باردىم.

آتهم پىشىرگەن چوچوك كلچە و چايىنى يېب اىچدىم.

۵- هر قطاردىن بىر كىشى نوبت بىلەن تختەگە بارىب، بىلگىلەنگ ساده روشن لرنى يازسىن؛

باشقەلر او حقدە فكر بىلدىرسىن.

اوى تاپشىرىغى:

قىسىقە بىر حكايىه ياخاطره يازىب، اوندە ساده روشن ايشلەتىلىگەن بېش تە جملە كېلىتىرىنگ!

اون سگىزىنچى درس

هدفلىر:

- ۱- عفو و كېچىرىم نىنگ يخشىلىگى و كېرەكلىگى حقيده معلومات تاپىش و رغبتلىش.
- ۲- قۇشمە روشلار حقيده معلومات تاپىش، اونى صحبت و يازوودە قوللەسى آلىش.

سۈرالىر:

- ۱- عفو و كېچىرىم سۈزى نىمەنى انگلهتەدى؟
- ۲- بىر كىشى ايستەگن حالدە سىزگە آزار بېتکىزىسى، نىمە قىلەسىز؟

عفو يا كېچىرىم

باير شاه مكتبى نىنگ باشلىقى باتوربىگ، مكتب صحنيدە، اوقدوچىلرنى كۈزدن كېچىرىب يورگان ابدى. بىر وقت كۈزى ايكىتە اوقدوچىگە توشدى. اولر بىر- بىرلىرى بىلەن بىر موضوع اوستىدە تارتىشىپ جنجال لشىپ تورگان و باشقە نېچە اوقدوچىلر نىز راقدە اولرگە قرهب تورگان ابدىلر. مكتب باشلىقى باتوربىگ، اوروشە ياتىگن اوقدوچىلرنىنگ يانىگە بارىب، او پىرده، قرهب تورگان اوقدوچىلرنى هم اوز يانىگە چقىرىب ايتدى:

اوروش و جنجال ھېچ وقته يخشى ايش اپمىس، اينىقسە مكتبىدە كىتە عىب دىر. شو اوچون تىريكچىلىكىدە كېچىرىملى بۈلەشىنگىز كېرەك. عفو و كېچىرىم نىنگ الله يانىدە ثوابى جودە كىتە دىر. بويوكلىيمىز "كېچىرىم لذتىنى ھېچ قچان انتقام و اوجى دن تاپە آلمهسىز" دېگەن لر.

شونینگدېك حضرت پىغمبرىمیز ﷺ عفو و كېچىرىم تۇغرىسىدە بوندەي دىب، تأكيد اپتىگەن لە: (كېچىرىش شىوهسىنى كسب ايتىنگ، خلقنى يخشى ليككە بوبورىنگ و نادان كىشىلەرن اۋزاقلەشىنگ!) باتوربىگ اوروشىن اوقۇوچىلەر و باشقە يېغىلەن اوقۇوچىلەرگە شوندەي نصىحتلەر قىلىپ، اوروشىن اىكى اوقۇوچىنى ھەم بىر- بىرى يىلىن يەھىتىرىدى. اولر، مكتب باشلىقى باتوربىككە بوندەن كېپىن اوروشىمىسىنى وعده بىردىلەر. باتوربىگ اولرگە رحمەت دېب، باشقە اوقۇوچىلەرنى ھەم بىر- بىرلىيگە مەھر و شفقتلى بۈلەشىنى گە اوندەدەي. اوقۇوچىلەرمەن مكتب باشلىقى نىنگ نصىحت و اوگىتلىرىدىن مەندارچىلىك بىلدىرىدىلەر.

ھە، عزيز اوقۇچىلەر!

تىرىكىلىكىدە، عفو و كېچىرىم قىچەلىك اهمىتلى بۈلگەننى يخشى بىلىب الدىنگىز، سىزەم حياتىدە بىر- بىرەنگىزگە مەھرلى و كېچىرىملى بۈلەشىنگىز كېرەك.

اساسى تووشۇنچە:

ھە بىر كىشى، كېچىرىملى بۈلەشى كېرەك. عفو و كېچىرىم حياتىدە اپنگ كېرەكلى و اهمىتلى دىر. خداوند ﷺ و حضرت پىغمبرىمیز ﷺ ھە انسانلەرنى كېچىرىملى بۈلەشىنگە چقىرگەن.

فعالىيەتلەر:

- 1- درس متنىنى دقت يىلىن اوقىب، نتىجەسىنى صنفداشلىرىنگىزگە آيتىنگ!
- 2- قويىدەگى يىنگى لغتلى معناسىنى آيتىب، جملەلردىه ايشلەتىنگ:
- 3- جنجال، عفو، كېچىرىم، اوج، اوگىت، مەندارچىلىك، اوندەدى
- 4- درس نىمە حىدە يازىلەنگە ئىدى؟
- 5- مكتب باشلىقى كىملىرنى يەھىتىرىدى؟
- 6- بويوكلىرىمۇ كېچىرىم حىقىدە نىمە دېگەن لە؟

اوى تاپشىرىيغى:

عفو و كېچىرىم حىقىدە كمىدە بېش سطرلىك بىر مقالە يا نېچە بىت شعر؛ مقال يا اپرتىك يازىپ كېلىنگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سوزلریگه دقت قیلینگ:

۱- باتوربېگ کۈيىنچە اوقدوچىلرنى كۈزدن كېچىرىپ يورردى.

۲- بىردىنیگە ايڭىتىھە جنجاللهشەياتىگن اوقدوچى گە كۈزى توشدى.

۳- نېچە اوقدوچىلر تىرى راقدە اولرگە قرهب تورگن اپديلر.

يوقارىدەگى تگیگه خط چیزیلگن سوزلر «قۇشمە روش» (قىد مشتق) دېپىلەدى.

اساساً بىر سۈز، بىر و يا كۈپرەق قۇشىمچەدن يسەلەدى: آزگىنه، شوندە، اپرتهلب، كېچكى، قچانلىر قۇشمە روشلار قۇيىدەگىلر بىلەن يسەلەدى:

قوییده‌گی جمله‌لرده‌گى قۇشمە روشلرنى كۈرسەتىنگ:

۱- آلپ ارسلان بازار كونى كىچقورون گچە بازاردە ايشلەپ تورگن اپكىن.

۲- جۇرەبېگ نىنگ حیران باقىب تورگىنى كۈردىم.

۳- آتىلا كون سەينى درسلرىگە لايقراق بۇلەياتىبىدى.

۴- بىز هېچ قچان خلقىمىز و اوڭىھەمىزنى اسىمىزىن چىقىرمەيمىز.

۵- كۈكلەم پىتىدە هەريانگە باقسىنگ، دشت و دلهلر قىب- قىزىل لالەدن تۈلە كۈرىنەدى.

۶- مېن اورتاغىم دن سۈرەدىم: سېن الله قچان دۈستەلرنى اونوتىنگ مى؟

قویىدەگى جمله‌لرنىنگ بۇش جايلىرىنى تۈلدۈرۈنگ:

۱- مكتب باشلىغى باتوربېگ ..... يورگن اپدى.

۲- ..... اوقدوچىلرگە توشدى.

۳- باتوربېگ اوروشەياتىگن ..... قرهب تورگن ..... آيتدى.

۴- حضرت پىغمەرىمیز ﷺ ..... تأكيد اپتىن لر.

۵- ..... منتدارلىك بىلدىرىدىلر.

اوى تاپشىرىيغى:

قۇشمە روشلار بىلەن بېش سطرلىك انشاء يازىپ كېلىنگ!

اون تۈقىزىنچى درس

هدفلىر:

- وقت اهمىتىنى توشۇنىش و اوندن اونوملى فايىدەلنىش گە قىزىقىش.
- بىلىم و كمال اورگىنىش كېرەكلىگى گە ايشانىش و رغبتلىنىش.
- مركب روشنى اورگىنىش و اونى صحبت و يازووده ايشلتە آلىش.

وقت، آلتىن دىر!

وقت، تورموشنىڭ مەھم بېلگىسى دىر. وقت تۈختاوسىز و تېز اۋتەدى. اونى قىتهريش يَا توختەتىپ قالىش ممکن اپسى. اپرتەگە بوگۇن؛ بوگۇندا توناكوننى قىتىپ قۇلگە كىرىتىش ناممكىن. قىرىلىكده ياشلىك، ياشلىكده بالەلىك ھېچ قچان قىتىپ كېلمەيدى. انسانلار قدىمدىن وقتنىڭ بو خاصىتىنى توشۇنىب، اونى «آقر سوو» و «آقر درىا» گە اوخشتىگەنلر و شونىنگىدېك، وقتنى «آلتىن» گە تېنگ بىلگەنلر. «تېميرنى قىزىغىدە باس!» يَا «وقتىنگ كېتدى، نقدىنگ كېتدى» كېيى اولوسىمىزىنچى حكىمتلى سۈزلىرى ھم وقت اهمىتى حقيده ايتىلگەن.

حضرت پىغمەرىمیز ﷺ «بىيگىتلىكى قىرىلىكدىن آلدىن غىيمىت توتىنگ!» دېب تأكىدلەنلىرى. كېكسەلر تورموشنى قىندهى اوتىزگەن بۈلسەلر ھم، ياشلىكىنى ھمه وقت قومىسب يورەدىلر. شوباعث، انسانلار قدىم وقتدىن اورىنىلى و اونوملى فايىدەلنىش گە اينتىلگەنلر. انسانلار عمر بۇيى «بېشىكدىن گۇرگچە

اُورگنسه-ده؟ لېکن اُسمىرلىك و يىگىتلىك چاغلرى بىلىم و تجربه آرتىريش اوچون كۈپرەق مناسب دىر. چونكە بو دوردە انسان اُرگنىش گە چنقاق و بېتلى كوج و امكان گە اپگە دىر. اپندى، وقت شونچەلىك تېز اوئر اپكىن، اوندن اونوملى فايدهلىش كېرەك. اينىسىه اُسمىرلىك دورىنى سپورت آرقەلى بدن تربىيەسى؛ اوقيش آرقەلى بىلىم و هنر اُرگنىش، ھىمە مطالعه آرقەلى تورلى معلوماتنى اپگىللش بىلەن اوتكەزىش كېرەك. «بۇگونگى ايش نى اپرته گە قالدىرمنگ» دېڭن آتەلر سۈزلىرى، ھەر ايشنى اوز وقتىدە بىرماقلىك كېرەكلىكىنى تأكىدلەن.

اساسى توشۇنچە:

وقت، تورموشنىنگ مەھم بېلگىسى دىر. وقت تۇختاوسىز و تېز اوتهدى. اوتنگن وقت و فرصتلەر قىتىب كېلمەيدى. شو باعث، اوندن اورىنىلى و اونوملى فايدهلىش كېرەك. وقت آلتىن گە تېنگ دىر.

فعالىتلە:

- ۱- درس متنىنى بېش دقىقەدە جىيم اوقينگ!
- ۲- درس متنىدە نېچە مقال كېلىرىلەنگ ؟ بىرتهسىنى آيتىنگ!
- ۳- يانمه- يان بىر چو كىدە اولتىرگەن اوقووچىلەر «وقتىنگ كېتدى، نقدىنگ كېتدى» دېڭن مقال مضمۇنى حقيده بحىلشىسىنلەر.
- ۴- آيتىلەنگ مقال حقيده ھەر قطاردىن بىر كىشى نوبت بىلەن تورىب، اوز فكىرىنى آيتىسىن.
- ۵- قويىدەگى سۈزلىنى معنا قىلىنگ و اىكىتەسىدىن جملە توزىنگ: تۇختاوسىز، اورىنىلى، قومسەماق، اُسمىرلىك، چنقاق، بېلگى، كېكسە
- ۶- ھەر قطاردىن بىر كىشى تورىب، توزگان جملەسىنى اوقيسىن.
- ۷- متنىدەگى بىرچە روشنلىنى كتابچەنگىز گە كۈچىرىنگ.

اوى تاپشىرىغى:

- ۱- بىرار ايشنى وقتىدە بىرمهى، پشىمان بولگەن مىسىز؟ بوحقىدە كمىدە آلتى سطرلىك انشاء يازىنگ!
- ۲- عايىلە اعضالرىنگىز ياردىمىدە «وقت» حقيده بىر نېچە مقال، شعر يا كە جومباق يازىب كېلىنگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۇقىتووچىنگىز اۇقى ياتىنگىدە، تىگىگە خط چىزىلگەن سۈزلەرگە دقت قىلىنىڭ:

- او، ھېچقچان سۈكىمەيدى.

- هوا، بىرآز ايسىيدى.

- سىز، بىرلەحظە كوتىنگ، مېن كېلەمن.

- اولوغ بىگ ھەردايم كنفرانسلرددە مقالە اۇقىيدى.

يوقارىدە گى (ھېچقچان، بىرآز، بىرلەحظە و ھەردايم) سۈزلەرى روش دىر. بىراق، كۈرۈپ

تۈرگىنگىزدېك اولر بىر سۈزدىن اېمس، بلکە ايڭى مستقل و معنالى سۈزلەردىن توزىلگەن دىر. بوندەرى روش لر "مركب روش" دېلىدە.

مركب روش:

مركب روش، اېركىن قوللىشى ممكىن بۈلگەن ايڭى معنالى سۈز بىرىيكتىشى دن توزىلەدى.

بو روش، ايش - حرڪىتىننگ بىرته بېلگىسىنى افادەلەيدى؛ مثال: بىر يۈلە، اوتگەن كون، بىر نفس، شو بېرىدە.

مثاللارنى قويىدە گى جملەلردىن كۈرۈنگ:

- قرضنى بىر يۈلە بېر!

- بابر، اوتگەن كون كانкорنى اوتىزىدى.

- توران، رباعىنى بىر نفس دە اۇقىيدى.

- مهمانلار، اېرتەگە شو يېردى بۈلەدىلر.

فعالىتلە:

۱- مركب روش دن ايڭى تە مثال يازىنگ، كېپىن اولىدىن جملە توزىنگ!

۲- ھرقطاردىن بىر كىشى تورىب، مثاللار و توزىنگ جملەلرنى اۇقىسىن.

۳- قويىدە گى متندىن سادە، قوشىمە و مركتب روش لرنى بېلگى لە، يازىنگ:

نوايى، ھر دايىم شمع ياروغىلىگى دە اثرلىينى يازىر اپكىن. او، اثرلىينى كۈپىنچە اۆزبېك تىلىدە يازىنگ اثرلىرى بو زمان گچە يېتىپ كېلگەن. بىرچەلەر اوينىنگ اثرلىينى مراق بىلەن اۇقىيدىلر. شو يىيل، نوايىنىننگ توغىلىگەن كونى ھر يىيلدن شىكوهلى راق نشانلىنى دى. مەھىلدە جودە چقور علمى مقالەلر اۇقىيدى.

٤- هر قطاردن بير كىشى تورىب، بېلگى لەنلىنى آيرى- آيرى اۇقىسىن.

٥- قويىدەگى جملەلرنى مركب روش بىلەن توڭلۇنگ:

- اپرکىن . . . او يقۇدىن او يغاندى.

- مېن . . . او ي تاپشىرىغىنى بىرەمن.

- بالەلرنىنگ بىرچەسى . . . كېتدىلەر.

اوى تاپشىرىغى:

مركىب روش بىلەن كىمىدە بېش جملە يازىنگ!

بیگیرمه نچی درس

هدف‌لر:

- ۱- پیغمبر میمیز حضرت محمد ﷺ گه حضرت بلال ﷺ محبتی‌نی بیلیش و اونی حیات‌ده اورنک قیلیب، رسول الله ﷺ گه مهر قوییش.
- ۲- جفت روشن حقیده معلومات تاپیب، اولرنی اوژ جاییگه ایشلته آلیش.

سُوراقلر:

- ۱- حضرت بلال ﷺ آتنی اپشیتگن می‌سیز؟ او، قهیپرلیک ابدی؟
- ۲- حضرت بلال ﷺ حضرت محمد ﷺ گه کیم بولر ابدی؟

حضرت بلال ﷺ سیر تیدن

حضرت محمد ﷺ رحلت قیلگن‌لریدن سُونگ حضرت بلال ﷺ ایریلیق دردیگه یؤلیقیب، آذان آیته آلمه‌دی. او، حضرت محمد ﷺ نینگ محبتی گه کوینیب، هر کون کوزلریدن یاش آقر ابدی، باریب-باریب مدینه منوره‌ده یشه‌آلمه‌ی، حضرت ابوبکر صدیق ﷺ دن اجازه سُوره‌ب شام شهریگه جونب کېتدى و او پرده اقمات ابتدی. حضرت عمر ﷺ زمانیچه اوپرده قالدی. حضرت عمر ﷺ اسلام کوچلری باشچی لیغیده شام گه کېلگن‌لریده اولر بیلن بیرگه قدس گه باردي.

حضرت بلال ﷺ بیر کېچه رسول مقبول ﷺ نی توشده کوئردى. حضرت محمد ﷺ اونگه ایتدیلر: ای بلال! شونچه ایریلیق کفایت قیلمه‌یدیمی؟ هنوز هم مبنی زیارت قیلیشنى ایسته‌مه‌یسنسى می؟ حضرت بلال ﷺ تېرگه باتیب، هیجان‌لنبى اویقودن اویغاندی. دراؤ تیارلنبى، تانگ آتیشدن آل‌دین اریغ و ضعیف تويه‌سیگه میندی و مدینه سرى جۇندى، هر قنچه مدینه منوره گه يقین لشردی، اوشىنچە

هوانى ايسكب، تاشلرنى اوپىب، كۈزلىرinden ياش تۈكىرىدى، سووسىز، اوتسىز بىابانلرنى گېزىب، آخرە مدینە منورەگە يېتىب باردى.

حضرت بلال ﷺ نى كۈرگن كىشىلر، اونگە سلام بېرىب، بير - بىرلىكە آيتىدىلر:
كۈرىنگ، بلال كېلىدى! بلال! بلال حبىشى! رسول الله ﷺ نىنگ مؤذنى!

لېكىن حضرت بلال ﷺ، اولرنى كۈرمەى، سۈزلىرىنى اېشىتمەى، بىر كۈچلى مقناطيس اونى اوز سارى تارتىڭندىك حضرت محمد ﷺ نىنگ روضهلىرى تمان يۈل آلدى. او بېرگە يېتىشىج، قرآنكريم تلاوتىگە باشلەدى، سۈنگەرە حضرت محمد ﷺ روضهلىرى يانىدە هوشىدىن كېتىب، بېرگە يېقىلىدى. هوش گە كېلگەن دن كېين قرهسە، حضرت محمد ﷺ نىنگ سېويملى و عزيز نېيرەلرى حضرت امام حسن ﷺ و حضرت امام حسین ﷺ اوئىنگ ساجلriden اوپىب تورگن اېكىنلر. شو لحظەدە اونگە دىنianى بېرگندىك اورنىدىن تورىب، اولر بىلەن ايليق كۈريشىب يېغىلەدى و حضرت بلال ﷺ اولرگە قرهب آيتىدى: ايسلىرىنگىز، خودى بابالرىنگىزنىڭ ايسىگە اوخشەيدى.

حضرت حسن ﷺ اوئىن سۈرەدىلر:
بابامىز سىزنى كۈپ ياخشى كۈرردىلر. اگر اولر اوچون يىرار نرسە سىزدىن اىستەسك، بجرەسىزمى؟

حضرت بلال ﷺ حىرت دە قالىب آيتىدى:
بو نىمە دېگىننىڭىز؟ بو قلىنگىزگە هر قىندهى بويروغىنگىز بۈلسە، بوييرىنگ، بجرەدى.
حضرت حسن ﷺ آيتىدىلر:

بىر مرتبە هم بۈلسە، آذانىنگىزنى اېشىتماچىمiz! بىزنىڭ اىستەگىمiz يلغوز شودىر!
كېيىنگى كونى اېرتهلب حضرت بلال ﷺ سۈنگى آذانىنى حزىن و حىرىتدىن تۆلە سېس بىلەن نبوي ﷺ مسجدىدە باشلەدى:
الله اکبر، الله اکبر! ...

سېسىنىڭ بلند بۈلۈشى بىلەن - آق بوتون مدینە خلقى اورىنلىرىدىن توردىلر. اشەد ان لا الله الا الله و اشەد ان محمد رسول الله دېگىنيدە، اېركىك و خاتىن، ياش و قىرى، كتە و كىچىك، حتى كىسل كىشىلىر هم مدینە كۈچھەلىكە چىقىب، مسجد نبوي تمان چاپە باشلەدىلر. مدینە خلقى شونچە شوق و هيچان گە كېلىدىلر كە رسول الله ﷺ قىتىب كېلگەن و اولر اوشە مبارك حضرت نى كۈرگىنى آشىقماقدە، دېب اوپىلدە كىشى. اوشە كوندىن سۈنگ، دىنادە ينه شوندەسى آذان آيتىلمەدى و حضرت بلال ﷺ هم شوندىن سۈنگ ھېچقچان ينه آذان آيتىمدە.

حضرت بلال ﷺ ميلادى ٦٤٠-نچى بىلە شامدە وفات اپتىدى.

اساسى توشونچه:

رسول خدا حضرت محمد ﷺ نينگ مبارڪ شخصيتي، سيرتى، اقوال و اطوارى گه بوتون وجودى ييلن باللهنيب قالگن و چين يوره كدن سپوگن حضرت بلال ﷺ، پيغمبريميز رحلتلريدين سونگ، هجرانگه چيدهآلمهى، آذان ايتىش گه كوج تاپالمەى، مدینەدن چيقىب، شام گه بارهدى و اوشه يېرده وفات ابتهدى.

فعالىتلە:

- ١- درس متنىنى تۈرت- بىش دقىقەدە دقت ييلن اوقيىنگ و بو بارهده اوپىلەپ، قىسىقەسىنى ايكى كىشى و نتىجەسىنى ايكى كىشى باشقەلرگە ايتىپ بېرسىن.
- ٢- باشقە صحابەلردىن بىرار روایت بىلسىنگىز، نوبت ييلن تورىپ، صنفاداشلىرىنگىزگە ايتىپ بېرىنگ!
- ٣- قويىدەگى لغتلىرى معناسىنى سۈزلىكىن تاپىپ، كتابچەلرینگىزگە يازىنگ، همە تۈرتكەسىگە مناسب جملەلر توزىنگ!

رحلت، اپريلىق، كويىنىش، اقامت، قدس، توش، تېر، مؤذن، مقناطيس، سۈنگى
٤- توزىن جملەلرینگىزىن ھرقطاردىن بىر كىشى نوبت ييلن بىر نېچىتەسىنى باشقەلرگە اوقيىپ بېرسىن و تۈغرى و ناتۇغرىلىگى حقيده اورتاق لرینگىز اوز فکرلىرىنى بىلدىرسىنلر.

٥- قويىدەگى سۈرەقلەرگە جواب بېرىنگ:

- حضرت محمد ﷺ رحلتلريدين سۈنگ حضرت بلال ﷺ نىمە قىلدى؟
- حضرت بلال ﷺ كىم نينگ اجازەسى ييلن شام گە باردى؟
- حضرت بلال ﷺ قىسى خليفە ييلن قدس گە باردى؟
- حضرت بلال ﷺ كىم نى توشىدە كۈردى؟
- پيغمبريميز بلال ﷺ گە نىمە دېدىلر؟
- حضرت بلال ﷺ قىندە مدينه گە باردى؟
- مدينه خلقى اونى قىندە كوتىپ آلدىلر؟
- حضرت امام حسن و حضرت امام حسین حضرت بلال دن نىمە ايستەدىلر؟
- حضرت بلال اذان بېرگىندىن سونگ مدينه شەرىدە نىمە يوز بېرىدى؟ مدينه خلقى نىمە دېپ اوپىلەدىلر؟
- شو آذان دن كېيىن حضرت بلال نىمە قىلدى؟
- حضرت بلال نينگ قىرلارى قە يېرده دىر؟

اوى تاپشىرىيغى

درس متنىنى اوقيىب، اونى قىسىقەچە قىلىپ، يازىب كېلىتىرىنگ، ايستەگىنلر، باشقە دىنى - اسلامى حكايه بىلسەلر ھم، يازىب كېلسىنلار!

گرامر قاعده‌لری:

- قوییده‌گی جمله‌لرni اُوقینیگ و تگیگه خط چیزیلگن سوژلرگه توجه قیلینگ:
- همه بپرنی آستین - اوستون قیلیب قوییدی.
  - قویاش آسته - سپکین باتیب، هوا سلقین بولیب قالدی.
  - بامداد آذانی ایتیلیب، سپکین - سپکین تانگ یاریشدی.
  - ایشلر اوزیل - کپسیل بجه‌ریلدی.
  - خداگه شکر بالله‌لر اپسان - امان یورییدیلر.
  - کپچه - کوندوز اوبلب - اوبلب، گرنگ بولگن اپدیم.
  - ارچه‌نینگ پیراقلری قیشین - یازین کوم - کوک بولیب توره‌دی.
  - مینینگ ایشلریم بیل دن بیل گه یخشی بولیب بارماقده.
  - بازارگه رنگمه - رنگ متعالر کېلگن.
  - بیر کون اپمس - بیر کون، او بیلن یوزمه - یوز بوله‌سن.
  - اولر بیزنيکی گه تپز - تپز کپلیب تورر اپدیلر.
  - بیز کوچمه - کوچه باریب، ابراهیم‌لر اوینی تاپدیك.
  - سیزنينگ قیله‌دیگن ایشیننگیز آچیق - آیدین کورینیب تورییدی.

جفت روشن:

جفت روشن ایکی معناداش، قره‌مه - قرشی یا عین سوژ نینگ تکرار با غله‌نیشیدن یسلگن روشن دیر. جفت روشن قوییده‌گی چه یسه‌له‌دی:

- الف - معناداش سوژلردن: استه - سپکین، اپسان - امان، آچیق - آیدین، اوزیل - کپسیل.
- ب - قره‌مه - قرشی معنالی سوژلردن: قیشین - یازین، آستین - اوستون، اپته - کپچه، کوندوز کبی سوژلر.
- ج - سوژلرni تکرارلش بیلن: تپز - تپز، سپکین - سپکین، بیلدن بیل گه، یوزمه - یوز، کوچمه - کوچ، رنگمه - رنگ.

فعالیتلر:

- ۱- جفت روش نى انيقلارچى بېش- آلتى جمله توزىنگ!
- ۲- گروپلرگە بۈلينىب، هر گروپ دن بىر كىشى تورىب، اوئردىن بىر نېچىتەسىنى اۇرتاق لرىگە اوقيب بېرسىن و اولر، تۈغرى، ناتۇغرىلىگى بارەسىدە فكىرىنى بېلدىرسىن لر.
- ۳- قويىدەگى جملەلرنى مناسب جفت روش لر بىلەن تۈلدىرىنگ:
  - ايناغەم، فارىاب گە كېتگەن اپدى. خداگە شكر، آقشام ايسان- ..... قىتىب كېلدى.
  - صابر، هر كون كتابخانە گە بارىب، كتابلرنى بىرىن- ..... مطالعە قىلەدى.
  - چقان- ..... . ايشلەب چرچب قالدىك.
  - آسماندە گى يۈلدۈزلىرى بىرمە- ..... . نظردىن يۈقالدىلر.
  - كېچەلر ھوا استە- ..... . سلقىن بۈلە ياپتى.

اوى تاپشىرىيغى:

جفت روش دن فايىدەلىنىب، كمىدە بېش- آلتى سطرلىك خاطرە يا انشاء يازىب كېلىنگ!

بیگیرمه بیرینچی درس

هدف‌لر:

۱- غلام محمد خدیم و اونینگ شعرلری حقیده معلومات تاپیش.

سُوراقلر:

۱- غلام محمد خدیم حقیده کیم معلومات بېرەآلەدی؟

۲- حاضرگى اوزبىك عيال و اېركى شاعرلارىدىن نېچە
کىشىنى تانىسىسىز؟ آتلارىنى کیم تختەگە يازەآلەدی؟

غلام محمد "خدیم"

اولىرده عبهر تخلصى بىلن اوزىنى تانىتىگەن خدیم، هجرى ۱۲۹۶-نچى بىل سرپل شهرىدە توغىلىدی. بىرینچى تعليماتنى آتهسى ملا رحمان على دن اورغىندى، كېنچەلىك دينى عالملر قاشىدە اوز بىليمىنى آرتىرىدى.

خدیم، دينى-ادبى علملر و عرب تىلىنى اورغىنىب، نستعليق خطىنى جوده چىرايلى قىلىب، يازىرىدى. او، بىرقىچە بىللار مىمنەدە ابو مسلم مدرسه سىدە مدرسە صفتىدە و بىرقىچە مدت ھم تجارت اتابقلرىدە منشىلىك قىلگان و انهشۇ وقتلرددە "گلبانگ قىلدەر" اثرىنى درى تىلده يازگان و فارىاب جريده سىدە اونى نشر اپتىگەن.

خدیم، فارىابدە بولگان وقتلىرىدە نادم قىصارى كلىاتىنى اصلاح قىلىب، چاپ اپتىدى. او، بىگىتلىك چاغىدە ازھر تخلصى بىلن ھم شعرلر يازگان.

خدیم بىرقىچە وقت سرپل ولايتىدە شەھىدار، خىچىڭ جوزجانى لىسە سىدە اوقيتىووجى، مطبوعات اورىن باسرى و مزارشىرىفە تفحصات رىاستىدە ايشلاۋچى بۈلۈپ رسمي ايشلەدە.

خدیم، اوزبىك، درى و عرب تىل لرىدە شعر يازگان و ابو عبدالله امام بوصىرى نىنگ "قصيدة بىردى" سىگە يېتىمىش اىكى بىت آرقەلى عرب تىلەدە جواب بېرگەن.

خدیم، ۱۳۸۰-نچى بىلە سرپل شهرىدە عالمدن كۆز يومدى. اونىنگ دېوانى و اثرلرى هنوزگەچە چاپ بۇلمەگەن.

خديم نينگ شعرلريدن يير اوونك:

اپل بيري

کوژ ياشى قانلىك آقر بغريم گه قانيم باريچه
سرغه ييب مايرىغ ابرورمن آيرولانيم باريچه
اپل بيري من اپل يشب بولسون يوقارى كېتماغى
اول يرەتكۈچدىن تىلارمن اپلگا سانىم باريچه
ساغىنib ابن يمين، انگلب نوايى سۈزلارىن
مقتەسم كىم قنچەلار آز دور اينانىم باريچه
كىمسە اپلنى اۇز تىلى جان ينگلى دور جاندىك چوچوك
توركى تىل دور قند، تورك و توركمانىم باريچه
يخشى قالىنگ اورگىنib سۈنگ اېتىمەلارگە شىلىنىڭ
مېن خديمىز يوقلەشى اولدور اپسانىم باريچه

اساسى توشونچە:

غلام محمد خديم سرپل ولايتى ده ۱۲۹۶-يىلده توغىلدى. اول عبهر و ازھر، كېين خديم تخلصى بىلن شعر يازدى. عرب تىلى، دينى و ادبى علم لىدن بىھرە آلگن اپدى. اۇزبېك، درى و عرب تىل لريده شعر يازە آلردى. دېوانى هنوزگچە باسilmەگن.

فعالىتلە:

- درس متنىنى بېش دقىقەدە جىم اوقيب، سۈنگ قويىدەگى سۈراقلىرىڭ جواب بېرىنگ:
- خديم قەپىردىن بۇلۇر اپدى؟
- نېچە تخلصى بار اپدى؟
- خديم بېرىنچى تعليماتنى كىم دن اورگىندى؟
- خديم قىسى خطنى چىرايلى قىلىپ يازر اپدى؟
- خديم قىسى ايشلرنى حياتى دورانىدە بىجردى؟
- خديم قىسى شاعرنىڭ دېوانىنى چاپگە تىارلەدە؟
- خديم درى تىلىدە قىسى قصىدەنى يازدى؟

- خدیم قیسی قصیده‌گه عرب تیلیده جواب بېردى؟
  - خدیم قیسی تیل لرده شعر يازر اپدى؟
  - خدیم دبوانى باسیلگەن مى؟
  - خدیم قیسی يىلدە، قەبېرده وفات اپتىدى؟
- ٢- تۈرت گروپگە بولىنib، غلام محمد خدیمنىنگ قىلگەن فعالىتلرى حقيده اوپىنگ و اوندن كېيىن هر گروپدىن بېرىنگىز تورىب، فكىرىنگىزنى باشقەلر بىلەن المشتيرىنگ.
- ٣- قويىدەگى يىنگى سۈزلەر معناسىنى سۈزلىكىن تاپىب، معنا قىلینگ و تۈرت-بېشىتەسىنى مناسب جملەلرده ايشلەتىنگ!
- ubreھ، ازھر، خدیم، آرتىرماق، يېتوك، نستعليق، مدرس، منشى، گلبانگ، جربىدە، اصلاح، باسيش، نادم، تخلص، شهردار، اورىن باسر، تفحصات، فصاحت، بالاغت، بىرdeھ.
- ٤- هر گروپدىن بېر كىشى تورىب، توزگەن جملەلردىن بېر - ايڭىتەسىنى باشقەلرگە اوقيب بېرسىن و باشقەلر تۈغرى و نا تۈغىريلىگى حقيده فكىرىنى بىلدىرسىن لر.
- ٥- خدیم شعرىنى بېر كىشى بلند سېس بىلەن اوقيسىن؛ باشقەلر اونگە قولاق سالىب، تۈغرى و ناتۇغىريلىگى حقيده فكىرى بىلدىرسىن لر.

اوى تاپشىرىيغى:

- ١- خدیمنىنگ شعرىنى اوقيب، اوينىڭ مضمونىنى اوز تىلینگىزدە بېش - تۈرت سطردە يازىب كېلتىرىنگ!
- ٢- خدیم نىنگ شعرىدىن كۈنگلىنگىزگە ياقّن بېرنېچە يىتىنى يا تۈلىق شعرنى يادلەنگ و صنفەدە ياددىن اوقيب بېرىنگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اوقینگ؛ تگیگه خط چیزیلگن سوژلرگه دقت قیلینگ:

- همه، حمید گپینی اپشیدی (اپگه).

- یخشی آشینی یبیدی؛ یمان باشینی. (اپگه)

- رحمان، نان گه کلمه‌دی. (تولدیروچی)

- یخشی گه قاره یوچمس، یمان گه ابل باقمس. (تولدیروچی)

- بیش نی بیش گه قوشسینگ، اوون بولهدی. (تولدیروچی)

یوقاریده‌گی جمله‌لردہ روش‌لرنینگ نحوی وظیفه‌سی کورسه‌تیلگن. روش‌لر، نحوی وظیفه‌سیده،

گپدہ، عادته حال وظیفه‌سیده قولله‌دی، مثلاً: شگوفه کوزلرینی مکارانه اوینه‌تیب، جواب ببردی.

روش‌لر اپگه و تولدیروچی، اما بعضی وقتلرده کپسیم وظیفه‌سیده هم کله‌الله‌دی؛ مثلاً: قویان

کوپدن قاچیب قوتیلمس.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لردہ روش‌لرنینگ نحوی وظیفه‌لرینی بېلگى لىڭ:

- مەھمانلر نان دن كېيىن دم آلگىنى ياتاغلىرىگە كىردىلر. (اپگه)

- يقين بير جايىدە ڦالە ياغىيدى، (كېسىم)

- اوكتىم اورتاغلارى بىلەن مجلس سۈنگىدە خىرلشدى. (تولدیروچى)

- كۈپ گپدن آزى يخشى. (تولدیروچى)

- آيلىن ھeme نرسەنى ترتىب سىز بولسە ھem به تفصىل ايتىب ببردی. (كېسىم)

- گل لر مىيىن رنگلرى و نازك باقىشلىرى بىلەن كوزلرنى بى اختيار مىست اپتەدە. (تولدیروچى)

۲- گروپلرگه بولىنىب، روش‌لرنینگ نحوی وظیفه‌لرینى انىقلابوچى اوچ- تۇرت جمله توزىنگ.

۳- ھر گروپدن بير كىشى تورىب، توزگەن جمله‌لرینى باشقەلرگە اپشىتىرسىن و صنفاداشرىدىن بىر- ايكى كىشى اۋزىزلىرىنى بىلدىرسىن.

۴- قوییده‌گی جمله‌لردہ روش‌لرنینگ نحوی وظیفه‌لرینى انىقلب بېرىنگ:

- كۈپنى يمانلە گن كۈمىلر.

- مردانە ايشلەدىك، آلغە سىلچىدىك.

- مردلرچە ظالىم‌نینگ بۇغىزىدىن توتدىك.

- اپتەلب ايشلر تېزگىنە حل بولدى، ايش قەيىردىن باشلىنگن بولسە، گپنى اوشه يېرىدىن باشلىب بېرىنگ.

اوى تاپشىرىيغى:

روش‌لرنینگ نحوی وظیفه‌لرینى انىقلابوچى نېچە جملە يازىنگ.

بیگیرمه ایگینچی درس

هدف‌لر:

- مقاللرنى آغزه‌كى ادبىيات نمونه‌سى صفتىدە تانيماق.
- مقاللرنىنگ تربىيى و ادبى خصوصىتلىرىنى بىلىش.
- آماش مفهومىنى بىلىش و متن لرده بېلگىلەپ، جملەلرده ايشلتە آلىش.

سۈرەقلر:

- (الف) سىزىلدىن كىيم بىرار مقال آيتە آله‌دى؟
(ب) بىرار پىت سۇزلە گىننەگىزىدە، مقال آيتىگەن مىسىز؟

آته‌لر سۈزى، عقل نىنگ كۈزى

اۆزبىك آغزه‌كى ادبىياتى خىلمە- خىل نمونه‌لرگە باى دىر. اولرنىنگ كېنگ قۇللەدىگىنى مقاللر دىر. مقال لرنى «ضرب المثل»، «مثل»، «نقل» و «آته‌لر سۈزى» ھم دېيدىلر. مقال لر انسان تفکرىنىنگ اپنگ چوچوك مېوه‌لرىدىن دىر. اولر حىات تجربەسى صفتىدە اوزان اوتمىش‌لردىن بويان ايجاد اپتىلىپ كېلگەن. مقاللر آغيزىدەن - آغيزگە، اولاددەن - اولاددگە بىزگەچە پىتىپ كېلگەن. بولىدىن كىشى لر سۈزلىش جريانىدە كېنگ فايىدەلىپ كېلگەن لر.

سۈزلاوجى لر سۈزلىرىنى پختە و دليللى قىلىپ ايتىشىدە مقاللرنى اورىنىلى ايشلتە دىلر. بوندە مقال سۈزلاوجى تمانىدىن خودى محكم و كېسکىن بىر حكم كىي اپشىتووجى گە تأثير اوتكىزىدە. مقاللر كۈپينچە قىسقە، اىخچىم، تۈلىق معنالى جملەلر دىر. اولر چوقۇر مضمونگە اپگە. مقاللرنىنگ مضمونى رنگىمە- رنگ بۈلۈپ، تورلى موضوعلىنى اوز اىچىيگە آلگەن. اپزگولىك، وفادارلىك، وطن سپورلىك، تۈغرىلىك، انسان دۈستىلىك، اپركىنلىك، علم سپورلىك، مەحتكىشلىك، ايماندارلىك، عدالت و حلاللىك كىي يوزلىب عالى فضىلىتلر مقاللردا عكس اپتىرىلىگەن.

مقالات ياووزلىك، خيانىت، حرامخورلىك، جهالت، ظلام، من - منلىك، غلەم موسىلىك كىي كۈپلىپ يېرىمىس و يمان نرسەلر قره‌لنگەن.

مقالات سان - سناقسىز دىر؛ بىراق هر كىيم آزمى - كۈپمى، اولىدىن بىلىشى كېرەك. كۈپلىپ عادى آدمىر خدا بېرگەن استعدادلىرىگە يەرهشە جودە كۈپ مقاللرنى بىلە دىلر و قولهى پىتىلرده اولرنى ايشلتە دىلر.

سۈزىدە مقاللەرنى اورىنىلى ايشلەتىش، سۈزىنى چىرايلى، ياقىمىلى و تأثيرلى بۇلىشىيگە كىتىه ياردىم بېرىھدى. اپنەى، قويىدە اۋزبېك مقاللەردىن بىر نېچە نمونە اۋقيسىز:

- ١- آز اۋقى، ساز اۋقى!
- ٢- آز گېپىر، كۈپ تىنگلە!
- ٣- آدم تىلىدىن ايلىنر، ھۆكىز شاخىدىن.
- ٤- اتفاق بىتىر، نا اتفاق بىتىر.
- ٥- الفت كېلسە، كىلتە كېتىر.
- ٦- اوروش بۇلسە، توروش يۈق.
- ٧- اۋقىمە سنگ، آقسە يىسن.
- ٨- اول اۋىلە، كېيىن سۈليلە.
- ٩- انصافى يۈقنى، ايمانى يۈق.
- ١٠- تىل گە خەزىمت، اپل گە خەزىمت.
- ١١- وطن دېك دىيار بۇلمىس، آله دېك يار بۇلمىس.
- ١٢- نادان بىلەن سرداش بۇلمە، يىمان بىلەن يۈلداش بۇلمە!

اساسى توشۇنچە:

مقالات آغزە كى ادبىياتنинگ كۈپ قوللەنەدىيگەن نمونەسى دىر. بولىر، سۈزلاوچىلار سۈزىنى چىرايلى، ياقىمىلى و تأثيرلى قىلىشىگە مهم رول اوينەيدى. اۋزبېك تىلى سان - سناقسىز مقاللەرگە باى دىر. اولر كىتىه تربىيى و ادبى اهمىت گە اپگە.

فعالىتلىك:

- متن اۋقىلە ياتىڭىدە اونى دقت بىلەن تىنگلەنگ و قويىدە گى سۈرالىرى گە جواب بېرىنگ:
- آنهلر سۈزى بىلەن نقل نىنڭ نىمە فرقى بار؟
- آدملىرى مقالنى نىمە اوچۇن ايشلەتىدە ئىلەر؟
- متن دە نېچە مقال كېلىتىرىلەنگەن؟
- آلتىنچى مقال نىمە حىقىدە دىر؟
- مقاللەر قىندەي جملە دىر؟
- «اوقيش» مسالەسى قىسى مقاللەرده ذكر اپتىلەنگەن؟

- ۲- هر قطاردن نوبت بیلن بیر کیشى توریب، بیرار مقال بیلسه، ایتسین.
- ۳- بیر چوکیده اولتیرگن اوّقۇوجىلر، بیرینچى مقال حقيده بحثلىشىن لر.
- ۴- هر قطاردن نوبت بیلن بیر کیشى توریب، بحث نتيجەسىنى صنفداشلىرىگە ایتسين.
- ۵- قويىدەگى سۈزىرنى سۈزلىك ياردىمىدە معنا قىلينگ:
- تفكر، چوچوك، سۈلاوچى، دليللى، اورىنلى، ايخچم، اپزگولىك، ياوزلىك، چېكتىيرماق، سان - سناقسىز، تىنگلەماق، كلفت
- ۶- يوقارىدەگى سۈزىردىن اىكىيەسىنى تىلب، مناسب جملە توزىنگ!

اوى تاپشىرىغى:

- ۱- هر كىم عايىلە اعضاسى ياردىمى بىلن كمىدە بېتى تە مقال يازىب كېلىسىن.
- ۲- اونىنچى مقال حقيده فكرينگىزنى كمىدە بېش سطرلىك بير انشاء دە يازىب كېلىنگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی دقت بیلن اوقيینگ و خط چيزيلگن سۈزلىگە توجه قىلينگ:

- اولر چوقور مضمونگە اېگە.

- بولىرىن سۈزلىشىدە فايىدەلىلەدى.

- اېلىپك استعدادلى؛ او، كۈپ اوقييىدى.

- سىز، قىچان كېلەسىز؟

- همە كېلىپ بۇلدى.

- اوشەنى مېن گە بېرىنگ!

يوقارىدەگى اولر، بولر، او، سىز، همە و اوشە، مېن سۈزلىرى كىشى يا نرسەلرنىنگ اورنىنى آلگن.

بولرنىنگ بىرچەسىگە آلماش دېيلەدى.

آلماش: جمله‌لرده تكرار بۇلمىسىكى اوچون آت، صفت، روش و سان اورنىيگە ايشلەتىلەدىگەن

سۈزلى آلماش دېيلەدى؛ مثالر:

- توران جودە استعدادلى اوقۇوچى. او، اورتاغلىرىيگە ياردىم بېرەدى.

- باير تۈرتىنچى صنفەدە اوقييىدى. مېن ھم شو صنفەدە اوقييىمن.

- شهردە چىرايلى تعمىرلر كۈپ. بولر شەھىرنىنگ كۈركىنى آشىرگەن.

- قىشلاقلىك مەمانلار كېلىدىلەر. اولرنى مەمانخانەگە جايلشتىرىدىك.

بو مثاللارده "توران" (آت) اورنىيگە "او"، "تۈرتىنچى" (سان) اورنىيگە "شو"، چىرايلى (صفت) اورنىيگە

"بولر"، مەمانلار (آت) اورنىيگە "اولر" كېلىتىرىلىگەن.

فعالىتلر:

۱- آت، صفت، روش و سان اورنىيگە بىر- بىر آلماشنى جمله‌لرده يازىنگ:

مثال: بلند تاغ ← او تاغ

۲- قويىدەگى جمله‌لرنى مناسب آلماشلار بىلن توڭلۇنگ:

- اېكىن دە ياوايى اوئلر بار . . . . نى اورىپ تىشلە!

- كتاب المارىدە، . . . . نى بېرا!

- كسل بالەلر قنى؟ . . . . نى كېلىتىرىنگ!

- كۈپلەرى ارىيغ قۇيىلر اېكىن . . . . نى اجرەتىنگ.

۳- هر قطاردن بیر کىشى نوبت بىلەن تورىب، توگلله‌گەن جملەلریدن فقط بىرتهسىنى اوقيسىن و باشقەلر او حقدە فكر بىلدىرسىن.

۴- بىر چوکىگە اۇلتىرگەن اۇقووقچىلەر بىرگەلشىپ قويىدەگى مىتىدىن آلماش لرنى تاپىب، كتابچەلرىگە يازسىن لر:

بوگون اۇرتاغىم تېمۇر كېلەدى. او و مېن بىرگە باغچەمىزگە خىلە - خىل گل لر اپكەمىز. اولرنى بازاردن ساتىب آلگەمىز. گل لر ارەسىدە آلتىتەسى جىرىن دىر. اوشهلرنى گلداڭى گە ئېكەمىز. اولر باغچەمىزنى چىرايلى و گۈزەل قىلەدى. بىز ايكىمىز گل لر، اوسىملىكلىرى و كۈركم طېيىعتنى سېۋەمىز و اولرنى اسرەيمىز.

۵- هر قطاردن بىر کىشى نوبت بىلەن تختەگە بارىب، بېلگىلگەن آلماشلىنى يازسىن. باشقەلر او حقدە فكر بىلدىرسىن.

۶- قويىدەگى جملەلر نىنگ قەى بىرىدە آلماش بار و قەى بىرىدە يۇق؟
- سېۋىنج، گل تېرىدى.

- او، مېننىڭ اۇرتاغىم دىر.

- كتابلەر، اوشه يېرده اپدى.

- اپرکىن، بوگون كېلەدى.

- قىزىل مۇترگە قەرە! او تاغەم نىكى دىر.

- بو يېرده اۇنتە نان بار. مونچە ناننى نىيمە قىلەى؟

- سېن قچان بىز بىلەن درس تىارلەسىن؟

اوى تاپشىرىيغى:

بىر قىسقە خاطرە يا حكايه يازىب، اوندە آت، صفت، روش و سان اۇرنىڭكە كمىدە تۈرەتتە آلماش ايشلەتىنگ!

بیگیرمه اوچینچی درس

هدفلر:

- اولکه سپورليک روحیه سینی کوچه یتیريش.
- شعر دکلمه سینی يخشى راق اور گنيش.
- کيشى لىك آماشلر (ضمایر شخصی) نى اور گنيش و ايشلته آلىش.

سۈرالىر:

- اولکه مىز نېچە ولايت دن تشكىل تاپغان؟
- ب حرفى بىلن باشلىگن نېچە ولايت آتىنى بىله سىز؟

اولکه سپورليک

ابزگو آرزو لىيم او شالدى بوگون

بۈلدى سعادتلى زمان ھممىم

ايستەگىم، اميدىم، آلتون دورانىم

مقدىس كونلرىم، يعنى بىرەميم

***

مدھىنگنى تىنگلەيمىن ترانەلر دە
كۈنگۈل لر، يورەكلىر سېن بىلن پارلاق

سېن گللب يشنرسن زمانه لرده

كېله جك دوريميز سېن بىلن قووناق

***

سېن اوزينگ سن مېنىڭ درديمگە دوا
جراحتلى روحگە سېن سەن مەھمەم
بخت، يارىنگ بولسىن، شانلى وطنىم
قەيپرەد بولمه يىن، اپنەي يوق كەميم
(عبدالحميد آگە)

اساسى توشۇنچە:

حضرت اميرالكلام عليشیر نوايىننگ «وطن حبى، ايمان نشانى دورور» دېگنلىرى دېك
وطنيمىز محبتى ايمانىمىزدىن بىرگىنە نشانە دىر. هر بىر اپل - اولوس، اولكەسى و آنه يورتى اوچون
ايتنىسى، البتە اوشه اولكە زرافشان بولىپ، گللب يشنەيدى و آلغە بارەدى. بىز ھم اوز يورتىمىزنى
سېۋىپ، يىشىنىشىمىز كېرەك.

فعاليتلر:

- ١- شعرنى اوز يانىنگىزدە تكرارلىب، دكلمە قىلىشنى اورگىنинگ.
- ٢- اۇقوچىلدەن اوچتەسى شعرنىنگ بىر - بىر بولگىنى دكلمە قىلىسين و باشقەلر اونگە
قولاق سالسىنلر.
- ٣- قويىدەگى لغتلىر معناسىنى يازىپ جملەلرده ايشلەتىنگ:
اپزگۇ، سعادتلى، ھەمم، آلتون، بىرەم، مەح، پارلاق، كېله جك، قووناق، جراحت، شانلى،
ارداق لماق، حب، قۇينىدە، كىيم
- ٤- اۇقوچىلەرنىچە گروھ گە بولىنىپ، هرگروھ يا وطن قۇينىدەگى راحت و سعادت يا
وطن دن اوذاقدە يا مهاجرتىدەگى بخت سىزلىك و قىغولر حقىدە اوز ارا كېنگاشىپ، فكىرىنى
يازىسىنلر، كېپىن هرگروھ دن بىر - بىر كىشى يازىلگەن فكرنى اۇقيسىن. يازىمە فكىرىنىنگ
اۇقيشى توگە گۈنچە، نوبت دوام اپتىسىن.

اوى تاپشىرىيغى:

وطن و وطن سبورلىك حقىدە اون سطرلىك بىر انشاء يازىپ كېلىنگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سوْزلریگه دقت قیلینگ:

- ۱- سپن گللب يشنرسن زمانه‌لردد.
- ۲- کېله‌جک دوريميز سپن بىلن قووناق.
- ۳- سپن اۋزىنگ سەن مېنینگ دردیم‌گە دوا.
- ۴- افغانستان بىزنىنگ وطنيميز دير.
- ۵- بىز هردايم وطنيميزنى سپوهميز و اونى ارداقله يميز.
- ۶- سىز اولكەنگىزنى نيمه اوچون سپوهسيز؟
- ۷- مېن تېمور، ارسلان و يۈلبرس دن: سىز نيمه اوچون اولكەنگىزنى سپوهسيز؟ دېب، سۈرەدىم.
اولر: بىز وطنيميز قۇينىدە اوسيگن ميز، شونىنگ اوچون اونى سپوهميز، دېدىلر.
يوقارىدەگى تگیگه خط چیزىلگن سوْزلر، «كىشىلىك آماشلىرى» يا «ضميرهای شخصی منفصل» دېلىدەيلر. شونىنگ اوچون كىشىلىك الماشلىنى قويىدەگىچە تعرىفلە يميز:
كىشى يا شخص آتى جمله‌لرده قىته- قىته آلينمسلىك اوچون شخص آتى اورنىگە قۇللەنيلەدىگە مستقل سۈز، كىشىلىك آماشى دېلىدە. بو آماشلار ايکى خىل گە بۈلەنەدى: اىرى يَا منفصل و قۇشمە يَا متصل.

كىشىلىك اىرى آماشلىرى قويىدەگىلر دير:

مېن	بىز
سپن	سىز
او	اولر

عزيز اُقۇوچىلر:

الف- قويىدەگى شعرلرنىنگ قالگن قىسىملىرىنى يازىنگ:

۱- اپز گو آرزو لريم.....

۲- بۈلدى سعادتلى.....

۳- اىستەگىم..... دورانىم.

۴- ..... بىرھەمەم.

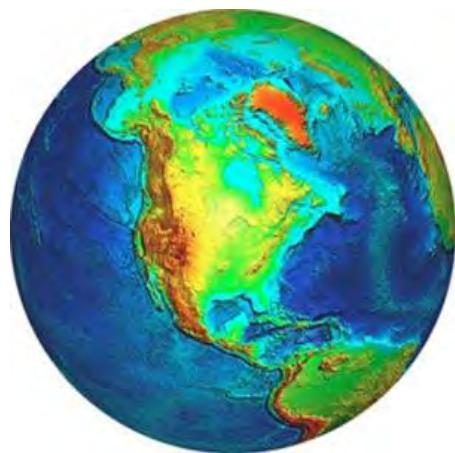
۵- سپن اۋزىنگ .....

- ۶- جراحتلى ..... مرهيم.
- ۷- ..... وطنيم.
- ۸- قهپرده .....
- ب- كيشى ليك آماشلىنى آلتى - آلتى جمله گه كېلتيرىنگ!
- ج- قويىدەگى جملەلرده كيشى ليك آماشلى آستىگە خط چىزىنگ:
- ۱- آنه يورتىيم عزيز افغانستان! مېن دايىم يشنەشىنگنى اىستەيمن.
- ۲- افغانستان بىزنىنگ اولكەمېز دىر.
- ۳- او غربىتە عزيز اولكەسى، آرمانىيە يشر اپدى.
- ۴- يورتىيمىز اوسيشى و خلقىمىز تىنچلىگى بىزنىنگ اېزگو غايىھمېز دىر.
- ۵- سېن نېگە بوگۇن مكتب گە كېچراق كېلىنگ؟
- ۶- بىز و سىزگە وطن سپوگىسى و خدمتى فرض دىر.
- ۷- اولر، مكتب باغييە سپورت قىلىيلر.
- د- قويىدەگى جملەنى آلتى كيشى ليك آماشى (مېن، سېن، او، بىز، سىز، اولر) گە قىتەرىنگ:
- مېن آنه وطنىمنى سپوهمن.

بىيگىرمە تۈر تىنچى درس

هدفلىرى:

- طبىعت و اينيقسه يېر كرهسى اهمىتى و چىرايىنى تووشونىش.
- طبىعت و يېر كرهسى گۈزەللىكى و پاكىزەللىكىنى سقلىش گە ترغىب اپتىش.
- اۋزىلىك آلماشىنى تانىب، جملەلرده ايشلتە آلىش.

يېر گۈزەللىكى

الله ﷺ، كايناتنى گۈزەل قىلىپ يېرەتگەن. كايناتنىڭ اپنگ گۈزەل قسمى يېر كرهسى دير، چونكە اوندە بىرچە مخلوقاتنىڭ اپنگ شرفلىسى - انسان - يشهيدى. يېر بىلەن بىرگە بىزهم قوياش سىستىمىدە باشقە سيارەلر بىلەن بىرگە قوياش تېڭرەسيگە ايلنەدى. يېر بىلەن بىزهم قوياش تېڭرەسيگە ايلنەمېز. عىن وقتىدە، يېر اۇز تېڭرەسيگە ھم بىر كېچە و كوندوزدە بىر قىتلە ايلنەدى.

يېر كرهسى اوzac - يقىن دن تورلى حالتىرە كۈرنەنەدى. اگر اوچاق بىلەن سفر قىلىسنگىز، باشى آپاق آسمان اوپر تاغلر؛ كېنگ سايىلر؛ قوروق چۈللر؛ يېم - يشىل اۇرمانلار؛ آقىب تورگەن كۆم - كۈك دريالار؛ پختەدېك آپاق بولوتلەرنى كۈرهسىز. بو چىرايلى منظرەلر، كۈروچى گە ياقىمىلى لىذت و حلاوت بغيشلەيدى.

يېر كرهسى فضا كېمەسى (يسەمه قمر) دن قرهلگىنده، چېكسىز كىھان بغرىدە كۆم - كۈك كەرە شكلىدە كۈرنەنەدى. بو چىرايلى كۈكلىك، يېر اتموسفيرى طفili دن دير.

برىچەنگىز يېر يوزىدە قىشلاقلىرى و شەھەلرگە سفر قىلىگەن بولۇنىڭ كېرەك. بو حرکتىدە كۈزىنگىز آلدىن يېراقلىرى يېل اپسىشىدىن يېلىپىرەب تورگەن قطار درختلر؛ چىو - چىولب، اوچىب - قۇنىب يورگەن

تورلى رنگلرده‌گى قوشلر؛ سوولرى شلدىرەب آقىب تورگن اريقلر؛ يېر يوزىنى قاپله‌گن مخمل دېك يىم - يشىل ميسەلر؛ تورلى اوسيملىكلىرى و چېچكلىرى بىلن بېزەلگن تېپەلر، آدىرلر و سايلىر، كېنگ و يشىل اپكىن زارلر اۋتەدى.

توندە، يېر كرهسى آسمانى نىنگ مينگلرچە يولدوزلىرى سىز تمان كىپرىيک قاققنى، كوندوزگى كۈم - كۈك آسمانى و كون باترىدە قىزىل و سرخ رنگگە بۇيلگەن افقى قنچەلر جاذبەلى دىر. بو نرسەلرنىنگ بىرچەسى يېر كرهسى و طبىعتنىنگ گۈزەللىيگى دىر.

تېنگىرى تعالى يېر و طبىعتنىنگ بىرچە بايلىكى و گۈزەللىيگىنى بىز انسانلرنىنگ اختياريمىزگە قۇيىگەن. بو نعمتلىردىن معقول و اورىنلى فايىدەلنىش بىزگە تعلقلى دىر. اونى اسرەش و ضرر يېتكىزمىلىك ھم بىزگە باغليق.

نفوس كۈپەيىشى، تخنىك و صنعت رواجى، آدملىرنىنگ پرواسىزلىكى، مىدە - كىتە اوروشلار، طبىعت بايلىكلىرىدىن نامعقول فايىدەلنىش، طبىعت گۈزەللىيگى و قانونلىكى جىدى ضرر يېتكىزمىقاقدە. شو باucht، يېر كرهسى بايلىكلىرىدىن ياخشى و معقول فايىدەلنىش و اونىنگ گۈزەللىيگىنى اسرەش ھر يېر انسان نىنگ بورچى دىر.

اساسى توشۇنچە:

الله ﷺ طبىعت و يېر كرهسىنى گۈزەل قىلىپ يەرەتگەن و انسان اختيارى گە قۇيىگەن. بو گۈزەللىك و بايلىكلىرىدىن بەھرەمند بۈلۈش، بىرچە انسانلرگە تېگىشلى دىر. يېر و طبىعت گۈزەللىيگى و بايلىكىنى اسرەش و اوندىن معقول فايىدەلنىش ھر يېر انسان بورچى دىر.

فعالىتلەر:

- ١- اۋقىتىووچىنگىز درس متنىنى اوْقى ياتىڭنە، اونى دقت بىلن اپشىتىنگ!
- ٢- يېر گۈزەللىيگىدىن ايكىتەسىنى آيتىنگ!
- ٣- تۈرت دستە گە بۈلۈنib، يېر گۈزەللىيگى و پاكىزەللىيگىنى اسرەش يۈللەرى حقيىدە بىح لىشىنگ!
- ٤- ھر دستەدىن يېر كىشى نوبت بىلن تورىب، اۋز دستەسى فكىرىنى آيتىسىن.
- ٥- قويىدە گى سۆزلىنى معنا قىلىپ، اوچتەسىگە جملە توزىنگ: فضا كېمەسى، كايىنات، قوياش سىستىمى، سيارە، آسمان اۋپەر، حلاوت، تون، يېل، كىهان، قاپله‌گن، كىپرىيک، كون باتر، رواج، اتموسفير، افق، اورىنلى.
- ٦- ھر قطاردىن يېر كىشى نوبت بىلن تورىب، توزگەن جملەسىنى اوْقىسىن.

اوى تاپشىرىغى:

- ١- يېركەرسى و سىز يشب تورگن محىط گۈزەللىكلىرىدىن يىنگى - يىنگى نومۇھلىزى كتابچەلرنىگىزگە يازىنگ!
- ٢- متندىن سىزگە ياققۇن جملەلرنى چىرايلى خط بىلن كتابچەلرینگىزگە يازىب كېلىتىرىنگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنى دقت بىلن اوقيىنگ و تىگىگە خط چىزيلگە سۈزلرگە توجە قىلىنگ:

- بىر اوز تېڭىرەتىگى گە هم اىلنه‌دى.

- بىر گۈزەللىيگىنى اسرەش، هر بىر انسان نىنگ اوز بورچى دىر.

- بو ايشنى مېن اوزىم بىرىدىم.

- آيدىن بو رومالچەنى اوزى تىكىكن.

بو جمله‌لرده "اوز" سۈزى ايشلەتىلگەن. بو سۈزنى اوزلىك آلماشى دېيدىلر.

اوزلىك آلماشى:

كىشى، نرسە و بويوملرنى انيقلب ياكە تأكىدلەپ كۈرسەتىش اوچون قوللۇنى دىيگەن "اوز" سۈزى، اوزلىك آلماشى دىر. بو آلماش، منفصل كىشىلىك آلماشى بىلن بىرگە آلتى شخص گە قويىدەگى دېكى صرف بۇلەدى:

اوزىم اوزىمەز

اوزىنگ اوزىنگىز

اوزى اوزلىق

فعالىتلە:

1- قويىدەگى سۈزلىدن اوزلىك آلماشىنى بېلگىلەنگ:

- اوکەم يكە اوزى مكتبى گە كېتدى.

- او، اوز ايشىنى اوزى قىلەدى.

- اوز مسؤولىتلىينىڭىزنى اوزىنگىز بىرىنگىزلىرى.

2- قويىدەگى جمله‌لرنىڭ بۇش يېرىلىنى تولدىرىنگ:

- اورتاغىيم . . . اوبي گە كېتدى.

- . . . يىنگ قىلە آلسىنگ، ياردىم سۈره!

- هر كىيم . . . وطنىنى سېۋەدى.

- مېن . . . يەم كېتەمن، سېن . . . يىنگ كېت.

- قۇيىنگى! بوايشنى . . . . . قىلەمەزى.

۳- قوييده‌گى متنده اۇزلىك آلماشىنى بېلگىلنگ:

جمعه كونى ۷ - ۸ كىشى بۈلۈپ، سير اوچون اوز قىشلاغىمىز يانىدەگى دله‌گە كېتدىك.
برچەنинگ ايشى آلدىندىن بېلگىلنگن اپدى. شو باعث، هر كىم اوز ايشىگە باشلەدى. مېن
اۋزىزم بۈلسە، آشپىز بىلەن ياردىم بېرىشىم كېرەك اپدى. بىراق او، اوز بىلگىنيدىن قالىمەئى، مېن
اوز ايشىگە ارەلشىگنى قۇيمەدى.

۴- اۇزلىك آلماشى بىلەن ايڭى جملە يازىنگ!

۵- هرقطاردن بىركىشى تورىب، يازگەن جملەسىنى اۇقىسىن و باشقەلر فکر بىلدىرسىن.
قوييده فارسچە سۈزلى بېرىلگەن. سىز اونى معنا قىلىب، اۇزبېك تىلى گە خاص بۇلگەن (و) و
(ي) نى اوز جايىگە قۇينىڭ:

شمال، سال، زمين، دست، غلام، پنج، خالى، شاگىرد، مرد، دوست و رفيق

اوى تاپشىرىغى:

۱- تۈرت سطرلىك بىر متن يازىب، اوندە كمide اوچ قتلە اۇزلىك آلماشىنى ايشلەتىنگ!

۲- قوييده‌گى جملەنى اۇزلىك آلماشى بىلەن آلتى شخص گە صرف قىلىنگ:

مېن بو ايشنى اۋزىزم توگەتەمن.

بیگیرمه بپشینچی درس

هدفله:

- ۱- عایلوی یشش نینگ یخشی لیگینی بیلیش.
- ۲- درس متنی نی دقت بیلن اوقيب، قيسقىرتمەسى نی آيتە آلىش.

سۈراقلە:

- ۱- عايىلە كېمىلردىن تشكىيل تاپگەن؟
- ۲- بىر عايىلدە آتە- آنه نينگ بورچى نىمە دىر؟

عایلوی حیات

عايىلە دېگىنده نىمەنى تووشۇنەسىز؟

آتە- آنه و فرزندلرى بىرگە يىشەياتىگەن و حييات كېچىرەياتىگەن بىر اويدە گىلىرنى عايىلە دېيدىلر.
عايىلدە بۇبە- مامە (بى بى) آتە- آنه، اكە- اوکە و آپە- سىنگىل لر يىشەيدىلر و بىرگە لىكىدە حييات كېچىرەدىلر. عايىلە عضولرى اۋزلىرى نينگ تىنج و تاتو يشش لرى اوچون، هىرىرى نينگ حق و حقوقلىرىنى تانىب، بىر- بىرلىرىنى حرمت قىلىش لرى كېرەك.

آتە و آنه عايىلە نينگ باشلىغى حىشىدە بالەلر نفقەسىنى تىارلەيدىلر. اوى ايشلرى، بالەلر تربىيەسى و شونگە اوخشاش مسؤولىتلەر اولىرى نىنگ يېلكەلر لىگە قۇيىلگەن. عايىلە نىنگ كەنە فرزندلرى ھم اويدىن تشقىرىدە گى آيرىيم ايشلرددە اۋز آتە- آنه لىگە ياردىملىشەدىلر.

آتە- آنەلر نىنگ اۋز بالەلر تۈغريسىدە قىندهى آغىر مسؤولىت لرى بۈلسە، فرزندلر نىنگ ھم اۋز آتە- آنەلر لى، ھىمە اكە- اوکە و آپە- سىنگىل لرى تۈغريسىدە كەنە مسؤولىت لرى بار، يىنى فرزندلر آتە- آنەلر لى و اۋزلىدىن ياشى اولوغ بۇلگەن كىشى لرگە حرمت قىلىب، اينىقسە اولىرى بىلن عايىلە و حياتىدا بىرگە قىتنەشىش لرى كېرەك.

اولوغلاردىن كىچىكلىرى شفقت و مەربانلىك، اولوغلارگە حرمت و آلقىش حييات نىنگ چىرايى دىر.

حضرت امير عليشىپر نوايى شوندەسى دېيدى:

كىيم كە اولوغ راق، انگە شفقت كېرەك   كىيم كە اولوغ راق، انگە حرمت كېرەك

شونینگ اوچون، عایله‌ده‌گی برقه کته-کیچیکلر بیر- بیرلریگه احترام قیلیب، بیر- بیرلری نینگ فکر و نظرلریگه قوشیلیش لری کپره‌ک. باله‌لر اپسه اولغه‌یگن لریدن کپین اوز آته- آنه‌لریگه ياردم بېرماقلری ضرور دیر، چونكە آته و آنه‌لری قریگن چاغلریده هر قنده‌ی ياردم گه محتاج دیرلر.

اساسى توشونچە:

عایله اعضالرى آته- آنه و اوغىل- قىزلردن عبارت دير. هر بير عایله‌نینگ اساسى، مهر و محبت و ايناقلىكىه استوار. عایله اعضاسى نینگ غمخوارلىگى، محتى و بير- بيرلریگه ياردم لشىشى يىلن يخشى حيات كېچىرە آلىش ممکن.

فعاليتلر:

الف: درس متنىنى اوقيتو و چىنگىزدن دقت يىلن اپسيتىگىزدن كپين قويىدەگى سۈراقلىرىگە

جواب بېرىنگ:

۱- عایله كيم لردن توزىلگەن؟ اولر آتىنىي آيتىنگ.

۲- عایله باشلىغ لری كيملر دير؟

۳- بير عایله‌ده آته- آنه‌نینگ نيمه مسؤوليتلرى بار؟

۴- حضرت امير علیشېرنوايى ياشى اولوغلر و كيچىكلار حقىدە نيمه دېگن لر؟

۵- كيچىكلار نيمه اوچون كەتلرنى حرمت اپتىش لری كپره‌ك؟

۶- بير عایله‌ده بخت و سعادتلى يىشش اوچون نيمه‌لرنى بجريش كپره‌ك؟

ب: اوقووچىلرden ايكىتەسى اورنىدىن تورىب، درس حقىدە سۈزلىسىن.

ج: قويىدەگى يىنگى سۈزلى معناسىنى يازىب، جملەلرde ايشلەتىنگ:

بىرگەلىكىدە، تاتۇو، نفقە، بورچ، آقىش، چىراى

د: هر قطاردىن بير كىشى توزگان جملەلردن نېچىتەسىنى باشقەلرگە اوقيب بېرسىن،

صنفداشلر اولىرىنىڭ تۇغرى و ناتۇغريلىگى حقىدە اوز فكرلىرىنى ايتىسىن لر.

ه: يانمه- يان اولىتىرگەن لر نوروز بىرەمى و دەقان كونىنىي قندهى كوتىب آلىش حقىدە فكر المىسىنلر. هر گروپدىن بير كىشى تورىب، گروپ فكرىنى باشقەلرگە آيتىب بېرسىن.

اوى تاپشىرىيغى:

نوروزدە قندهى مراسىم و اوپىن لر بولەدى؟ شو حقدە ۸-۶ سطرلىك بير متن يازىب كېلىنگ.

گرامر تمرینی:

قوییده گی جمله لرده، کېلىشىك قوشىمچەلرنى تاپىپ، چىزىق بىلەن كۈرسەتىنگ:

- ۱- عايىلەدە گى كىشى لر بىر- بىرلرىگە حرمت قىلىش لرى كېرەك.
- ۲- بالەلر، آته- آنه ھمدە آپە- اکەلرى نى چىن كۈنگل دن سېوיש لرى كېرەك.
- ۳- بار قىين چىلىك لرنى اۇرتەدن كېتكىزىش اوچون عايىلەدە بىرلىك و بىردىلىك نى توزىش كېرەك.

سۈز لشۇولۇ:

اۋۇچىلار گروپلار گە بۇلۇنىپ، درس حقىدە سۈزلسىن لر و تورلى كېلىشىك لرنى ايشلەتىپ، جملەلر يازسىن لر.

فعالىتلەر:

۱- باش كېلىشىگى، توشوم كېلىشىگى، جۇنەلىش كېلىشىگى، اۇرىن (بىت) كېلىشىگى و چىقىش كېلىشىگى گە بىر- بىر جملە يازىنگ.

۲- قويىدە گى جملەلرده ايشلەتىلگەن "كېلىشىك" لر تىكىگە خط چىزىب، آتلىرىنى توتىنگ:
الف- ارسلان، باتورنىنگ اوکەسى دىر.

ب- جۇره، اوکەسىنى مكتبىگە آلىپ كېلدى.

پ- اولوغ بىگ، هر توشدۇن كېپىن گل لرى گە قرهيدى.

ت- باتور، ايناغەسىنى باققە آلىپ باردى.

ث- تېمور قىشلاق دە يشهيدى.

ج- شىيان مكتبىن كېلىپ، درسلىرىنى تكرارلەيدى.

۳- قويىدە گى جملەلرنىنگ بۇش يېرلرىنى تۈلدۈرۈنگ:

۱- ..... عايىلە دېيدى لر.

۲- عايىلە اعضاالرى بىر- بىرلرىگە .....

۳- عايىلەنىنگ كىتە .. . اوى ايشلەریدە .. .

۴- ..... كىچىك لرگە شفقت و مەربانلىك .. .

بويروق:

حضرت اميرعليشپرنوايى نينگ ياشى اولوغلر و كىچىكلر حقيده آيتىنگ سۈزلىينى شرح و معنا قىلينگ!

اوى تاپشىرىغى:

آلتى ته كېلىشىككە آلتى ته جملە يازىب كېلىنگ!

كېلىشىكلىر تىگىگە خط چىزىب كۇرسەتىنگ!

بیگیرمه آلتینچی درس

هدفلر:

- تیلفون تاریخی توغریسیده معلومات گه اېگه بولیش.
- گرامر نی چوقورراق اوړگنیش.

سُوړاقلر:

- تیلفون سُوژی قیسى سُوژلردن تشکیل تاپګن و معنالری نیمه دیر؟
- افغانستانده تیلفون نېچه بیل لیک تاریخ گه اېگه؟

تیلفون

انسانلر اوzac بېرلرده يشه يدیگن قوم و قرينداشلری نينگ حاللريدين خبر آلې، ارتباطده بولیش لري قدیم زمانلرden بويان اپنگ اساسی ضرورتلريدين سنه‌لر ابدی. اوللرده انسانلر چاپار آرقه‌لی بېر- بېرلری نينگ حاللريدين آگاه بولر اپدیلر و پادشاهلر اپسه چاپار و کبوتر آرقه‌لی اولکه‌نینگ هر بېرلرden آگاه بولر اپدیلر.

اون سکيزيونچي قرن ده ساینس بیلمدانلریدن ایکی کيشی فارادي و اوستاد تیلفون اساسیني اختراع قىلدىلر. كېين ميلادى ۱۸۷۶-نچى بیلى امريكا بیلمدانلریدن "الكساندر گراهام بل" دېگن بېر کيشی تیلفوننى اختراع قىلدى. تیلفون سُوژی يونانچه ایکی سُوژ "تېلى-Phone" فاصله، فون -سېس" دن تشکیل تاپگن. تیلفون آرقىلى بېلى فاصله‌لردن سېس اېشىتىلېب، بېبارىلەدی. افغانستانده تیلفون دستگاهسى ۱۳۱۷-نچى هـ . ق بیلى امير حبیب الله خان دورىدە قورىلىب، ايشگه باشلەدی.

اوللرده تیلفون دستگاهسى كۈپ ساده ابدی، كېين تكنالوژى آلغه بارىشى بىلن تیلفون دستگاهسى هم الکترونيکى و مدرن بولىدی.

حاضر دیجیتال و قول تیلفون (موبایل) لر چيقيب، تورموشده انسانلرنينگ ارتباطى نى تامينلىپ، قىينچىلىكلىرىنى جوده هم آسان قىلگن دير. دنيانينگ ھر بىريگە خواھله گن كىشىمىز بىلن قول تیلفون (موبایل) آرقەلى ارتباطده بولە آلامىز. تیلفوننى انترنيت گە باغلب، ايستە گن معلوماتىمىزنى قولگە كېلىتىرە آلامىز.

اساسى تووشونچە:

تیلفوننى ۱۸۷۶-نچى يىلدە، امريكا بىليمدانلىرىدىن "الكساندر گراهام بل" دېگن بىر كىشى اختراع قىلگن. تیلفون انسانلرنينگ اوذاق بىرده يشهيدىيگەن قوم و قرينداشلىرىنىڭ حاللىرىدىن خبر آليشلرىنى آسان قىلگن.

فعاليتلر:

الف: درس متنى نى بىر اوّقووچى اوقيسىن، باشقەلر دقت بىلن اپشىتىب، قويىدە گى سۈراقلىرى كە جواب بېرسىن لر:

* نيمە آرقەلى دنيانينگ ھر بىريدىن، بىر- بىرىمىز بىلن ارتباط آلاامىز؟

* قدىم زمانلرده انسانلر بىر- بىرلىرىنىڭ احوالىدىن قىدەي آگاھ بۇلار اپدىلر؟

* تیلفوننى كىم اختراع قىلدى؟

* تیلفون قىسى يىلى افغانستاندە قورىلىپ ايشىگە باشلەدى؟

* تیلفون دستگاهسى قىسى پادشاھ دورىيده افغانستاندە قورىلىدى؟

* قول تیلفونى (موبایل) قندەي قولەيلىكلەرنى يەرهتگەن؟

ب: موبایل حقىدە معلوماتلى اوّقووچى، موبایل قندەي ايشلەتىلىشىنى باشقەلرگە كۈرسىتىسىن.

* موبایل نىنگ فايدە و ضررلىرى حقىدە اوپىلب، هرقطاردن نوبت بىلن بىر نېچە كىشى سۈزلەسىن و ايڭى كىشى تختە گە بارىپ، بىرى ضررلىرى و بىرى فايدەلىرىنى يازسىن.

ج: قويىدە گى لعتل معناسىنى سۈزلىك دن تاپىب، جملەلرگە ايشلەتىنگ:

چاپار، اختراع، تكنىك، الكترونىكى، ديجيتال، مدرن

اوى تاپشىريغى:

ارتباط وسیلەلری تورموشده قىينچىلىكلىرىنى قندەي حل قىلگن؟

بو بارەدە بىلگن لرىنگىزىنى نېچە جملەدە كتابچەلرىنگىز گە يازىپ كېلىنگ.

گرامر مشقی:

قوییده‌گی جدول نی یخشی اوْرگه‌نینگ، هر بیرینگیز قوییده‌گی کېلىشىكىلر و سۈراقلەرگە قىرهب بىر - بىر جملە يازىنگ و جدولدەگى هر سۈرافقە جملەنگىز بىلەن جواب بېرىنگ.

سۈراقلەر	قۇشىمچەسى	کېلىشىكىلر نىنگ نامى
كىيم؟، نىمە؟، قەيىر؟	-	باش كېلىشىك
كىيم نىنگ؟، نىمە نىنگ؟	نىنگ	قرتىچىك كېلىشىك
كىيم نى؟، نىمە نى؟، قەيىرنى؟	نى	توشوم كېلىشىك
كىيم گە؟، نىمە گە، قەيىرگە؟	گە، - كە، - قە	جۈنھەلىش كېلىشىك
كىيم دە؟، نىمە دە؟، قەيىر دە؟	دە	اورىن - پىت كېلىشىك
كىيم دن؟، نىمە دن؟، قەيىر دن؟	دن	چىقىش كېلىشىك

فعالىت:

ايکىمىزنىنگ آلدىن-كېپىن اولتىرگن اۇقۇوچىلار بىر گروپ بۈلۈپ، اۇقىتۇوچى نىنگ بوبىروغى گە بناءً تىلفونلار آرقەلى ارتباط باغلش، خط يازىپ، پسته دن يىمارىش، تلگراف آرقەلى خبر بېرىش نىنگ فايدە و ضرۇلەردىن حىقىدە كمىدە بېش دليل يازسىنلەر. هرگروپ دن بىر كىishi شو اوج وسىلە نىنگ فايدەسى، و ايکىنچى گروپ دن بىر كىishi ضرر يا كمچىلىگىنى تختە گە يازسىن. اۇقىتۇوچى آخردە فىكىر بىلدىرىپ، رەنمماлиك قىلىسىن.

اوى تاپشىرىغى:

هر بيرينگىز آته، آنه، اوْرتاق يا سپوگن دوگانه نگىز گە كمىدە سكىز سطرلىك بىر يىتىك (خط، نامە) يازىپ كېلىنگ!

بىيگىرمە يېتىنچى درس

هدفلە:

۱- چرس ضررلەينى توشونىش و اونگە قرشى تورىش.

۲- روش (قىيد) نى اۇرگىش و جملەلرده ايشلتە آلىش.

سۈرەقلەر

۱- چرس، چېكەدىيگەن كىشىنىنگ حالتى، قندەى بۇلەدى؟

۲- چرس چېكىش آلدىنى قندەى آلىش ممكىن؟

چرس ضررلرى

يۇلداش، آدىردىن اوٽىن آلىپ كېلەياتىن چاغدە، يۇلدا
بىر كىشىنى كۈردى. او، بىر درخت تىگىدە سىگرت چېكىب،
كېتمە-كېت يۇتهلر ئەدى. آستە-سېكىن درخت تمانىگە بارىب
كۈرسە، اۇرتاغى بىلاس اپكەن.

يۇلداش: هە بىلاس! بو بىردى نىمە قىلىپ اوٽىتىرىپسىن؟ دېدى.

بىلاس: سېندىن قندەى ياشىرەى. بىر آى دن بېرى چرس گە معناد بۇلۇپ قالىيمىن، دېدى.

يۇلداش كۈپ افسوسلىپ: بىلاس، عجب بالاگە يۇلىقىب قالىيسىن. چرس ضررلرى نىنگ قىچە

كۈپلىكىنى بىلەسىن مى؟

چرس انسان ساغلىكى، عايىلەسى و اقتصادى گە جودە كۈپ ضررلى دىر. اقتصادگە ضررى شو كە،
اونگە بېرگەن پولىنگ اۇرنىكە اوٽ و توتون آللەسەن. اوْزىنگەن كىشىنى قۇلدىن بېرىپ،
اوْزىنگە، كىسل لىك، بېكارلىك و تىبللىكىنى حاصل قىلەسەن. چرس چېكەدىيگەن كىشىنىنگ رنگى
سب- سريخ بۇلۇپ، قول- اياغى قلىتىرەب، گودەسى يغاچ دېك قورىپ قالەدى. قىلەدىيگەن ايشلەينى
بىلەمى، دايىم كىسل و قۇرقاق بۇلۇپ يىشەيدى.

چرس نىنگ جمعىت گە ضررى شو كە، چرس چېكەدىيگەن كىشى يىگىتلەر و اوسمىرلەنى تۈغرى
يۇلدىن چىقارىب، كېرەك سىز انسان گە آيلتىرىدەى، چرس چېكەدىيگەنلىنىڭ مىھلەرى چلىپ، سل گپگە
ھەركىم بىلن اورىشىب، جنجال باشلەيدىلر و عايىلە اعشارلى وييان- اطرافلەيدە گىلرگە عذاب بېرەدىلر.

برلاس! بیز و سیز الحمدلله مسلمان میز. پیغمبریمیز حضرت محمد ﷺ شوندھی ایشلرنی حرام دېگن لر. مېن سېنینگ بو عملینگنی وقتىدە يېلگنیم يخشى بولدى. اوْز قولینگ بیلن عایله نگ و كېله جىيىنگنى بوزمه. حاضر ھم كېچ اپمس. كېل، بو يرهمس عملدن واز كېچىب، اونى قۇيىب بىيار. برلاس، يۈلداش نينگ سۈزلىریدن اوْزىگە كېلىپ، آيتىدی:

شو چاغ گچە چرس نينگ شونچە كۈپ ضررلىرى بارلىگىنى بىلىمس اپدىم، اپندى تو شوندىم، سېننگە شو حاضردىن، هېچ قچان چرس چىكمەيمىن دېب، سۈز بېرەمن. عزيز اورتاغىم سېننەن منتدارمن.

اساسى تو شونچە:

چرس مخدر ماده لەدن بولىپ، اونگە يۈليقىن كىشى، ساغلىيگى، پولى و ايشچەنلىكىنى يۇقاتىدە. چرس گە معتاد كىشى عايىلە و جمعىت نينگ كېرەك سىز عضوی گە آيلنەدە و آدملىر كۈزىگە خوار و يمان كۈرينىدە. بونداق كىشى دن عايىلەسى، پیغمبر و خدا ناراضى بولەدە.

فعالىتلەر:

- 1- درس متنىگە دقت قىلىنگ. متن نېچە پاراگراف دن توزىلگەن و هر پاراگراف نېچە جملەدن عبارت دىر؟ هر پاراگرافنىڭ باش سۈزى و سۈنگى سۈزلىرىنى آيتىنگ.
- 2- درس متنىدەن فايدەلىنىپ، قويىدەگى سۈراقلەرگە جواب بېرىنگ:
  - * يۈلداش آدىردەن كېلەياتىن چاغىدە كىمنى كۈردى؟
  - * برلاس درخت تىگىدە نىمە قىلر اپدى؟
  - * يۈلداش، برلاسى كۈرىپ نىمە دېدى؟
  - * برلاس يۈلداش گە نىمە دېدى؟
  - * يۈلداش، برلاس نينگ ايشى دن خبر بولىپ، اونگە نىمە دېدى؟
  - * يۈلداش، چرس نينگ قىسى ضررلىرىنى برلاس گە آيتىپ بېردى؟
  - * آخردە برلاس، قىندە و عەدە بېردى؟

- 3- قويىدەگى يىنگى سۈزلىرنىڭ معناسىنى سۈزلىك دن تاپىپ، جملەلر دە ايشلەتىنگ: اۋتىن، چېكىش، كېتمە-كېت، آستە-سېكىن، معتاد، يۈليقىش، كېلەجىك، واز كېچىش، اقتصاد

اوى تاپشىرىيغى:

يوقارىدەگى سۈزلىر دن سۈراقتىرىقىسىنى توزىب، كتابچەلر يىنگىزگە يازىپ كېلىنگ.

گرامر مشقی:

* يۈلداش، آدیردن اوٗتىن آلىپ كېلەياتىن چاغىدە، يۈلده بىر كىشىنى كۇردى. او، بىر درخت تىگىدە سىگرت چىكىب، كېتمە-كېت يوتەلدى. استه-سېكىن درخت تىمانىگە بارىب كورسە، او آدم، اۇرتاغى بىرلاس اپكەن.

يۈلداش: هە بىرلاس! بىرده نىمە قىلىپ اۇلتىرىپسىن؟ دېدى.

بىرلاس: سېندىن قىندهى ياشىرىھى. بىر آى دن بىرى چرس گە معتاد بۇلىپ قالىيمىن، دېدى.

يۈلداش كۆپ افسوسلىب: بىرلاس! عجب بلاگە يۈلىقىب قالىيسىن. چرس ضررلىرى نىنگ قىنچە كۆپلىگىنى بىلەسىن مى؟

چرس انسان ساگلىگى، عايىلەسى و اقتصادى گە جودە كۆپ ضررلى دىر.

يوقارىدەگى جملەلرنى مراق بىلەن اۋقىنگ و اوندىن حاضرگەچە اۇقىيگەن سوْز توركوملىرى (ات تورلرى، آلماش تورلرى، صفت تورلرى، روش تورلرى، فعل تورلرى و كېلىشىكىلر تورلرى) نى عىلەجىدە قىلىپ يازىنگ.

فعالىتلەر:

الف: قويىدەگى جملەلردىن روش لرنىنگ تورلرىنى انيق لب، كتابچەنگىز گە كۈچىرىنگ:

- ياغمىر تامچى - تامچى ياغە باشلەدى.

- تانگ وقتىدە، قوياش يرقىرەب چىقدى.

- اۇقىتوو چىمىز درسىنى ياقىملى قىلىپ توشۇنتىرەدە.

- مېن مكتب گە چاپىب بارەمن.

- كوكلم دە قىب - قىزىل لالەلر بىر دىنگە اوسىب چىقهىدى.

- مېن بو ايشنى چقان بىردىم.

- او، اپرتهلەب اويقۇدن اوينانە دى.

- اونى، كتابخانە دە كۈردىم.

- كۆپ ايشلەگەن، كۆپ تاپەدى.

ب: قويىدەگى آتەلر سۈزىنى، بىر اۇقووچى اۇقىسىن، باشقەلر دقت بىلەن اپشىتىب، مفهوملىرىنى كتابچە گە يازسىن لە:

* يخشى بىلەن بۇلسىنگ يېتەسىن مراد گە، يىمان بىلەن يورسنىڭ قالەسىن اوياتىگە.

* غىريت اپتىگەن تاغنى كېسر - غىريت تېمير ارقان نى اوزر.

* نالىش بىلەن ايش بىتمەيدى، مرد نامىردى گە تىز چۈكمەيدى.

ج: بير اوچوچى درس متنىنى، بىچە بېلگى لىينى مراعات قىلگەن حالدە آسته - سېكىن اوقيسىن و باشقەلر دقت بىلن اپشىتىب، چرس ضررلىنى سانلىب يازسىنلر، كېن اىكى اوچوچى يازگەن لىينى باشقەلرگە اوقيسىن.

د: قويىدەگى جملەلنىڭ بۇش جايلىنى تۈلدۈرنىڭ:
* يۈلداش، ھە بىلاس! ..... دېدى؟

* بىلاس آيتدى: سېن دن قىندهى ياشىرەئى؟ بىر آى ..... بۇلىپ قالىيمىن.

* چرس انسان ساغلىقى، ..... ضرولى دىر.

* چرس نىنىڭ جمعىتگە ضرورى شوکە، ....., يىگىتلەرنى .....
چىقەرىپ .....

اوى تاپشىرىغى:

1- درس متنىدىن فعل و روش لرنى تاپىپ، انيقلب، تۈلىق جملەسى كتابچەلەرنىڭيزگە يازىپ كېلىنگ.

2- بېش تە قىدلى جملە يازىپ كېلىنگ.

بیگیر مه سکیزینچی درس

هدفلر:

- قالین نینګ اهمیتی و تورلری حقیده معلومات تاپیش.
- گرامرنی چوقورراق اور گنیش و جمله لرده ایشلته آلیش.

سۈرأقلر:

- قالین، نىمەدن تۈقىلەدى؟
- قالین، اولكەمېز نینگ قىسى ولايتلىرىدە كۈپراق تۈقىلەدى؟

قالين

قالين، عزيز اولكەمېز افغانستان نينگ چيرايلى و ظريف قول صنعتلىرinden سنله دى. بو گۈزەل صنعت بيرينچى قتلە قەيپىرده و قچان اورتەگە كېلگەن ليگى حقىدە تورلى فكرلر بار. آيرىم بىليمدانلار و محقق لر، قالين بيرينچى مرتبە «قرە كۈل» و «آرال» دېنگىزلىرى بۇيلىرىدە يشه ياتگەن توركىلر تمانىدىن اورتەگە كېلگەن دېيدىلر؛ باشقە سندلرگە كۈره اوшибو صنعت اوچ مىنگ ييل آلدەن اىسکى مرو شەھرىدە اورتەگە كېلگەن ليگى قىد اپتىلگەن. هر حالدە عزيز اولكەمېز افغانستاندە ھم بيرينچى قتلە تورك ملتىگە تېگىشلى اوزبېكلر و توركمەن لر تمانىدىن قالين تۈقىش صنتى رواجلتىرىلگەن. حاصل افغانستان نينگ كۈپىنچە ولايتلىرىدە باشقە مليتلرگە قرهشلى اولكەدا شلىمىز ھم بو كسب بىلن شغل لىيپ كېلماقدەلر.

دېمک، اوшибو گۈزەل صنعت كۈپرەق اۇلکەمېزىنىڭ فارىياب، جوزجان، سرپىل، بلخ، بادغىس، سمنگان، قندوز، تخار، بدخشان، بغان و هرات ولايتلريده چىرخاتىن - قىزىلر، قالا بېرسە ايرىم اپرکكلەر تمانىدىن توقيلىماقدە دىر.

قالين صادراتىدىن قولگە كېلگەن عايد، عموماً دېگىنده اۇلکەمېز اقتصادىنى يوكسلتىرىش اوچون كتە اورىن نى اپگللەيدى.

قالين، قۇي يونگى اىبى و اىپك اىبى دن توقيلهدى. قالين اىپلرى طبىعى مواد، جملەدن اسپرک و انار پوستى بىلەن بۈيىسى، يخشى بۈلەدەن. ارغاج (ارقاو) و اپرىشى اوچون پختە اىبى، ھەمدە اىپك اىبى ھەم ايشلەتىلەدى. قالين دكانى (كارگاه سى) عموماً ياغاج و تېميردن يىسەلەدەن. قالين نىنگ باشقە اسباب - اوسكۈنەلرلى: بىيچاغ، قىچى، تراق و گولە چوبى دىر. حاضرچە اۇلکەمېزدەگى قالين لر تورلى چىزمە (نقشه)لر، جملەدن: مورى گل، بخارابى، فيلپاي، چكش، تاشحوض، تكە، خال محمدى، ساروقى، وزىرى، چوبرنگ، چنارگل، آلمە گل، قزاقي، سليمانى، پتنوس گل، بشىرى نقشەلرده توقيلهدى. دېمک، قالين لر منطقەلر و شخصلر نامىگە ھە انهلەدە؛ مثال اوچون: آلتى بۈلكى، اندخوبى، دولت آبادى، شىرىن تىگابى، شاخى، قىصارى، آقچەبى، قىزىل اياغى، برمازى، خواجەروشنايى، قندوزى، مروچاقى، بلژىكى، قرقىنى و باشقەلر.

اۇلکەمېز قالين لرى، اروپا، آسيا، امریكا، و افريقا اۇلکەلرلى؛ جملەدن: جرمنى، امریكا، انگلستان، كانادا و باشقە اۇلکەلرگە صادر بۈلەدە و اۇلکەمېز اقتصادىنى يوكسلتىرىش گە كتە اورىن نى اپگللەيدى.

اساسى تووشونچە:

قالين، اۇلکەمېزىنىڭ چىرايلى قول صنعتلرىدىن بىرى دىر. اۇلکەمېز قالينى اروپا، آسيا، و باشقە قارەلر اۇلکەلرلەرگە صادر قىلىنىب، اوшибو صنعت وطنىمېز اقتصادىنى يوكسلتىرىشىگە كتە اورىن توتهدى. قالين تورلى اىپلردىن توقيلهدى و تورلى نقشەلرلى بار. قالين اىپلرى طبىعى مواد، جملەدن انار پوستى، اسپرک و اىرىم اوسىملىكلىرىشلەردىن بۈيىسى، كىيفىتى جەتىدىن يخشى راق بۈلەدە.

فعالىتلە:

- درسنى دقت بىلەن اوقيب، قويىدەگى سۈرەقلەرگە جواب بېرىنگ:
- قالين صنعتى، بىرىنچى قتلە قەپىرددە اۇرتەگە كېلگەن؟
- قاليننى، قىسى خلقلىرى بىرىنچى قتلە توچىگەن؟
- قالين، اۇلکەمېزىنىڭ قىسى ولايتلریدە كۈپرەق توقيلهدى؟

- قالين قيسى ايپلردن تۈقىلەدى؟
- نېچە تور قاليننى تانىسىز؟ اولردن بير نېچىتەسى آتىنى آيتىنگ!
- اولكەمۇز قالينلىرى قيسى اولكەلردى ساتىلەدى؟
- قاليننى كۈپرەق كىملىر تۈقىيدى؟
- ٢- قويىدەگى لغتلەرنىڭ معناسىنى يازىب، جملەلردى ايشلەتنىڭ:
- چىرايىلى، ئەرىپ، دېنگىز، بۇى، اىستك، تېگىشلى، شغللۇماق، اوشكۇنە،
- ٣- هرقطاردن بير كىشى تختەگە بارىپ، اىكىتە لغت معناسى و توزگەن جملەسىنى يازسىن، باشقەلر او حقدە فکر بىلدىرسىن.
- ٤- قالين، گلىم و كىيگىزنىڭ بىرچەسى يونگەن يسەلەدى. يانمه-يان اولتىرگەن لر بىرگەلىكىدە اولرنىڭ فرقلىنى بېلگىلب، كتابچەلرەنگە يازسىن.
- ٥- اوج كىشى نوبت بىلەن تورىپ يازگەن نرسەلرەننى اۋقيسىن.
- ٦- قويىدەگى متنىدە تىنىش بېلگىلەرنى قۇيىنگ:
- مېن هرکون يشىل درختلەر كولىپ تورگەن گل لە تىنېق سوو و يرقىرەب تورگەن قوياش گە قرهب تېنگىرى تعالى گە شىركەن سىز ھم بوگۇزەللىكلىرنى كۈرۈپ قووانەسىزمى اى خدا يىزىنى ياخشى يۈلگە يۈللە و يمانلىكىدەن اسرە.
- ٧- هرقطاردن نوبت بىلەن بير- بير كىشى تۈلىق بىر جملەنى تختەگە يازسىن و باشقە قطاردن بير- بير كىشى تىنىش بېلگىلەرنى قۇيىسىن.

اوى تاپشىرىيغى:

خلاقىمۇز قول صنعتلىرى نىنگ اقتصادى فايىدەسى، گۈزەللىكى و اونگە بۈلەدىگەن مەحتى حقيىدە اون سطرلىك مقالە يازىب كېلىنگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اُوقيب، اوندەگى برقە سۈزلرنى گرامر نطقە نظرىدين انيقلنگ.

مثال: مېن بوگون بازارگە بارەمن.

مېن - آماش، بوگون - روش، بازار - آت، گە - جۇندىلىش كېلىشىيگى، بارەمن - فعل

۱- بو گۈزەل صنعت بىرىنچى قتلە قىسى بىرددە اۇرتەگە كېلىگەنلىكى حقيىدە تورلى نظرلار بار.

۲- باشقە سىدلەرگە كۈرە، اوшибۇ صنعت اوچ مىنگ يىل آلدىن اۇرتەگە كېلىگەن.

۳- برقەمiz قالىن و اونىنگ اوسكۈنەلرلى، ايپلەرى، هىمەدە اونگە تېگىشلى نرسەلر حقيىدە معلومات تاپىشمىز ضرور.

۴- افغانستان قالىنى (۲۰۰۷-۲۰۰۸) يىل لىردا دنيا بازارىدە بىرىنچى اۇرىننى ئىگلەلەدى، شونىنگ

اوچون افغانستان قالىنى دنيادە شهرتگە سزاوار دىر.

فعالىتلر:

قوییده‌گی جمله‌لردىن فعل و صفتلرنى عىلەدە - عىلەدە قىلىپ يازىنگ:

۱- افغانستان قالىنى جودە چىرايلى و قىمتلى دىر.

۲- قالىن ايپلەرى هەرخىل طبىعى رنگلار يىلن بۇيەلەدى.

۳- قىندهى قالىننى ياخشى قالىن دېپسىز؟

۴- قىسى ولايتلار اولوسى كۈپرەق قالىن صنعتى يىلن شغۇللىنىب كېلماقدە؟

۵- قويىدەگى جمله‌لردىن آماش (ضمير)نى كۈرسەتىنگ:

- شاھرخ كۈپ مەختىكش اُوقۇوچى دىر. او ھەردايم صنفداشلىرى گە درسلىنى اۇرگتىب تورەدى.

- تموچىن، میرانشاھ گە بىر كتابنى كۈرسەتىب، اوندىن سۈرەدى: بو كىيمنىكى؟

- میرانشاھ، تموچىننىنگ بو سۈراغىيگە، بو كتاب مېنىكى دېب جواب قىتردى.

اوى تاپشىرىيغى:

۱- بىر فعلنى اوچ زمان (حاضرگى، اوتىگەن و كېلەسى) گە فقط گەرداڭ قىلىپ كېلتىرىنگ!

۲- ايکى صفتنىنگ اوچ درجه (مطلق، تفضىلى، عالى) سىنى يازىپ كېلىنگ!

آلتینچی صنف اوزبیک تیلی سوْزليگى

- آتاقلى: اولوغوار، شهرت قازانگن، مشهور
  - آرتىپرماق: كۆپەپىرىماق
  - آسمان اوپر: بلند، آسمان خراش، يوكسک
  - آشوقماق: ايىنى تىز بىجريشگە اينتيلماق آشيقماق، تىز حرڪت قىلىملىق، عجلە قىلىماق
  - آرقەلى: واسطەسى، وسېلەسى
  - آرمان: آرزو، اميد، ايستك
  - آلتون يا آلتىن: طلا، زر
  - آنگ: كىشىنىڭ فكىلش قابلىتى، عقل و ادراك، شعور
  - آقىن: سيل
  - آچرچىلىك: قحطچىلىك، آچىك
  - آقىش: دعا، يخشى تىلكلەر، ممنۇنلىك
  - اتموسفيير: ۱. يېرنىڭ هوا قايىغى ۲. هوا باسيمىي نىنگ بىرلىك اولچاوى
  - اتمە: اصطلاح
  - اتومات: اوزى ايشلەيدىيگەن
  - اجتماعى: مردمى، جمعيت
  - اجرائىيە: قانوننى عملگە آشىردىيگەن دولت كۆچى و اورگانى، حكومت
  - اجرلىمس: ايرىلىمس، بير- بىرىدىن اوذاق بۈلمە ئى دىنگ
  - اختراع: يىنگى بىر نىرسە ئى يىش
  - اختيارات: اختيارلار
  - ارباب: ۱. بىر گروه يا تشكيلات رهبرى ۲. پولدار
  - ارداقلە ماق: پىروش قىلىماق
  - استعداد: قابلىت، لياقت
  - اصلاح: توزە تىش، خطا يا كمچىلىكىنى بىر طرف قىلىش، يىخشىلىش
  - اصول: قادده، قانون
  - افق: آسمان بىلەن بىر سطحىنىڭ كۈز ايلەگەن اوزاقدەگى اوزى ارا توشىگىندا ئى بۈلبۈك كۈرينىڭ چىزىغى
  - اقامت: جايلىشىش، بىر بىرده يىش قالىش.
  - النگە: اوت، شعلە
  - امين: تۈغىرى، آدمىرنىڭ ايشانچىنى قازانگن، امانىدار
  - انتقاد: سرهلش، يخشىنى يىمان دن اجرەتىش، عىيبىنى ظاهر اپتىش، نقد قىلىش
  - انتساب: بىرار ايش گە منصوب اپتىلىش، مقرر بۈلىش، نصب بۈلىش.
  - انسان سېبور: انسان دؤشت
  - انيق: دقىق، روشن، واضح
- اوزبىك تىلەسى

- **بیوه**: مهم تاریخی واقعه، حادثه شرفیگه یا بیوار مناسبت بیلن طنطنه، شادلیک، جشن
- **بیکینماق**: یشینماق
- **بیع**: سودا معامله‌ریده هر ایکی تمان اورته سیده‌گی کپلیشتوو
- **بویوم**: اسباب- انجام، وسیله‌لر
- **بورکه‌ماق**: اورهاب آلماق
- **بؤیین سوئنیش**: اطاعت قیلاماق، تابع بولماق و تن بېرماق، کۈنماق
- **بۇئى**: قد- قامت
- **برده**: قل، غلام
- **بیرگەلیکدە**: وحدتده، بیرلیکدە
- **پارلاق سیما**: درخشان چەرە
- **پارلاق**: درخشان، نورانی
- **پارلامان**: دموکراتیک دولتلرده قانون چیفرووجی عالی ارگان
- **تائیقلی**: تانیلگن کیشی، مشهور، آشنا، معروف
- **تحمل**: چیدش، چیدم، صبر، طاقت
- **تحصیلات**: تحصیل کۆپلیگی، حاصل قیلیش، قولکە کیریتیش، اوقيش
- **تخلص**: يازووجى، شاعر یا عموماً بیرار شخص نینگ اوزى قويىگن ایکینچى آتى
- **تفکر**: فکرلش قالبىتى، اوپىش، فکر و اندىشى گە باشىش
- **تقديرىر**: انسان نینگ پیشانه سیده يازىپ قويىلگن، قىمت، سرنوشت
- **تؤش**: کۈرك
- **تؤختاوسىز**: اوزلو كىسىز، وقفه سىز
- **تواضع**: فروتنلىك، اوزىنى باشقەلرگە اپىگىك و اپكىسيك توتىش، كىمترلىك
- **توبه**: گناددن قول تارتىپ حق بولىگە كېرىش
- **تورموش**: انسان نینگ يىشىش، كون كېچىرىش طرزى، كوندە لىك حيات
- **تۆزماتق**: ۱. تشكيل اپتماق، تركىب تاپتىرماق ۲. تأليف قیلاماق يىره تماق
- **تۆزۈك**: درست، يخشى، بوزىلگن بېرى يوق
- **تولقولون لنماق**: قه يىنپ تاشماق، جوش اورماق، هيچانلنماق
- **تۈلە ماق**: آلينگن، خريد قىلينگن، استفاده قىلينگن و شو كى نرسەلر عوضىگە تېگىشلى مقدارده پول، حق بېرماق
- **تومشوغ**: پوز، (قوشىر نولى) منقار
- **احسان**: خيرلى، ثوابلى ايش
- **ارمعان**: هديه، تحفه، سوغات
- **اداره**: باشقرىش، بولگە سالىش، دولت ايشلردى بحرىلەدигەن جاي یا بنا
- **الحان**: سېس لر
- **اقتصاد**: اندازه سيده خرج قىلىش، صرف و خرجه‌گى اعتدال
- **الكترونىكى**: برقى
- **اوپكەلماق**: اچىنلەماق، خفه بولماق، قهر قىلاماق، ناراضىلىك كۈرستىماق
- **اۋزباشىمچەلىك**: باشقەلر بىلن حسابلىشىسىن فقط اوز خواهشى بىلن قىلىنگان ايش يا حرڪت
- **اوئىن**: ياقىش اوچون ياغاج
- **اۋى**: فكر، اندىشىه
- **ايىچىل**: بىر معيارىدە، بىر يۈنەلىشىدە، منظم تدریجى دوام ايتهدىك
- **آبلەن**: گرداپ
- **ايىكى لنماق**: قىلەيمى يا قىلەيمى دېب، اوپلەنیب تصمىم آلالمە قالماق، تردد
- **ايىتكى**: بىرار نرسەنلى بجرىشىگە بولگەن خواهش، ميل، ارزو
- **باسىش**: باسماق
- **باش- باشداقلىك**: سرکشلىك، نافرمانلىك، خودسرلىك
- **بايلىك**: ۱. ثروتمندىلىك ۲. ثروت
- **باشقۇرمە**: مۇسىسە، ادارە، رهبرلىك بولە دىگن بېر
- **بلاغت**: فصىحلىك، رسالىك، يېتوكلىك
- **بوساغە**: آستانە، فاصلەسى، زمانى يا مakanى يقين
- **بوستان**: درخت و گللر كۇپ بولگەن باغ
- **بورج**: ۱. اپتىليشى، بجرىلىشى شرط بولگەن وظيفە يا عمل ۲. اخلاق يا قانونى مجبوريت
- **بيچىش**: ۱. كىيم- كېچىك تىكىش اوچون تكەنى معلوم اندازه و اولچىملەرde كېسماق ۲. بىلگىلە ماق، بىر قرارگە كېلماق
- **بىرلىك**: وحدت، ھمجهتلىك
- **بىرييكيش**: بىريكماق، بىر- بىريگە قوشىلماق، اوپوشماق
- **بىلگى**: علم و دانش
- **بېلىكەلماق**: ۱. مشخص قىلاماق ۲. نشانە قۇيماق، اجرىتماق
- **بېرىكىتماق**: مسدود قىلاماق، يايپماق

- **چپگرده سیز:** ۱. مرزی بوق، چیگره بله‌گیسی چیزیغی، خطی بوق ۲. چپک چپگرده سی بوق، چیکلنه‌گن، بیحد
- **چین:** ۱. حقیقی حال، ایش، گپ، حداده، توغری ۲. اوگه‌ی اپمس
- **چاپر:** مهم و شاشیلیچ خبرنی پیتکریش اوچون بیماریلگن کیشی، فاصله
- **چوکماق:** غرق بولماق
- **چنقاقلیک:** تشنله‌لیک، مشتاقلیک
- **چیزیش:** خط تاریش
- **چیکیش:** تارتماق
- **حدودودولر:** اندازه‌لر
- **حالوت:** شیرین لیک، ذوق، لذت
- **حب:** يخشی کوریش
- **حفر:** پرهیز قیلماق، قورقماق
- **حرمت:** احترام، اولوغلش، اهزازلش
- **حجرالاسود:** کعبه شریف‌نینگ بنیاد تاشی
- **خلافت:** امیرلیک، خلیفه لیک
- **خدمر:** ۱. پرده، چادر، ۲ بی‌حس
- **خدیم:** کوپ خدمت قیله دیگن
- **فارم:** پاریم - خوشایند، یاقیمی
- **خوش طبع:** يخشی طبیعتی
- **خزینه:** خزانه، گنجینه
- **درهم:** قدیمی عربی بول
- **دسپلین:** نظم
- **درویش صفت:** تصوف مکتبیلیدن بیریگه منسوب کیشی، قلندر، فقیر و یا قلبی پاک آدم نینگ صفتی
- **دلالت:** رهنمالیک، یوکل کورستیش، بیرار نرسنه‌نی اثباتلش اوچون دلبل کپلیریش
- **دلبلی:** ۱. دلیل‌ماق ۲. دلبل گه اپگه یا که دلبل گه اساسلنگن
- **دېنگیز:** اقیانوس نینگ قورو قلیککه توتشگن یا قورو قلیککه یاریب کیرگن سوو (بحر)
- **دبمک:** بنابرین، بوندن چیقدی که
- **ددل:** باتیر، دلاور، قورقمس
- **دهشتلى:** قۇرقىنچلى، اینچلى، دەشتگە سالوجى
- **ديجيتال:** الکترونیک بويوم‌لرینگ بیر سیستمی
- **رمز:** بیرار غایه، اشاره، ایما، سمبول
- **رشته:** پیوند، ایکی نرسنه‌نی بیر- بیریگه با غالاوجی واسطه
- **تون:** بیر کېچه- کوندوز نینگ آقشامدن تانگ آترگچه بولگن قسمی، کېچه
- **تیارگرلیک:** تیار حالگه کپلیریش، حاضرلیک، آماده‌لیک
- **تیللشماق:** ۱. بیر- بیری بیلن تیل تاپماق، بیر- بیری نینگ تیلی و دلی نی توشونماق ۲. مشاجره قیلماق
- **توبیغ:** تشقی تارنی سیزیش، حس ابیش، قبول قیلیپ آلیش قابیلیتی، روحی کېچینمه‌لر، احساس
- **توبوب قولیش:** مزه قیلیپ قولیش
- **تقولی:** پرهیزگار، مستحکم دینی اعتقاد گه اپگه بولگن
- **تاتلی:** شیرین، مزه‌لی
- **تیرناق:** آیاق و قول برماقلری اوچی نینگ آرقه تمانیده‌گی اپتگه بایپشکن یوپقه سوپیك
- **تیر:** اوق، بای اوقي
- **تفحصات:** اخترماق، جستجو قیلماق
- **تېگىشلى:** ھۆللسماق، تیگه جکلیک قیلماق، ھزل بیلن گپیر ماق، کنایه قیلماق
- **تىنگلەماق:** اپشىتماق، قولاق سالماق
- **تىينيم:** آرامش
- **تاتو:** اوز ارا یقین، دوستانه مناسب
- **تورکانه:** تورکى، تورکى گه اوخشەنگ
- **جامعه:** يېغۇچى، توبلاوچى، تولىق، كامل
- **جرىيىد:** نشرىي، روزنامه
- **جراحت:** زخم، يېھلەنگن جاي
- **جدل:** تارتىشىو، نزاع، خصومت
- **جنجال:** بیر- بیری بیلن ایتىشىش، اورىشىش، دعوا، حق تاشىش
- **چارلەماق:** چقىرماق، دعوت قیلماق، مەھمان قیلماق
- **چىزىش:** چىزىق تارتماق، چىزىق سالماق
- **چىزىلگىن:** يازىلگن، رسم قىلىنگن
- **چېكىله نىش:** محدود بولىش، تمام بولىش، کفا يتلىش
- **چنقا:** سووسىزلىك، سووسىز
- **چيرايلى:** يخشى چيرايگە، حسنگە اپگە، گۈزەل
- **چېك لىتىرىدى:** ۱. محدود قىلدى ۲. تمام قىلدى
- **چۈقى:** تىك، بلند نرسەلرنىنگ اپنگ يوقارى نقطەسى
- **چېچىن:** چقان، اپېچىل
- **چوچوك:** شیرین، شیرینگە يقین، مزه‌لی
- **چىدم:** (أغريق، درد، الم، قىيىنچىلىك) د چىدەش، طاقت، بىداشت

- **سورگون**: جزا طریقه سیده یشش جاییدن بدرغه قیلش، هیده ب چیقارش
- **سیکین**: آهسته، عجله قیلسدن
- **سینه‌ماق**: بیرار بیر بول بیلن تیکشیرماق، تیکشیریب تورماق، ارزیابلیک قیلماق
- **سیما**: یوز، چهره، قیافه
- **شانلی**: شاندار، سکوهلی، غرورلی و افتخارلی
- **شیرین**: تاتلی، شکر، عسل، چوجوک
- **شاشیلیب**: تیز و عجله بیلن
- **شغل لنماق**: بیرار ایش گه اورینماق
- **شاوقون**: غالمال، بلند تاوش چقیرماق
- **شهرت**: قیلینگ کنه خدمت عوضیگه قازانیلگن آبرو، دانگ، داوروغ، يخشی آوازه
- **شهردار**: شاروال
- **شیلماق**: تپری، پوست کبی قاپله‌منی اجره‌تیب آلماق، قنیق تیرنه ماق، اوژیب یا بولیب آلماق
- **صفت**: ۱. شخص یا نرسه‌گه خاص بیلگی، خصوصیت، خصلت ۲. تیلش نرسه‌لرنینگ بیلگیسینی، خصوصیتینی رنگینی بیلدیروروچی سوژ تورکومی
- **صنایع**: صنعتلر
- **صانع**: یرته‌توچی، صنعت‌گر
- **ضامن**: کفیل، عهده‌دارلیک غرامتی، تعهد بپریش
- **ضیاء‌الی**: اوقيمسیلی، بیلیملى، معرفتی
- **طیعت**: ۱. بوتون بارلیق، عالمده گی برچه نرسه لر، موجودات. ۲. تپگره ک-اطراف، تاغ، ادیر، باغ، دشت، دله، دریا و شوکبی منظمه لر
- **ظریف**: ۱. زیرک، خوش طبع، گوزه‌ل. ۲. نازک، یومشاق
- **عبهر**: نرگس گلی
- **عفو**: کېچیریش، گناهیدن اوپیش، کېچیریم
- **علاقه**: میل، رغبت، محبت، دوستلیک
- **غضبانماق**: غصبی قوزغمماق، قتیق اچینی کېلماق
- **فضاحت**: روان و واضح سوژلش
- **فضا کېمە سى**: فضا سفینەسى
- **فقیرانه**: فقیرلرگه خاص
- **فیلسوف**: حکمت اېگەسى، متفسر، دانا، برچه علم‌لردن خبردار
- **فیض**: برکت
- **فراست**: زیرکلیک، هوشیارلیک
- **فضیلت**: برترلیک، آرتیقیلیک
- **رواج**: بیر حالت‌ن ایکینچی، یوقاری حالت‌گه اوپیش، اوپیش، یوکسەلیش، رسم و عادت
- **رحلت**: اولماق، او دنیاگه کېتماق
- **رسام**: تصویری صنعت بیلن شغلنۇوچى، نقاش، مصور
- **سان**: آدم و حیوان ایاغى نینک تیزه بیلن تاس اورتے‌سیده گى قسمتى
- **ساوغە**: کیمسەنینگ کۈنگلینى آلیش یا خدمتلرینى تقدیرلش اوچون تارتیق قیلیب بېرىلەدیگن نرسه، تحفه، ھدیه
- **ساوغە**: تحفه، ھدیه، تارتیق
- **ساوچى**: اوپلۇوچى بىگىت تامانین قىز كۈريش و قىز تمان راضیلیگىنى سۈرهش اوچون و کیل قیلینگ کىشى
- **سجود**: سجدەل، عبادتە تز چۈكىب و باش اېگىب پىشانه نى بېرگە تېگىزىش
- **سعادتلى**: اولوغ بختگە اپریشىگن، اېزگو تىلکارى اوشلەن، بختلى، خوشبخت
- **سناقسیز**: ۱. سلمەگن، سناغى، نا معلوم ۲. بىجد کۆپ
- **سوزلاوچى**: سوزلەيدىگان کىشى
- **سۇنگەرە**: کېپىن، سۇنگ
- **سۇنگى**: آخرگى، آخرگە تېگىشلى
- **سېلجمىق**: تورگن جاییدن قوزغمماق، سورىلماق، جىلماق، اياقلرنى حرکت بېرمەي بیرار تامانگە سېلچىب بارشى
- **سېپونىچ**: انسان ده بۇلەدیگن بختيارلىك، حس- تويغوسى، شادلىك، قووانچ
- **سەھل**: آسان
- **سېيارە**: قوياش اطرافىدە اينلۇوچى و اوندن نورآلووچى سماوى جسم
- **سېيتىرلىشىن**: تىكىلگن جاییدن، بېرتىلماق
- **سېيل**: شدتلى يامغىر، قتیق ژالدىن يا قار اپریشىدين حاصل بۇلۇدىكىن سوواقىمى، تاشقىن، سووتاشقىنى
- **سېيرەش**: سېرە ماق، اوقيش (قوشلرگە خاص)
- **سېينگدىرماق**: ۱. شىمېلىب يا سېزىب ايجىكى قىلمىگە اوتكىرماق. ۲. چوقور اوژنىشىرماق
- **سېپويش**: محبت قىليش، يخشى كۈريش، مفتون بۇلماق
- **سالار**: سرکرددە، باشلىغ
- **سخاوات**: سخى لىك، بلند ھمتلىك

- کاینات: بوتون بارلیق، بیر و آسمان، عالم
- کرم: اولوغوارلیک، بخشن، سخاوت
- کمایی: فایده لش، بول تاپیش، فایدہ
- کمبغل: فقیر، مسکین، بی پول
- کلفت: مشقت، قین حالت، رنج
- کونگیلی روشنده: افز اختیاری بیلن، داوطلبانه
- کولیم سیره ب: لبخند، جیلمه ییش، تبسم
- کوتیش: ۱. استقبال قیلیش، بدرقه قیلیش، ۲. انتظار بولیش
- کچکی طعام: آقسام بیله‌دیگن طعام
- کون با تو: غرب، قویاش نینگ با تر چاغی
- کمده: کشته
- کبله جک: آینده، حاضرگی پیتدن سونگ کبله‌دیگن، کبلگو سیده‌گی
- کیبریک: مژه
- کیهان: فضاء
- کیکسه: ۱. قری، قریگن، یاشی اولوغ ۲ قدیمی، ایسکی، کهنه
- کیچیریم: عفو، عذر، کیچیریش
- کونیش: قناعت قیلیش
- کچیتمه‌ی: کچ قیلمه‌ی
- کولم: بیرار ایش- فعالیت نینگ یا بیلیش حجمی، مقیاسی
- کبته- کبت: دوامی، آرقه‌مه- آرقه، ایزمه- ایز
- کوئینیش: قیق خفه بولماق، تشویش، سوز آرقه‌لی نارضایتیلیگی نی اظهار ایتیش
- کیم: شخص حقیده سؤراقنى انگلتەدی، قیسى آدم
- گلبانگ: بلند تاوش، یخشی سپس
- لین: قطار
- لال قالیش: حیرتده قالیش
- مدح: آرتیق مقته ماق
- مدرس: درس ببرووچی، او قیتووچی
- موذیم: تورلى ساحدلارگه منسوب بولگن نرسه‌لرنینگ نمونه‌لری یا تاریخی علمی- طبیعی اهمیتگه ایگه بولگن نرسه‌لرنی تۆپلاب و سقلب قویه‌دیگن بنا
- موز: سوونینگ صفر درجه‌ده قاتگن حالتی، بخ
- مشام: بورون، هیدلرنى حس اپتهدیگن عضو
- مشروطیت: بیر کیشی رأیی گه ایمس، قانون گه استوار حکومت، ملي حکومت، پارلمان گه ایگه دولت
- قضائیه: دولت نینگ اوج اور گانیدن بیری
- قاپله گن: اوستینی یا همه یاغینی اوره گن، بورکه گن، پوش قیلگن
- قوواچ: سپوینچ، شادلیک، خرسندچیلیک
- قووناق: چهره سی دائم آچیق، شاد
- قوینیده: بغیرده
- قووایپ: خورسند بولیپ، شاد بولیپ
- قولله نیله دیگن: ایشله‌تیله‌دیگن نرسه
- قاپله گن: اوستینی یا همه یاغینی بورکه گن
- قاعده: یوپریق، بنیاد، اساس، پایه، اصل، قانون
- قماق: محبس، زندان، قماقخانه
- قایم: محکم
- قره شلی: تېگیشلی، قره‌یدیگن، مربوط
- قره‌لماق: ۱. بیلگیله‌ماق، نشانی قیلماق ۲. محکوم قیلماق ۳. یازماق
- قیزیل صلیب: افز گه بورتلرده گی قیزیل بیریم آی موسسه نینگ آتی
- قدس: پاکلیک، ستره‌لیک
- قیزیقیش: ۱. توجه قیلماق، اعتبار بيرماق، دقت بیلن قره ماق ۲. میل قیلماق، رغبت کورستماق
- قشاق: اوتھ کمبغل، فقیر، مسکین، بیچاره
- قطعه: بیر کرەسی نینگ دېنگیز و او قیانوس لر بیلن اوره‌لگن بیریک بولکلاری، قوروچلیک، محاصره قیلیش، افز
- قمره ب آلیش: اوره ب آلیش، محاصره قیلیش، ایچیگه آلیش
- قۇنانق: مەمان
- قومسە ماق: بیرار کیمسە یا نرسەنی اېسلب، ساغینیب، اونى کوریشگە اونگە اېرىشىشىگە مىشتاب بولماق
- قورغاچچیلیک: قوروچلیک، ياغینگچیلیک كم بولگن بیله
- قوتقەريش: نجات بېرىش
- قتلە: ۱. بوكله، بىزغ ۲. نوبت، مراتبه، دفعه
- قویاış: آفتاب، گوش، کون
- قورال: اوروش اسپابى، اسلحه
- قیزیل آی جمعیتى: حلال احمر جمعیتى
- قویاış سیستمی: آفتاب تىزىمى
- قورت: میده جانورلر، حشرلەر، توت برگى بیلن باقیله‌دیگن بیله قورت
- قیزیقیش: توجه قیلیش، اعتبار بېرىش، دقت بیلن قره‌ماق، بېرق بولمسىلېك

- **هید:** ایس، گل، عطر یا نرسه‌لردن بورون گه کپله‌دیگن یخشی یا یمان ایس
- **وجیبه:** دین، بورج، مکلفیت
- **وحدت:** اتحاد، بیرلیک
- **وقف:** اوز مال و ملکیدن عام المنفعه ایشلر اوچون اجره‌تیلگن ملک یا بابلیک
- **واز کېچیش:** ۱. ابگەلیک یا فایده‌لئیش حقوقى دن کېچماق، ۲. بیز اوگەرماق
- **یاقیملی:** کیشنى اوزىگە تارتىدىگن، ستاره‌سى ايسىق، كۈزگە يېقىن
- **يانداشىش:** يقينلىشماق، حمايىه یا ياردم قىلىش
- **بىرەلىش:** ترقىلىش
- **ياۋوزلىك:** يمانلىك
- **ياغىمير:** بولوت‌دن تامچى - تامچى ياغەدیگن سوو
- **يايماق:** يازماق، هموار قىلماق، يوولىگن كىيىم لرنى يايماق، پخش قىلماق
- **بىراق:** اوزاق، آليس
- **يرەمس:** صفتىنى يۇقاتىگن، استعمال گە يراقسىز
- **йورت:** اهالى يىشب تورگان جاي، اولكە، مملكت، وطن
- **يو توق:** بىرار ساحده اپرىشىلىكىن موفقىت، غلبە، مختى و ايتىلىشىدىن قوللەك كېلگەن نرسە
- **يو كىك:** بلند، يوقارى
- **يۇلۇقماق:** دوج كېلماق، اوچەرە ماق، دچار بۇلماق، مبتلا بۇلماق
- **يۇللتىريش:** يۇل كۈرسىماق، رەنماليك قىلماق
- **يۈل:** يۈرۈق، حر كە طرزى
- **يۈفاتماق:** احتىاطسىزلىكىن بىرار نرسە نىنگ قەبىردد لىگىنى بىلەمى قالماق، يېتىرماق
- **يىغىن:** كىشىلر نىنگ اوز ارا فكر المەشىش يا بىرار مسالەنى حل قىلىش اوچون تۇپله نىشى، يىغىلىش، مجلس
- **يسەماق:** بىرار نرسەنى يوزەگە كېلتىرماق، توزەتماقد، تىارلماق
- **يىمكلى:** يېگولىك نرسە
- **يېتىوك:** ۱. جسمانى جەھتنى تولە رواجلنگن، كمالاتىگە اپرىشىگن، ۲. بىلەمى، علملى، تجربەلى
- **يازو:** بىتىك، يارىش، خط
- **يانغىن:** بنا، اورمان، خرمن و شو كېيلرگە اوت توшиش نتىجەسىدە حاصل بۇلەدیگن كۆچلى النگە
- **يۇليقىش:** دوج كېلىش، دوچار بۇلۇش، اوچەرە ماق
- **يېچىش:** مسأله، معضله و شو كېيلرنىڭ جوابى
- **يېل:** شمال، باد، هوا
- **معرفت:** كىشىلرنىڭ آنگىنى، مدنىيىنى آشىرىشىگە قره‌تىلگن تعليم و تربىيە، بىلەم
- **مقناتىس:** تېمىر یا فولاد كىي نرسەلرنى اوزىگە تارتىب آلدىگن جسم
- **مغنى:** هنرمند، آوازخوان، مطرب، اشولەچى
- **مقدس:** عزىز، تبرك، قدرلى
- **مقنە:** دولت نىنگ قانون توروزىچى بۈلۈمى، پارلەمان
- **مصور:** نقاش، رسام
- **مەندارلىك:** مەمنۇنلىك، خورستىلىك افادە سى
- **منجم لر:** يولۇزلار حقىدە معلوماتى بار عالەلر (ستاره شناسىلار)
- **منشى:** يازووجى، سكرتر
- **منظوم:** شعر، نظم بۇلۇن
- **موسم:** پىت، فصل
- **مؤذن:** آذان آيتۈوچى (صلى الله عليه وسلم) حىثىلىرى بۇيىچە عالم، حدىث شناس
- **مېنگبىاشى:** مېنگ كىشىلەك بىر نظامى دستە نىنگ باشىيىنى، مېنگ كىشى نىنگ رئىسى
- **مېكرووب:** مېكروسكوب وسیله‌سىدە كۈرۈش ممکن بۇلۇن كىسللىك لرگە سبىچى جودە كېچىك ارگانىزىملەر
- **مدرن:** يىنگى، جىدید
- **معتاد:** عادت قىلگان، بىرار ايش يا نرسە گە اۇرگانگەن
- **مناسب:** اوخشىش، بىر- بىرگە يېقىن، تۇغرى كېلە دىگن
- **موشوك:** سىچقانلىرىنى آولەدېدیگن اوى حیوانى (پىشك)
- **مكان:** جاي، يىشش جايى
- **مدرس:** درس بېرۈچى، اوقيتۈوچى
- **نادم:** پېشىمان
- **نثار:** فداكارلىك
- **نشرى:** منظوم بۇلمەگە سۈز
- **نستعليق:** عرب- درى خىلىنىڭ بىر تورى
- **نظافت:** پاك لىك
- **نقاش:** هنرمند، رسام، رسم چىزۈچى
- **نفقە:** اولاد و عيال نىنگ معىشتى اوچۇن صرف بۇلەدېگن بول
- **هاردىق:** چىقاڭ، خستەلىك
- **هدايىت:** رەنماليك، تۇغرى بۇل كۈرسەتىش
- **هلال احمر:** قىزىل بىرەم- آى
- **همدم:** هم نفس، دؤست
- **هيدەماق:** بىرار يۈنەلىش بۇيىچە يورىشىگە قىستەماق، بىرارماق، قووماق